

Sığorta anlayışı və onun inkişaf tarixi

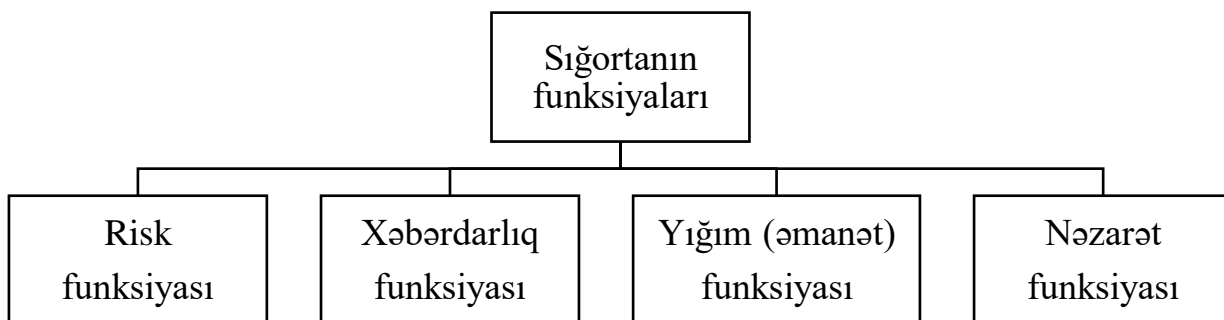
Sığorta– sığortalının və ya sığorta olunanın əmlakı, həyatı, sağlamlığı, mülki məsuliyyəti, həmçinin qanunvericiliklə qadağan olunmayan fəaliyyəti ilə əlaqədar yenidən bölgü pul münasibətlər sistemidir. Sığorta iqtisadi anlayış olmaqla yanaşı iqtisadi fəaliyyət sahələrinin və cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. Sığorta istehsal prosesində baş verən maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsi ilə əlaqədardır. Dünya təsərrüfat təcrübəsi göstərir ki, xüsusi fondlar hesabına yaradılan sığorta istehsalçıların, vətəndaşların sosial təminatının, dövlət iqtisadi mənafeələrinin sığorta vasitəsilə müdafiəsini təmin etməklə bərabər həm də təkrar istehsal prosesini fasiləsiz surətdə tənzimləyir.

Sığortalama dedikdə pul vəsaitlərinin məqsədli (sığorta) fondunun yaradılması üçün maliyyə münasibətləri sistemi və onun təbii fəlakətlərdən və digər gözlənilməyən təsadüflərdən dəyən ziyanın ödənilməsi üçün istifadəsi başa düşülür. Sığorta fondunun yaranması sığorta münasibətlərinin təşəbbüskarı olan sığortaçıların *məqsədli* ödənişləri hesabına həyata keçirilir.

Sığorta münasibətlərinin yaradılması üçün riskin qiymətləndirilməsi vacib rol oynayır. Risk həmişə konkret obyektə bağlıdır, sığorta fondundan pul formasında ödənilən konkret hadisə və ya hadisələr toplusudur.

Sığortalanma fiziki və ya hüquqi şəxsə (sığortalanan) sığorta təşkilatı (sığortalayan) arasında bağlanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir. Sığorta qapalı münasibətlər sistemidir.

Sığorta dörd funksiyanı yerinə yetirir:

Əsas funksiya kimi risk funksiyası çıxış edir. Belə ki, zərər həmişə meydana çıxıb bilər. Sığortanın risk funksiyasının mahiyyəti zərərin ödənilməsindədir. Sığorta hadisəsi yarandıqda bu funksiyanın hesabına sığorta iştirakçıları arasında pul vəsaitinin bölüşdürülməsi baş verir.

Sığortanın xəbərdarlıq funksiyasının təyinatı sığorta riskinin azaldılması və xəbərdar edilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Sığortanın yığım (əmanət) funksiyasının mahiyyəti ondadır ki, sığortanın köməyi ilə pul məbləği toplanıb bilər.

Sığortanın nəzarət funksiyasının mahiyyəti sığorta fondunun yaradılması və istifadəsinə nəzarətdədir.

Sığortanın iqtisadi kateqoriyasını aşağıdakı əlamətlər xarakterizə edir:

- yenidən bölüşdürmə münasibətlərinin mövcudluğu;
- sığorta riskinin mövcudluğu;
- sığorta cəmiyyətinin sığortaçı və sığortalılardan formalaşdırılması;
- fərdi və qrup sığorta maraqlarının uyğunluğu;
- zərərə görə bütün sığortalıların həmrəy cavabdehliyi;
- zərərin qapalı paylanması;
- zərərin məkan və zamana görə paylanması;
- sığorta ödəmələrinin dönrilliyi;
- sığorta fəaliyyətinin öz xərcini ödəməsi.

Fərdi istehsal səviyyəsində sığorta risk, maliyyələşdirmənin yüngülləşdirilməsi, xəbərdarlıq, sığortalanan risklərinə diqqətin cəmlənməsinin mümkünlüyü kimi funksiyaları daşıyır. Xalq təsərrüfatı səviyyəsində sığortanın funksiyaları ictimai istehsalın fasiləsizliyinin təmini, dövlətin əlavə maliyyə xərclərindən azad edilməsi, stimullaşdırma (həvəsləndirmə), vətəndaş məsuliyyəti münasibətləri sistemində zərər çəkmiş şəxslərin maraqlarının müdafiəsidir.

Sığorta fəaliyyəti ekvivalentlik və təsadüfilik prinsipinə əsaslanır.

Sığortanın ekvivalentlik prinsipi sığorta şirkətinin gəlirləri ilə xərclərinin tarazlığında əksini tapır. Sığorta şirkətinin müflis olmaması üçün onun gəlirləri xərcləri ilə tarazlaşdırılmalıdır. Daha doğrusu sığorta haqları ilə şirkətin mənfəəti, sərf etdiyi vəsaitlər və sığorta məbləğlərinin ödənişi balanslaşdırılmalıdır. Sığortanın təsadüfilik prinsipinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, sığortalanan hadisə tam təsadüfi və gözlənilməz xarakterli olmalıdır. Daha doğrusu hadisənin olub-olmayacağı və yaxud baş vermə vaxtı məlum olmamalıdır. Düşünülərək edilmiş hərəkətlər sığortalana bilməz.

Sığortanın yaranmasına tələbat ticarət, iqtisadi, vətəndaş və hüquqi münasibətlərin yaranması ilə meydana gəlmişdir. Həm müəssisələr, həm də fərdi şəxslər müxtəlif xarici təxmin olunmayan hallardan yarana biləcək itkiləri həmişə azaltmağa çalışırdılar. Ona görə risklərin təsirinin azaldılması tələbinin yaranması ilə dəyən zərərin ödənilməsinə öz üzərinə götürən xüsusi şəxslər və təşkilatlar meydana çıxmağa başladı.

Sığorta bazarında sığorta xidməti əmtəə kimi çıxış edir.

Sığorta bütün dövrlərdə gəlirli iş hesab edilib, bu onun dünyanın bir çox ölkələrində inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Ənənəvi olaraq **sığortanın üç istiqaməti fərqləndirilir**: əmlakın sığortalanması, məsuliyyətin sığortalanması, şəxsi sığortalanma. İqtisadi əlaqələrin inkişafı və sahibkarlığın aktivləşməsi qloballaşma prosesi sürətləndirdi, bu isə öz ardı ilə, artıq məlum olan sığorta münasibətlərinin inkişafına, həm də sığortanın yeni növlərinin yaranmasına səbəb oldu.

Kapitalizmdən əvvəlki cəmiyyətdə sığortanın əsas forması həm quru, həm də dəniz yol, səyyar ticarət sahəsində birdəfəlik sazişlərlə bağlanmış qarşılıqlı sığorta yardımı idi. Sazişlər mallara və nəqliyyat vasitələrinə aid olurdu, nəqliyyat vasitələri kimidəniz gəmiləri və yükdaşıyan heyvanlar çıxış edirdi.

Dənizçilik sahəsində qarşılıqlı itkilərin bölüşdürülməsi haqqında saziş, gəmi qəzalarından və digər dəniz təhlükələrindən qorunmaq üçün Avropanın, şimali Afrikanın və Dünyanın digər bölgələrində fəaliyyət göstərən gəmi-tacirləri arasında bağlanırdı.

Bütün hallarda qarşılıqlı sığorta yardımının və sığorta münasibətlərinin mövcud olmasının bir məqsədi var: ticarət, səyahət kollektivinin iştirakçılarının hər birinə təbii fəlakətlərdən və digər təhlükələrdən dəyən zərərin əlbir, bütün iştirakçıların hesabına ödənilməsinə təmin etməkdir.

Sığortanın müasir variantına – sığorta fondunu formalaşdıran pul vəsaitlərinin toplanmasına keçid təxminən X-XI əsrlərdə baş verdi. İngiltərədə qarşısı alına bilməyən hadisələrdən dəyən zərərin birgə ödənilməsi məqsədləri üçün müəyyən pul vəsaitlərini toplayan peşəkar gildiyalar (birliklər) yaradıldı.

Rusiyada sığorta münasibətlərinin yaranması həmin dövrdə, icmanın üzvü öldürüldükdə onun varisinə ödəmək üçün, icmanın xəzinəsinə müəyyən məbləğdə pul ödənişlərinin edilməsi ilə baş verdi.

XIII əsrin əvvəllərində Almaniyanın Brukke şəhərində əmlakı sığorta edən «Sığorta» palatası yaradılmışdır.

Fəaliyyəti əmlak sığortasına yönəldilmiş ilk sığorta cəmiyyətləri (səhmdar və qarşılıqlı), İngiltərədə XVII əsrin 80-ci illərdə (1666-cı ildə Londonda baş verən və 70 min nəfərin həlak olduğu yanğından sonra) meydana çıxmağa başladı.

1601-ci ildə qəbul edilmiş Hüquqi akt sığortanın inkişafına ilk dövlət dəstəyi kimi hesab edilir, ona əsasən dəniz hadisələri zamanı mübahisələri araşdırmaqla məşğul olan xüsusi məhkəmələr yaradıldı. Az sonra beynəlxalq sığorta hüququnda ilk sığorta şirkəti olan "Lloyd Assosiasiyası" sığorta şirkəti rəsmən qeydiyyatdan keçdi.

Azərbaycanda sığorta yalnız XIX əsrin ortalarında tətbiq edilməyə başlamışdır. Xarici investisiyanın neft sənayesinə cəlb edilməsi ilə əlaqədar olaraq sığorta işinin yüksəlməsi və inkişafı başlayır. Sığortanın əsas formalarından biri könüllü sığorta idi. Sığorta işi səhmdar cəmiyyəti və birgə sığorta cəmiyyətləri tərəfindən həyata keçirilirdi.

Həmin dövrdə Azərbaycanda xarici ölkələrin sığorta şirkətlərinin filialları (şöbələri) fəaliyyət göstərməyə başlayırdı. Belə ki, İngiltərənin sığorta şirkəti gəmilərin sığortası ilə, Almaniyanın və Rusiyanın sığorta şirkətləri isə gəmi və yüklərin sığortası ilə məşğul olurdular. Artıq 1912-ci ildə Azərbaycanda 30 sığorta cəmiyyəti və agentliyi fəaliyyət göstərirdi.

Sığorta işinin harada və hansı ölkədə inkişaf etməsindən asılı olmayaraq, sığortalanmanın diferensiasiyası və ixtisaslaşması lazımi qədər yüksək səviyyəyə çatdıqdan sonra sığortalanmanın – inteqrasiya, iriləşmə, komplekslik, müxtəlif növlərin, əmlak və şəxsi variantların əlaqələndirilməsi istiqamətlərinin inkişafı qüvvətlənməyə başlayır. Sığortalanmanın "beynəlmilləşməsi" və xarici sığorta bazarları uğrunda mübarizənin kəskinləşməsi xarakterik olur.

İlk avtomobil sığortası 1898-cı ildə ABŞ-ın "Travelers Insurance Company" kompaniyası tərəfindən aparılıb. Məhz həmin gün avtomobil seqmentində sığorta biznesinin başlanğıcı hesab olunur. Avtomobilini sığortalayan ilk şəxs isə ABŞ vətəndaşı Trumen Martin olmuşdur.

Sığortanın forma və növləri. Sığorta qanunvericiliyi

Sığorta fəaliyyətini təşkil edən əsas xidmət və işlərə aşağıdakılar aiddir: qanunvericilik aktlarına müvafiq icbari sığorta, təkrar sığorta, könüllü sığorta.

Sığorta iki əsas sahədən-həyat və qeyri-həyat sığortası sahələrindən ibarətdir. Sığorta növləri həm könüllü, həm də icbari formada aparıla bilər.

Həyat sığortası-sığortalının ölümü, sağlamlığının, iş qabiliyyətinin qocalığa, yaxud əlilliyə görə tamamilə və ya qismən itirilməsi halları üçün aparılan sığortadır.

Qeyri-həyat sığortası – sığorta hadisəsi baş verdiyi zaman sığortalıya vurulan zərər ödənilməklə onun məsuliyyəti, əmlakı və əmlak mənafeləri ilə bağlı risklərin sığortasıdır.

Əhalinin sosial müdafiəsinə əlavə təminatların yaradılması, baş vermiş təbii fəlakət, bədbəxt hadisə, qəza nəticəsində vətəndaşların səhhətinə, əmlakına, habelə ətraf mühitə vurulan zərərlərin ödənilməsinin təmin edilməsi üçün konkret bir sahədə çalışan işçilər fərdi qəza üzrə, yaxud konkret bir sahənin əmlakı sığortaya məcburi qaydada cəlb edilə bilər. Belə sığortalar qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icbari sığorta qanunları əsasında həyata keçirilir. İcbari sığortanın şərtləri və aparılması qaydası icbari sığortanı tənzimləyən qanunla müəyyən edilir.

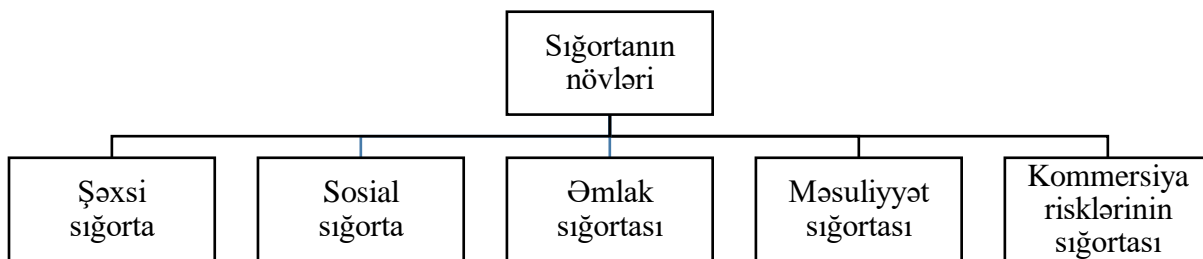
İcbari sığortanın növündən, sığorta obyektinin həcmindən, sığortanın əhatə dairəsindən, sığorta haqlarının ödənilməsi mənbəyindən asılı olaraq sığortaçı dövlət sığorta orqanı, müvafiq sığorta icazəsi olan bütün sığorta şirkətləri müəyyən edilə bilər.

Könüllü sığortanın aparılması qaydası və şərtləri sığortaçının təsdiq etdiyi müəyyən növlər üzrə sığorta qaydaları, habelə sığortaçı ilə sığortalı arasında bağlanılan müqavilə ilə müəyyən edilir. Sığorta qaydalarında sığortanın məqsədi, sığorta obyektləri, sığorta hadisələri, sığorta ödənişi verməkdən imtina əsasları, tərəflərin hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirilməlidir.

Könüllü sığorta obyektinə aşağıdakılar ola bilər:

- insan həyatı;
- bədbəxt hadisələr;
- tibbi xərclər;
- fiziki və ya hüquqi şəxslərin əmlakı;
- nəqliyyat vasitələri;
- nəqliyyat vasitələri sahiblərinin vətəndaşlıq məsuliyyəti;
- inşaat-quraşdırma riskləri;
- biznes riskləri;
- yük və baqaj;
- yük daşıyıcıların və ekspeditorların vətəndaşlıq məsuliyyəti;
- ətraf mühit üçün böyük təhlükə yaradan təşkilatların vətəndaşlıq məsuliyyəti;
- kənd təsərrüfatı məhsulları;
- maliyyə riskləri və s.

Sığortanın növləri. Sığortaçılarla sığorta olunanlar arasında sığorta münasibətləri müəyyən növlərə uyğun olaraq həyata keçirilir. Sığorta obyektindən asılı olaraq sığortanın aşağıdakı növləri var: şəxsi sığorta; əmlak sığortası; məsuliyyət sığortası.

Şəxsi sığorta könüllü sığorta əsasında həyata keçirilən fəaliyyət sahələrindəndir. Şəxsi sığortada sığorta obyektini kimi insanın sağlamlığı, həyatı və əmək qabiliyyəti çıxış edir. Həyat sığortası, ölüm hallarının və əmək qabiliyyətinin itirilməsi üzrə sığorta, uşaqların sığortası, bədbəxt hadisələrdən sığorta isə şəxsi sığorta növləridir. Həyatın sığortası üzrə müqavilə fiziki şəxslərlə bağlanılır. Burada 3 amil əsas götürülür: sığortalananın yaşı, sığortalananın sağlamlıq səviyyəsi, sığortalananın vətəndaşlığı.

Sosial sığorta. Sosial sığorta sosial təminatın tərkib hissəsi olmaqla onun formalarından biridir. Sosial sığortadövlətin sosial sahədəki siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Sosial sığorta fondlarının yaradılması və istifadəsində həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai təşkilatların fəal rol oynaması vacibdir. Sosial sığortanın ən vacib vəzifəsi əmək ehtiyatlarının təkrar istehsalı üçün vacib olan şərtlərin yaradılmasıdır.

Sosial sığorta sistemi iki hissədən ibarətdir:

- birinci hissə müalicəvi tədbirlərin həyata keçirilməsi də daxil olmaqla işçilərin əmək qabiliyyətinin qorunması və bərpaşını təmin edir;
- ikinci hissə əmək qabiliyyəti olmayan və əmək qabiliyyətini itirmiş şəxslərin maddi ehtiyaclarını təmin edir.

Sosial sığortanın konkret növlərinə – yaşlılığa görə pensiya sığortası, əlillik üzrə, ailə başçısının itirilməsi üzrə sığorta, əhalinin bu və ya digər təbəqəsində konkret iş qabiliyyətinin sığortalınması aiddir.

Əmlak sığortasının obyektini şəxslərin əmlakıdır. Sığorta olunanın sahibi olduğu, istifadə etdiyi və ya kirayələdiyi əmlakı sığortalama hüququ vardır. Əmlak qismində yük, nəqliyyat vasitəsi, ev, heyvanlar və s. sığortalana bilər. Əmlak sığortası müqaviləsi adətən bir il müddətinə bağlanır. Sığorta obyektini əmlakın bir hissəsi də ola bilər.

Məsuliyyət sığortasında sığorta obyektini bir şəxsin digəri qarşısında (o cümlədən üçüncü şəxslər qarşısında) hər hansı fəaliyyət və ya fəaliyyətsizlik nəticəsində ona dəyər biləcək zərərə görə məsuliyyətidir. Məsuliyyət sığortası – sığorta obyektini kimi sığorta etdirən şəxsin fəaliyyəti və fəaliyyətsizliyi nəticəsində üçüncü şəxslərə (fiziki və ya hüquqi) dəyərən zərərə görə bu şəxslərə kompensasiya verilməsini təmin edən sığorta sahəsidir.

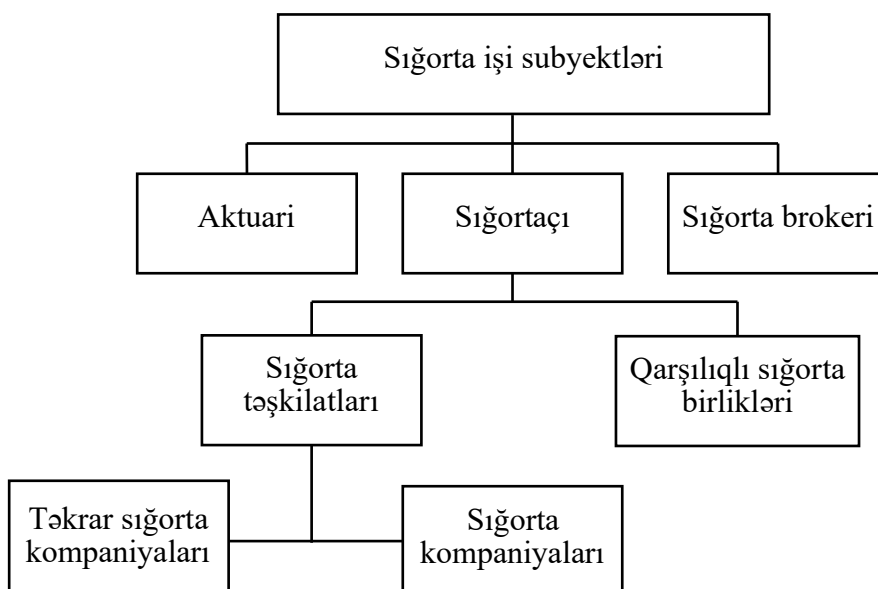
Kommersiya risklərinin sığortası. Sığortanın bu növünün mahiyyəti sığorta hesabına sahibkar bağlaşmalarının həyata keçirilməsi riskinin azaldılmasından ibarətdir. Burada ən geniş yayılmış sığorta növü bank krediti riskidir. Kredit riskinin obyektini bank ssudası, öhdəlik, investisiya kreditidir (kapital qoyuluşunun kreditləşdirilməsi). Kredit geri qaytarılmadıqda kredit təşkilatı kreditin məbləğini tam və ya qismən kompensasiya edən sığorta ödənişi alır.

Sığorta o zaman icbari hesab olunur ki, qanunvericilikdə nəzərdə tutulsun. Digər hallarda sığorta könüllü hesab olunur. Könüllü və icbari sığorta haqlarının nisbəti sığorta bazarında sığorta haqlarının forma strukturunu göstərir.

Azərbaycan Respublikasının sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta fəaliyyətinə xüsusi razılıq (lisenziya) 5 il müddətinə verilir. Sığorta fəaliyyətinə nəzarət Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi və səlahiyyətləri çərçivəsində digər dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bu fəaliyyət dövlət siyasətinin sığorta fəaliyyəti sahəsində əsas istiqamətinin müəyyən olunması ilə yerinə yetirilir. Buraya respublika ərazisində sığorta qaydalarının tətbiqi; sığorta təşkilatlarının qeydiyyatı, yenidən qurulması və ləğvi; sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması; sığorta, təkrar sığorta, tarif siyasətinin qayda və prinsipləri; sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyini təmin edən sığorta ehtiyatları və digər fondların yaradılmasına, yerləşdirilməsinə, istifadəsinə qoyulan tələblər aiddir.

Sığorta işi subyektləri:

Hər bir ölkədə sığorta sahəsində münasibətlər həmin ölkənin qanunları və normativ aktları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 50-ci "Sığorta" Fəslində sığorta münasibətlərini tənzimləyir, sığorta münasibətlərinin subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafeələrini müdafiə edir. "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin inkişafının, sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının, o cümlədən, sığortaçıların, təkrar sığortaçıların, sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini və prinsiplərini, habelə sığorta sahəsində dövlət tənzimlənməsinin və nəzarətinin hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün bir sıra qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir, bu sırada nəqliyyatla bağlı sənədlər də var:

- "Sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu – 25 iyun 1999-cu il;
- "Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsinin sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu – 31 may 1996-cı il;
- "Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu – 25 iyun 200üçüncü il.

Sığorta terminləri

Sığorta sahəsində aşağıdakı beynəlxalq terminlərdən istifadə edilir:

Sığortaçı(*ing. insurer*)– sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətini göstərmək məqsədilə yaradılmış, qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada xüsusi razılıq (lisenziya) almış hüquqi şəxsdir;

Sığortalı –sığorta haqqı ödəyən, sığorta obyektinin sığorta etdirilməsində sığorta marağı olan sığorta müqaviləsinin tərəfidir;

Sığorta olunan – sığorta müqaviləsi əsasında əmlak mənafeləri sığortalanan şəxsdir.

Sığorta riski – ehtimal olunan elə hadisədir ki, onun baş verməsinə qarşı sığorta aparılır. Sığorta riski sayılan hadisənin təsadüf əlamətləri olmalıdır;

Sığorta hadisəsi – qanuna və ya sığorta müqaviləsinə görə sığorta ödənişinin, sığortalıya və ya üçüncü şəxslərə ödənilməsi üçün əsas olan haldır;

Sığorta ödənişi – sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalının əmlakına və ya əmlak mənafeələrinə dəyən zərərin yerini doldurmaq üçün pul və ya natural şəkildə ödənilən vəsaitdir. Sığorta ödənişindən rüsum tutulmur.

Sığorta mükafatı (haqqı) – bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə sığortalının ödənişidir.

Təkrarsığorta – sığortaçının bağlanmış sığorta müqaviləsinə müvafiq olaraq sığortaladığı risklərini bütövlükdə və ya onların bir hissəsini təkrar sığortaya verdiyi (riskin təkrar yerləşdirilməsi) iqtisadi münasibətlər sistemidir. Balanslaşdırılmış sığorta portfelinin yaradılması və sığorta əməliyyatlarının maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi məqsədilə sığortaçı, sığorta məsuliyyətinin bir hissəsini sığorta hüquq münasibətləri üzrə razılaşıdırılmış şərtlərlə digər sığortaçılara verir (güzəşt edir).

Riskin təkrar yerləşdirilməsi yalnız milli iqtisadiyyat səviyyəsində deyil, həm də təsərrüfat əlaqələrinin beynəlmilləşdirilməsi nəzərə alınaraq, artıq beynəlxalq xarakter almışdır. Sığorta işində ixtisaslaşmanın dərinləşməsi ilə əlaqədar xüsusi təkrar sığortasığorta şirkətləri qrupunun formalaşmasına səbəb oldu. Aktiv (riskin ötürülməsi) və passiv (riskin qəbulu) təkrar sığorta mövcuddur, onların əsasında repositi (maraqların qarşılıqlı mübadiləsi) durur. Bundan əlavə, proporsional və qeyri-proporsional təkrar sığortanı tanıyan təsnifat hamı tərəfindən qəbul olunur.

Proporsional təkrar sığorta hər bir riskin ödənilməsi üçün ona verilmiş payın əvvəlcədən şərtləşdirilmiş sedentin (*sedent* – öz tələbetmə hüququnu borclu olduğu üçüncü şəxsə verən hüquqi və fiziki şəxs)tutulma nisbətində görə müəyyən edildiyini nəzərdə tutur (riskdə təkrar sığortaçının marağı əvvəlcədən qeydə alınıb).

Qeyri-proporsional təkrar sığortada riskin güzəşt edilməsi yalnız müəyyən limit daxilində baş verir. Bu zaman riskin təqdim olunmuş ödənilməsi üçün təkrar sığortaçı sedentdən orijinal sığorta mükafatının bir hissəsini alır (proporsional təkrar sığortada qəbul olunmuş, sığorta məbləğinə bərabər sığorta mükafatının bir hissəsini yox).

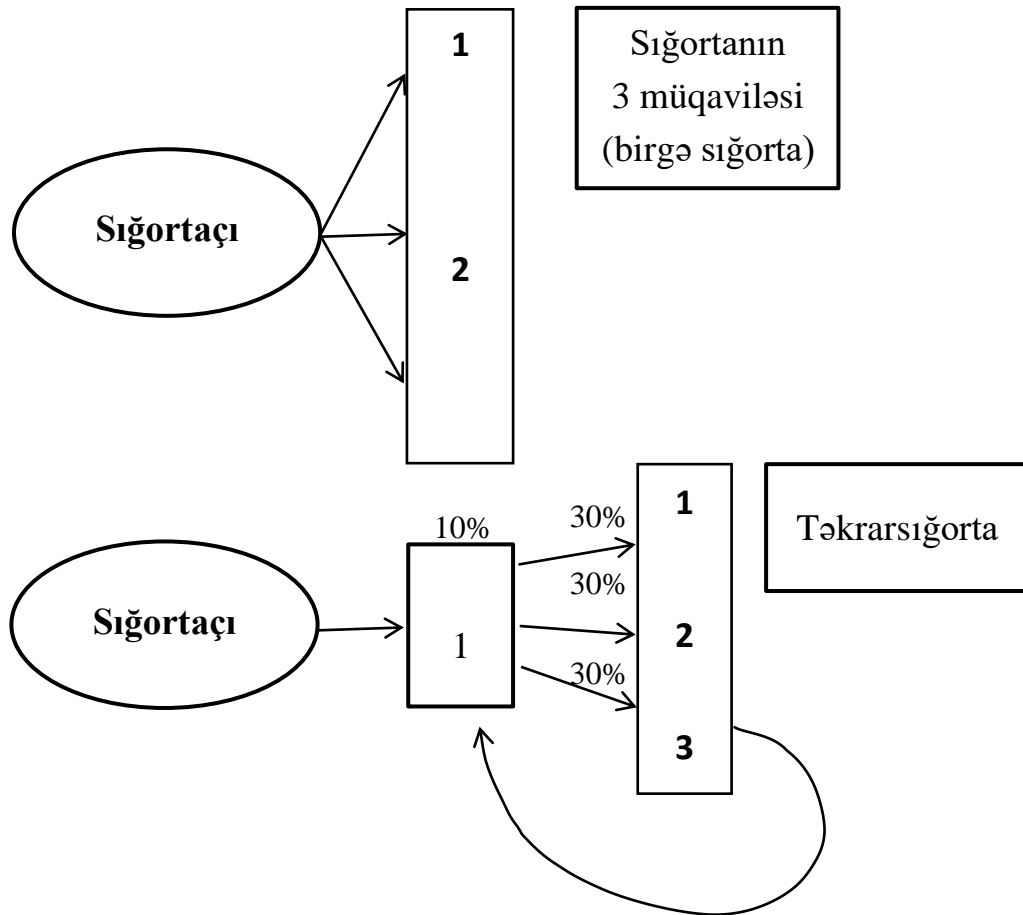
Yaşıl kartavtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında eyniadlı beynəlxalq müqavilə və sığorta vəsiqələri sisteminin adıdır. Belə adlanma sığorta polisinin forması və rəngi ilə əlaqədardır. “Yaşıl kart” 1949-cu ildən tətbiq olunur. Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası icbari olmayan ölkələr yaşıl kart sisteminə daxil deyil.

Sığorta pulu(*ing. pool* –birlik). Müəyyən risklərin birgə sığortalanması üçün sığorta şirkətlərinin birliyidir, əsasən sığortalanmaya iri və təhlükəli risklərin qəbulu zamanı yaradılır. Pulun fəaliyyəti sığorta prinsipi əsasında qurulur. Adətən, riskləri sığortaya qəbul edən

kompaniya pulun bütün üzvləri adından, onların burada iştirak payından asılı olaraq vahid polis verir. Qəbul edən kompaniya “ümumi fayda və ya ümumi hesaba görə” belə risklərin təkrar sığortasını apara bilər.

Sığorta pulunun ümumi struktur sxemi şəkil 1-də təqdim olunub.

Şəkil 1. Sığorta pulunun struktur sxemi

Karqo sığorta – **nəqliyyat** vasitələrinin öz dəyəri sığortalanmadan dəniz, hava və ya yerüstü nəqliyyatla daşınan yüklərin sığortasıdır.

Sığorta daxılı – yüksək sığorta risklərinin sığortalanması üçün öz ödəmə qabiliyyətinin təmin olunması üçün sığortaçıların öz aralarında bağladığıları saziş əsasında qarşılıqlı sığorta fəaliyyətinin təşkili formasıdır.

Kasko sığorta – daşınan yüklər sığortalanmadan gəminin və ya digər nəqliyyat vasitələrinin sığortasıdır.

Bonus-malus – bazis tarif stavkasına endirimlər sistemidir, əgər sığorta obyektinə münasibətdə sığorta riskinin həyata keçirilməsi müşahidə olunmayıbsa onun köməyi ilə sığortaçı sığorta mükafatını azaldır (bir ildən az olmayan müddətə); əgər sığorta obyektinə münasibətdə sığorta riskinin həyata keçirilməsi müşahidə edilibsə bazis tarif dərəcəsinə əlavələr sistemidir.

Franşiza (azadolma məbləği) – zərərin sığortaçı tərəfindən ödənilməyən hissəsidir, başqa sözlə sığorta halı yarandıqda sığortaçı tərəfindən qabaqcadan nəzərdə tutulmuş ödənişin müəyyən hissəsindən azad olunmadır. Franşiza riskə görə əlavə ödənişdir.

Franşiza çox hallarda sığorta məbləğinə görə faizlə və ya fiksə edilmiş pul məbləği kimi təyin edilir. Sığorta müqaviləsində franşizanın ölçüsü və tipi göstərməlidir.

Mənası: zərərin məbləği kiçik olduqda sığortaçı qiymətləndirmək üçün çox qüvvə sərf edir, əhəmiyyətsiz xırda risklərinin məbləği isə nəzərə alınmır. Franşiza şərtsiz və şərtli ola bilər. İstənilən halda franşizanın tətbiqi könüllüdür.

Şərtli franşizada – zərər müqavilə ilə müəyyən edilmiş franşizanın ölçüsündən çox deyilsə, sığorta ödənişi verilmir. Əgər zərər müqavilə ilə müəyyən edilmiş franşizanın ölçüsündən çoxdursa sığorta ödənişi tam həcmdə ödənilir.

Şərtsiz franşizada – bütün hallarda sığorta ödənişindən müqavilə ilə müəyyən edilmiş franşiza çıxılır. Şərtsiz franşiza sığortalanan əmlakın sığorta təminatının səviyyəsini müəyyən mənada azaldaraq, iqtisadi əhəmiyyəti olmayan xırda ödənişlərin sayını kəskin surətdə azaltmağa imkan verir və bununla da sığorta fondunun səpələnməsinə mane olur. Franşizanın tətbiqinin əsas şərti riskli müqavilənin bağlanması və ya istənilən digər sığorta müqaviləsi üzrə riskli şəraitin olmasıdır.

Franşiza vətəndaşlara məxsus avtomobillərin kombinə edilmiş sığorta müqaviləsi bağlandıqda tətbiq edilir. O iki variantda aparılır: zərərin tam ödənilməsi ilə, ödənişin müəyyən edilmiş ölçüdə azaldılması ilə – şərti franşiza ilə aparılması vaxtı. Franşizanın ölçüsündə həm avtomobilə, həm də baqaja dəyən ziyanın məbləği nəzərə alınır.

Sığorta polisi – sığortaçının sığortalıya (sığorta olunana) verdiyi müəyyən formalı sənəddir, bağlanmış sığorta müqaviləsini təsdiq edir və onun şərtlərini əks etdirir.

Syurveyer – sığortaya qəbul edilən əmlakın baxışını həyata keçirən inspektor və ya sığorta agentidir, daha doğrusu sığorta cəmiyyətinin qiymət qoyanıdır. Syurveyerin işi əsasında sığorta şirkəti sığorta müqaviləsinin bağlanması haqqında qərar qəbul edir.

Sığorta vasitəçiləri – sığorta vasitəçiliyi əsasən üç formada həyata keçirilir.

Sığorta müddəti – sığorta müqaviləsinin təqvim müddətidir.

Sığorta agentləri, sığorta şirkətləri sığorta etmə işini birbaşa və ya agentlər vasitəsilə yerinə yetirirlər.

Sığorta agentləri hər hansı hüquqi şəxs və ya sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs ola bilər. Sığorta müqaviləsini bağlamaq və sığorta haqlarını qəbul etmək səlahiyyəti sığortaçıya məxsusdur. Bu səlahiyyət agentlik müqaviləsində göstərilmək şərti ilə agentlərə də verilə bilər.

İkinci dərəcəli agent sığortaçı ilə müqavilə əsasında agentlik fəaliyyəti göstərən fiziki və ya hüquqi şəxsdir. İkinci dərəcəli agentlərə sığorta müqaviləsi bağlamaq və sığorta haqları qəbul etmək səlahiyyəti verilmir.

Prodüktor – həm sığortalı, həm də sığortaçıya münasibətdə bitərəf olan, sığortalıya müqavilənin şərtlərini aydınlaşdırmaqda köməklik edən, sığorta hadisəsinin baş verməsinə təsir göstərə biləcək amilləri sığortaçıya bildirmək şərti ilə vasitəçilik fəaliyyəti göstərən hüquqi və ya fiziki şəxslərdir.

Sığorta brokeri (makler, vasitəçi) – sığorta müqaviləsində sığortalını təmsil edən, sığorta müqaviləsinin imzalanması üçün hazırlıq işlərini həyata keçirən hüquqi (broker təşkilatı) və ya fiziki şəxsdir.

Frontinq – elə əməliyyatdır ki, sığorta müqaviləsini bir şirkət bağlayır, riski isə başqa sığortaçıya ötürür. Başqa sözlə frontinq elə razılaşmadır ki, ona əsasən bir şirkət başqasının işini öz üzərinə götürür. Bu razılaşma əsasən o vaxt əldə olunur ki, sığortaçı bazara girmək istəyir, amma onun özü və polisləri bazara buraxılmır. Bu halda şirkət yerli sığortaçıya müraciət edir, sığorta polisi əvəzində mükafat təklif etmək şərtilə ondan istifadə edir, sonra riski və sığorta haqlarını özünə qəbul edir. **KTUARI** -Sığorta müqavilələri ilə əlaqəli statistik maliyyə göstəriciləri əsasında iqtisadi-riyazi metodlarla sığorta tariflərini və sığorta ehtiyatlarını hesablayan riyaziyyatçı.

Franşiza və ya Azərbaycan qanunvericiliyinə və sığorta praktikasına görə azadolma məbləği sığorta hadisəsi nəticəsində yaranan itkilərin və ya dəyən zərərin sığorta təminatı ilə əhatə olunmayan və sığortalının üzərində qalan hissəsidir. A əmlakını Z sığorta şirkəti ASC-də könüllü sığorta növü üzrə sığortaladığından onun əmlakına və evdəki əşyalarına dəyəcək zərər üzrə 50000 AZN sığorta məbləği həcmində təminat verilmiş, 1000 AZN məbləğində isə müqavilə ilə franşiza – azadolma məbləği müəyyən edilmişdir. Yeni il gecəsi A adlı şəxsin evi elektrik naqillərində baş vermiş qısaqapanma nəticəsində yanmış və aparılmış qiymətləndirmə nəticəsində onun əmlakına, o cümlədən evdəki əşyalarına 36000 AZN məbləğində zərər dəyməsi müəyyən edilmişdir. Bu halda Z sığorta şirkəti ASC tərəfindən A adlı şəxsə ödəniləcək məbləğ 35000 AZN franşiza – azadolma məbləği çıxılmaqla 35000 AZN olacaqdır.

Bonus-Malus – əvvəlki sığorta müqaviləsi üzrə sığorta predmetinə (sığorta olunana) münasibətdə sığorta riskləri ilə bağlı heç bir hadisə baş vermədiyi halda növbəti sığorta müqaviləsi üzrə sığorta haqlarının azaldılması, sığorta riskləri ilə bağlı hadisələrin baş verdiyi halda isə sığorta haqlarının artırılması üçün baza tarif dərəcələrinə tətbiq edilən güzəşt-əlavələr sistemidir.

Təkrar sığorta nədir .Sığortaçının sığortaladığı riskləri müqavilə əsasında tam və ya qismən digər sığortaçı (təkrarsığortaçı) ilə bölüşdürməsi və ya ona ötürməsi. Misal: Sığortaçı bir müəssisənin işçilərinin fərdi qəza sığortası üzrə sığortalanması zamanı 10 000 000 manat həcmində risk qəbul etməlidir ki, bunun müqabilində 50 000 manat sığorta haqqı hesablanır. Lakin onun ödəmə qabiliyyəti bir sığorta müqaviləsi üzrə 3 000 000 manatdan artıq riskləri öz üzərində saxlamağa imkan vermir. Buna görə də ya bu müqaviləni bağlamamalı, ya da belə hallarda risklərin idarə edilməsi üçün sığorta təcrübəsinin və qanunvericiliyin verdiyi imkanlardan istifadə etməlidir. Qeyd olunan halda ən sadə və etibarlı vasitə təkrarsığortadır. Sığortaçı təkrarsığortadan istifadə etməklə qəbul etdiyi riskin 3 000 000 manatdan artıq hissəsini bir və ya bir neçə təkrarsığortaçıya ötürməklə təklif olunan sığorta risklərini qəbul etməyə nail olur. O, təkrarsığortaçılarla bölüşdüyü 7 000 000 manat riskin əvəzində həmin nisbətdə sığorta haqlarını da (35 000 manat) onlara verməlidir. PORTFEL (sığorta (təkrarsığorta) portfeli) Müvafiq dövr ərzində sığortaçının (təkrarsığortaçının) bağladığı sığorta (təkrar müqavilələri) **Sığorta brokeri** – müvafiq lisenziyaya malik olan və sığorta (təkrarsığorta) müqaviləsinin bağlanması, yenilənməsi və ya davam etdirilməsi üçün sığortalıya (təkrarsığortalıya) vasitəçilik xidməti göstərən şəxs

Mütənasib təkrar sığorta Sığorta hadisəsi üzrə zərərlərin təkrarsığortalı və təkrarsığortaçı arasında bağlanmış təkrarsığorta müqaviləsində nəzərdə tutulmuş sığorta haqlarının mütənasibliyinə uyğun qaydada bölgüsünə əsaslanan təkrarsığortanın forması.**Misal:** Şəxs öz

mənzilini 40 000 manat məbləğində 12 ay müddətinə A sığortaçıda sığorta etdirir və 200 manat sığorta haqqı ödəyir. A sığortaçı öz risklərinin 25 faizini B təkrarsığortaçıya ötürür. Bu halda ödənilmiş sığorta haqqının 50 manatı ($200 \times 25\% = 50$ manat) da təkrarsığorta haqqı kimi B təkrarsığortaçıya ödənilir. Sığorta hadisəsi nəticəsində mənzilə 20 000 manat həcmində zərər dəyərsə, A sığortaçı zərərin əvəzinin ödənilməsi üçün sığortalıya verdiyi məbləğin 25%-ni, yəni 5 000 manat hissəsini (20

Qeyri-mütənasib

Sığorta hadisəsi baş verdikdə təkrarsığortalının şəxsi tutumundan artıq olan məbləğin təkrarsığortaçı tərəfindən ödənilməsini nəzərdə tutan təkrarsığorta növü.

Misal:

“A” sığortaçı şəxslə sığorta müqaviləsi bağlayır və mənzili 300.000 manat məbləğində sığortalayır. Bundan sonra “A” sığortaçı qəbul etdiyi riskin 100.000 manatdan artıq olan hissəni “B” təkrarsığortaçıda təkrarsığorta etdirir. Sığorta hadisəsi nəticəsində mənzilə 250.000 manat həcmində zərər dəyir. Bu halda “A” sığortaçı şəxsə verdiyi 250.000 manat sığorta ödənişinin öz üzərində saxladığı riskdən artıq hissəsini ($250.000 - 100.000 = 150.000$ manat) “B” təkrarsığortaçıdan alır. Əgər əmlaka dəyən zərər sığortaçının şəxsi tutumundan (100.000 manatdan) azdırsa, məsələn, 85.000 manatdırsa, “B” təkrarsığortaçı ödəniş vermək üçün heç bir öhdəlik daşımır.

Sığortanın iqtisadi mahiyyəti və rolu

Ən qədim ictimai münasibətlərdən biri olan sığorta hələ ibtidai icma quruluşu dövrünün sonunda meydana gəlmiş və tədricən ictimai istehsalın daimi peykinə çevrilmişdir.

Sığorta–istənilən istehsal münasibətlərinin zəruri elementidir və ictimai istehsal prosesində maddi itkilərin ödənilməsi ilə bağlıdır.

Normal istehsal prosesinin vacib şərtlərdən biri onun fasiləsizliyi və arasıkəsilməzliyidir. İstehsalın daim yenilənməsi insanların həyatı vacib ehtiyaclarının təmini üçün lazımdır. Əgər ictimai istehsal prosesikəsilirsə və ya təbii fəlakət qüvvələrinin dağıdıcı təsiri nəticəsində və ya digər fəvqəladə hadisələrin (hərbi münaqişələr, qəzalar, yanğınlar, partlayışlar, epidemiyalar, travmatizmi və s.) mənfi təsiri ilə pozularsa, onda cəmiyyət, ilk növbədə, müxtəlif qabaqlayıcı tədbirlər görmək məcburiyyətində olur, əgər onlar istənilən nəticəni vermirsə, onda dəyən maddi zərəri ödəmək, işçi qüvvəsinin təkrar istehsalının normal şəraitini bərpa etmək lazım gəlir.

Maddi itkilərə səbəb olan təbii və digər fəlakətlər əvvəllər insanlar tərəfindən təsadüfi hadisələr kimi qəbul edilirdi, ancaq bəşəriyyət tarixinin çox əsirlik təcrübəsi göstərdi ki, təbiətin və digər fəvqəladə hadisələrin dağıdıcı təsirinin periodik baş verməsi – insan cəmiyyətinin ziddiyyətli inkişaf xarakteriyə bağlı obyektiv, qanunauyğun prosesdir.

Cəmiyyət və ictimai istehsalın inkişafı prosesləri iki ziddiyyəti birləşdirir. Bir tərəfdən, insanın təbii fəlakət qüvvələri və digər fəvqəladə hallarla mübarizəsiylə bağlı insanla təbiət arasında ziddiyyət, digər tərəfdən isə istehsal münasibətlərinə daxil olan insanların əmlak mənafeələrində olan fərqlərdən irəli gələn cəmiyyətin daxilində baş verən ziddiyyət. Göstərilən ziddiyyətlər mənfi təsiri olan gözlənilməz və təsadüfi hadisələrin baş verməsi üçün obyektiv

şərait yaradır. Başqa sözlə, ictimai istehsalın təhlükəli xarakteri obyektiv olur. Əgər ictimai istehsal prosesi təbiət qüvvələrinin və digər zərərli hadisələrin nəticəsində dayanırsa, onda cəmiyyətin belə hallardan zərər çəkməməyi üçün əvvəlcədən tədbirlərin görülməsi vacibdir. Çünki ictimai istehsal riskli xarakter daşıyır. Bu risk ilk növbədə özünü insanlar və təbiətin dağıdıcı qüvvələri arasındakı ziddiyyətlərdə göstərir. Belə hallar insan iradəsindən asılı olmayaraq baş verir və onların ağır nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədilə sığorta müdafiəsindən istifadə olunur. Bu, ilk növbədə, özünü ictimai istehsalın sığortalanması və ya müdafiəsi formasında büruzə verir.

İqtisadi anlayış olan sığorta maliyyə kateqoriyasının tərkib hissəsidir. Bununla yanaşı, maliyyə ümumilikdə gəlirin və yığımların bölgüsü və yenidən bölgüsü ilə əlaqədar olduğu halda, sığorta ancaq yenidən bölgü münasibətlərini əhatə edir. İqtisadi anlayış olan sığortanın özünəməxsusluğunu xarakterizə edən aşağıdakı mahiyyət əlamətlərini göstərmək olar:

1. Sığortalama zamanı pulun yenidən bölgüsü münasibətləri meydana çıxır ki, bu da kənar, gözlənilməz və güclü hadisələrin mövcudluğu ilə şərtlənir. Bu hadisələrin nəticəsində milli iqtisadiyyata və əhaliyə maddi və digər zərərlər dəyir.

2. Sığorta zamanı sığorta iştirakçıları arasında dəymiş zərərin aradan qaldırılması həyata keçirilir. Sığorta iştirakçıları dedikdə, sığorta olunanlarla sığorta edənlər başa düşülür. Bu cür yenidən bölgü münasibətləri, bir qayda olaraq bütün təsərrüfatı və bütün ölkə ərazisini deyil, ictimai həyatın müəyyən hissələrini əhatə edən zərərin təsadüfi xarakter daşması ilə şərtlənir. Bu zaman sığorta iştirakçıları nə qədər geniş olarsa, onda zərərin aradan qaldırılmasında hər bir sığortaçıya o qədər az pul düşür. ***Sığortalama zərərin aradan qaldırılmasında ən səmərəli metoddur.*** Bu səmərəlilik, sığortaçıların və sığorta olunan obyektlərin sayı artdıqca daha da artır. Sığorta həm də pul vəsaitlərinin sığorta fondu adlanan vahid bir fondada cəmlənməsini təmin edir. Belə hallarda hər bir sığortaçı minimum xərclərlə maksimum zərərləri aradan qaldıra bilir.

3. Sığorta zərərlərin ərazi vahidləri arasında həm də vaxtında bölüşdürülməsini təmin edir. Bu zaman bir il ərzində sığorta fondunun vəsaitlərinin səmərəli ərazi bölgüsü üçün çox böyük ərazi və kifayət qədər sığorta obyektinin olması lazımdır. Zərərlərin vaxtında aradan qaldırılması fəvqəladə halların təsadüfi xarakteri ilə əlaqədardır. Çünki belə fəvqəladə hallar hər il baş vermir və onların baş verməsinin dəqiq vaxtı məlum deyildir.

4. Zərərin qapalı şəkildə aradan qaldırılması sığorta fondunda səfərbərliyə alınmış vəsaitlərin bilavasitə geri qaytarılmasını şərtləndirir. Hər bir sığorta olunanın sığorta fonduna ayırdığı sığorta ödənişlərinin ancaq bir məqsədi var ki, o da müəyyən ərazidə və müəyyən vaxt müddətində zərərin həqiqi məbləğinin ödənilməsidir. Ona görə də sığorta ödənişlərinin məbləği dəymiş zərərin ödənilməsi formasında geri qaytarılır.

Sığorta riski anlayışı. Riskin növləri və qiymətləndirilməsi

Sığorta riski

Sığorta riski anlayışı. Riskin növləri və qiymətləndirilməsi

İnsanlar həmişə maddi itki ilə nəticələnən xoşagəlməz hadisələri yaradan şərait barədə düşünmüşlər. Belə şəraitlər risk adını almışdır.

Sığortada təhlükə– obyektlərə, ətraf mühitə, fərdlərə və cəmiyyətə, nəticəsi onların vəziyyət və parametrlərini pisləşdirən zərərə səbəb ola biləcək mənfi təsirlərin mümkünlüyüdür. “Risk” termini İtalyan dilində *risiko*, fransız dilində *risque* təhlükə mənasını verir.

Risk – baş verməsi mümkün olan təhlükədir. Sığortanın məqsədi ayrı-ayrı fərdlərin həyatda rast gələ biləcəkləri risklərə təminat verilməsidir. Təsadüfən baş verən zərərlər, sığorta ilə qabaqcadan görülmüş tədbirlər nəticəsində aradan qaldırılmış olur.

Sığorta riski:

1) sığorta hadisəsi nəticəsində sığortalının (sığorta olunanın) həyatına, sağlamlığına, əmlakına zərərin dəyməsi ehtimalıdır;

2) konkret elə sığorta hadisəsi, daha doğrusu zərərverici nəticələrə malik elə təhlükədir ki, itkilərə səbəb olur (məsələn, yanğın, partlayış və s.). Bu hadisələrin məcmusu sığorta məsuliyyətinin həcmi adlanır;

3) sığorta qiymətinə görə zərər vermə ehtimalı ilə əlaqələndirilən konkret sığorta obyektidir.

Sığorta ödənişinin həcminə və əhatə olunan sığorta obyektlərinin sayına görə sığorta risklərini **böyük**(əhəmiyyətli), **ortavəkiçik**(əhəmiyyətsiz) olmaqla üç yerə ayırırlar. Sığortaçının

maraqlarına daha çox orta sığorta risklərinin sığortalanması uyğundur. Sığortaçı kiçik və böyük risklərin sığortalanmasından yayınmağa çalışır. Böyük risklərin sığortalanması məsələsi təkrarsığortalanma və ya şərikli sığorta yolu ilə həyata keçirilir. Əvvəl baş vermiş hadisələrin statistikasına əsaslanaraq sığortaçı kifayət qədər dəqiqliklə sığorta riskini proqnozlaşdırmağa bilər.

Hər bir fəlakət və bədbəxt hadisəyə əmək predmetlərinə toxunan təhlükə kimi baxılır. Məhz bununla əlaqədar sığorta münasibəti, yəni sığorta müqaviləsi üçün şərt (şərait) yaranır. Sığorta münasibətlərinin əmələ gəlməsi üçün riskin olması vacibdir. Risk amili sığortalanma tələbatı yaradır. Uyğun risk olmadan sığorta yoxdur. Risk sığorta müqaviləsinin bütün təsir müddətində mövcud olur. Sığortalanma vasitəsi ilə ixtiyarı insanın fəaliyyəti təsadüfiliyədən müdafiə olunur.

Heç də bütün risklərin reallaşdırılma ehtimalı yoxdur. Riskin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün reallaşma tezliyi və nəticələrin ağırlığı anlayışlarına fikir vermək lazımdır. Əvvəlcədən baş verməsi qaçılmaz olan risklər sığorta obyektinə ola bilməz.

“Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə *sığorta riskinə yarisk*– sığorta obyektinə bağlı itkilərin və ya zərərlərin yaranmasına səbəb olan hadisənin baş verməsi və ya halın yaranması ehtimalı, həmçinin bu ehtimalla qarşı sığortaçının üzərinə götürdüyü öhdəlikdir.

Sığortaçının məsuliyyət həcminə görə risklər *şəxsi* və *universal* risklərə bölünür. Şəxsi risklərə daşıma və ekspozisiya zamanı qiymətli rəsm əsərinə qarşı (məsələn, vandalizm aktının törədilməsi) sığortalanmış riskləri nümunə göstərmək olar. Universal risk əsasən əmlak sığortası müqavilələrinin predmeti olur və sığortaçının məsuliyyət həcminə daxildir.

Spesifik risklər *anomal* və *fəlakətli* olmaqla xüsusi qrup təşkil edir. Anomal risklər ölçüləri bu obyektləri bu və ya digər sığorta riski qrupuna daxil etməyə imkan verməyən risklər aiddir. Anomal risklər normadan aşağı və yuxarı olur. Normadan aşağı anomal risklər sığortaçı üçün əlverişlidir və sığorta müqaviləsinin adi şərtləri ilə ödənilir. Normadan yuxarı risklər sığortaçı üçün həmişə əlverişli deyil və sığorta müqaviləsinin xüsusi şərtləri ilə ödənilir.

Fəlakətli risklər xüsusi böyük ölçülü zərər vurmaqla çoxsayda sığortalanmış obyektinə və ya sığortalıya əhatə edən böyük qrupu təşkil edir. Bunlar qarşısını almaq təbiət qüvvələrin meydana gəlməsi ilə, həmçinin maddi rifah əldə edilməsi prosesində yaradıcılıq fəaliyyəti ilə əlaqədar risklərdir.

Sığorta riskinin maliyyə, qeyri-maliyyə, təmiz, spekulativ, fundamental və özəl növləri vardır.

Ümumi təsnifata görə risklər: *ekoloji*, *nəqliyyat*, *siyasi* və *xüsusi* olmaqla dörd yerə bölünür.

Ekoloji risklər ətraf mühitin çirklənməsi ilə əlaqədardır və insanın maddi rifah əldə etməsi prosesində fəaliyyəti ilə şərtlənir. Ekoloji risklər adətən sığortaçının məsuliyyət həcminə daxil edilmir.

Xüsusi risklər xüsusi qiymətli yüklərin, məsələn nəcib metalların, qiymətli daşların, sənət əsərlərinin, nağd pulun daşınmasının sığortasını nəzərdə tutur. Xüsusi risklərin məzmunu sığorta müqaviləsinin xüsusi şərtləri ilə razılaşdırılır və sığortaçının məsuliyyət həcminə daxil edilə bilər.

Siyasi risklər beynəlxalq hüquq baxımından hüquqazidd hərəkətlərlə, baxılan suveren dövlətə və ya onun vətəndaşlarına münasibətdə xarici dövlətin tədbir və aksiyaları ilə əlaqədardır. Düzəlişlər sistemi və sığorta müqaviləsinin xüsusi şərtləri ilə siyasi risklər sığortaçının məsuliyyət həcminə daxil edilə bilər.

Texniki risklər maşın və avadanlığın qəfil sıradan çıxması və ya istehsalat texnologiyasında fasilələr nəticəsində qəza formasında meydana çıxır. Sığortanın texniki növlərinin problemi qəzaların tezliyinin qiymətləndirilməsi və qəzalardan yaranan zərərin qiymətləndirilmə üsuludur. Texniki risklər universal xarakter daşıyır.

Riskin qeydiyyatı onun müşahidəsi və uçuğu prosesidir. Hər hansı risk qrupu üçün riskin qeydiyyatını müəyyən edən amillər **risk halı** adlanır. Bu amillər baxılan sığorta obyektinə xas olur və riskin komponenti və ya əlaməti kimi baxılır. İstənilən riskə risk hallarının məcmusu kimi baxmaq olar.

Sığortaçının işində obyektiv və subyektiv risklərin müəyyən edilməsi son dərəcə vacibdir. Obyektiv risklər nəzarətsiz təbiət qüvvələrinin və digər təsadüflərin sığorta obyektlərinə zərərli təsirlərini əks etdirir. Obyektiv risklər insan iradəsi və şüurundan asılı deyil. Subyektiv risklər həqiqətə obyektiv yanaşmanı inkar etməyə və ya ondan yan keçməyə əsaslanır. Bu risklər insan şüurundan və iradəsindən asılıdır, ətraf aləmin obyektiv reallığının kifayət qədər dərk edilməməsi ilə əlaqədardır.

Subyektiv risk hallarında franşiza tətbiq olunur.

Riskin minimallaşdırılması və məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar fəaliyyət riskin idarə olunması (risk-menecment) adlanır. Bu fəaliyyət itkilərin minimallaşdırılmasına, sığorta riski ilə sığorta tarifiinin uyğunlaşdırılmasına, tam sığorta təzminatının ödənilməsinə zəmanət verən fondların yaranmasına istiqamətlənir. Risk-menecment risklərin identifikasiyasından, ölçülməsindən və onlara nəzarət olunmasından (fiziki və maliyyə) ibarətdir.

Riskin idarə olunması prosesi aşağıdakı mərhələlərə bölünə bilər:

- məqsədin müəyyənləşdirilməsi;
- riskin müəyyənləşdirilməsi;
- riskin qiymətləndirilməsi;
- riskin idarə olunması üsulunun seçilməsi;
- riskin idarə olunması üsulunun tətbiqi;
- nəticələrin qiymətləndirilməsi, itkilərin minimallaşdırılması.

Məhdudlaşdırmaq üçün bütün risklər aşağıdakı əlamətlər üzrə hərtərəfli xarakterizə edilməlidir:

1. İtki və ya sığorta təhlükəsi yaradan səbəblər kompleksi
2. Zərəri doğuran işlərin gedişi
3. Zərərin pul ilə qiymətləndirilməsi prinsipləri

Riskləri aşağıda göstərilən üsullarla məhdudlaşdırmaq olar:

- məsuliyyətin müvafiq bəndin müqaviləyə daxil edilməsi halında digərinə (tərəfdaşa) keçməsi (məsələn, yükün daşınması üzrə riskin çatdırıcı və ya daşıyan şirkətə keçirilməsi);
- bir neçə icraçının iştirak etdiyi iri layihələrin həyata keçirilməsində riskin bölüşdürülməsi (hər kəs öz iştirak payı həddində məsuliyyət daşıyır);

– sifariş portfelinin məqsədyönlü formalaşdırılması halında səpələnmə (məsələn, bank geri qaytarmama riskini azaltmaq üçün ssudanın verilməsini bir neçə firmaya həvalə edir).

Sığorta nəzəriyyəsi və təcrübəsində hadisələrin sığortalana bilməsi üçün riskin aşağıdakı kriteriyaları əsas götürülür:

- risk hadisə kimi ehtimal xarakterlidir və onun baş verməsi təsadüfi xarakter daşıyır;
- sığorta riskinin baş vermə faktı zaman və məkanca qeyri-məlumdur;
- sığorta riskinin nəticələri pul ifadəsi ilə ölçülür;
- böyük ədədlər qanununun tətbiqi və sığorta təzminatı prinsipi üçün eynicinsli risklərin məcmusu mövcud olmalıdır;
- risk hadisə kimi sığortası qanunla qadağan olunmuş maraqlara toxunmamalıdır.

Riskə nəzarətin iki formasıvar: fiziki və maliyyə nəzarəti.

Fiziki nəzarət zərərin dəymə ehtimalını aşağı salan müxtəlif üsulların tətbiqini nəzərdə tutur. ***Maliyyə nəzarəti*** mümkün zərərin ödənilməsi üçün kompensasiya ödənilməsi üçün mənbələrin axtarılmasını nəzərdə tutur.

Sığorta riskinin ölçüsü var. Onun ölçüsü bir sıra amillərdən asılıdır, onları sığortaçı qiymətləndirir. Sığorta risklərinin siyahısı sığorta müqavilələri üzrə sığorta məsuliyyətinin həcmi təşkil edir və sığorta məbləği ilə ifadə edilir. Riskin pul ifadəsi ilə qiyməti – ***sığorta tarifidir.***

Nəqliyyat riskləri.Risklərin qiymətləndirilməsi

Nəqliyyat riskləri kasko, qarqo, məsuliyyət, həmçinin qismən yol hərəkəti prosesində işçi heyətin və sərnəşinlərin həyatı və sağlamlığına dəyən zərərlə əlaqədar şəxsi risklərə bölünür.

Kasko nəqliyyat riskləri hava, dəniz və çay gəmilərinin, avtomobil və dəmiryolu hərəkət tərkiblərinin hərəkətdə, duracaqda və təmirdə olması zamanı sığortalananı nəzərdə tutur. Kasko nəqliyyat vasitələrinin oğurluqdan, qaçırılmadan, yol-nəqliyyat hadisəsindən (kimin təqsirkar olmasından asılı olmayaraq), üçüncü şəxslərin hüquqazidd hərəkətlərindən, avtomobilin üzərinə hər hansı əşyaların düşməsindən, yanğından, partlayışdan, təbii fəlakətlərdən sığortasını əhatə edir.

Karqo nəqliyyat riskləri hava, dəniz, çay, dəmiryolu və avtomobil nəqliyyatı ilə daşınan yüklərin sığortasını nəzərdə tutur. Karqo nəqliyyat riskləri yüklərin hamısının və ya bir hissəsinin aşağıdakı hallarda məhv ola bilməsini və ya zədələnməsini əhatə edir:

- yanğın, partlayış;
- ildırım, fırtına, vulkan püskürməsi və digər təbii fəlakətlər;
- gəmilərin, təyyarələrin və digər nəqliyyat vasitələrinin bir-biri ilə və ya başqa istənilən obyektə toqquşması;
- körpü və tunellərin uçması;
- nəqliyyat vasitəsinin və ya uçan aparatın, yaxud da hissələrinin yükün üzərinə düşməsi;

– yükün yüklənməsi-boşaldılması və yığılması, nəqliyyat vasitələrinin yanacaqda doldurulması zamanı qəzaları;

– yükün nəqliyyat vasitəsi ilə yoxa çıxması və s.

Yüklü avtomobil qatarının marşrutunun dəyişməsi və ona hücum, avtomobilin qorunmayan duracağa qoyulması, yük yerinin zədələnməsi ilə yükün oğurlanması, yükün batırılması və s. əlaqədar risklər də karqo nəqliyyat risklərinə aiddir.

Nəqliyyatda məsuliyyət riskləri:

- nəqliyyat vasitələri sahiblərinin vətəndaş məsuliyyətinin;
- CMR konvensiyasına uyğun daşımaya qəbul edilmiş yüklərin itməsi və zədələnməsinə görə daşıyıcının məsuliyyətinin;
- yüklərin sərhdən keçirilməsinə görə gömrük haqlarının, vergilərin, yığım və digər məbləğin ödənilməsi ilə əlaqədar gömrük orqanları qarşısında məsuliyyətinin;
- sığortaçının müştərisi tərəfindən törədilən maliyyə itkilərinə görə məsuliyyətinin;
- daşınan yükün boşaldılması, aşması, partlayışı, sızması nəticəsində üçüncü şəxsin sağlamlığına və əmlakına dəyən zərəre görə üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyətinin;
- daşıyıcının sərnişinlər qarşısında məsuliyyətinin, gömrük daşımaçıların gömrük orqanları qarşısında məsuliyyətinin sığortalanması ilə əlaqədardır.

Bundan başqa, xüsusi qiymətli yüklərin, məsələn nəcib metallar, qiymətli daşlar, incəsənət əsərləri, nağd pulun daşınmasıyla bağlı xüsusi risklər mövcuddur. Riskin bu növü sığorta müqaviləsinin xüsusi şərtləri ilə razılaşdırılır və sığorta edənin məsuliyyət həcminə daxil edilə bilər.

Risklərin qiymətləndirilməsi

Sığorta riski müəyyən ölçüyə malikdir. Onun ölçüsü sığortaçının müəyyən etdiyi bir sıra faktorlardan asılıdır. Buna görə də sığortaçı əmlak sığortası müqaviləsi bağlamazdan əvvəl sığortalanan əmlaka baxış keçirə, bəzi hallarda isə onun həqiqi dəyərini müəyyən etmək üçün ekspertiza təyin edə bilər. Şəxsi sığorta müqaviləsi bağlanarkən sığortaçı sığortalının sağlamlığının faktiki vəziyyətini qiymətləndirmək üçün baxış keçirə bilər.

Risk sabit kəmiyyətdədir. Onun dəyişməsi, əsasən iqtisadiyyatdakı dəyişikliklər və bir çox başqa amillərlə əlaqədardır. Riskin mümkün inkişafı haqqında əldə olunmuş informasiyalardan istifadə edərək sığortaçı onu qiymətləndirir. Müvafiq risk qrupları seçilir ki, bu da qiymətləndirmə kriteriyası və ölçüsü rolunu oynayır. Qiymətləndirmə nəticəsində bu və ya başqa obyektin hansı risk qrupuna aid olması, hansı tarif dərəcəsinin baxılan riskə daha uyğun olması haqqında qərar verilir.

Sığorta obyektinin qiymətləndirilməsi sığorta məbləğinin müəyyən edilməsi üçün vacibdir. Bu qiymətləndirmə müqabilində sığorta ödənişinin maksimal məbləği sığortaçı tərəfindən müəyyən olunur. Sığorta ödənişinin məbləği dəymiş zərərin məbləğinə əsasən təyin edilir. Bu məbləğ sığorta məbləğinin hamısı və ya müəyyən hissəsi qədər ola bilər. Bundan əlavə sığorta məbləği konkret riskin sığorta oluna bilənmə və ya oluna bilməyən olduğunu müəyyən edir.

Riskin qiymətləndirilməsi zamanı onun aşağıdakı növləri ayırılır:

- sığorta olunması mümkün olan risklər;

- sığorta olunması mümkün olmayan risklər;
- əlverişli və qeyri-əlverişli risklər;
- sığortaçının texniki riskləri.

Sığortası mümkün olan risklər daha böyük qrup təşkil edir. Sığorta təcrübəsində riskin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif üsullar istifadə olunur, onlardan ən çox məlum olanı aşağıdakılardır:

Fərdi qiymətləndirmə üsulu–riskin orta tipi ilə müqayisə edilməsi mümkün olmayan risklərə tətbiq olunur. Sığortaçı öz peşəkar təcrübəsi və subyektiv rəyinə uyğun ixtiyari qiyməti verir.

Orta kəmiyyət üsulunda ayrı-ayrı risk qrupları yarımqruplara bölünür. Beləcə riskin əlamətlərinə görə ölçünü təyin etmək üçün analitik baza yaradılır.

Faiz üsulu orta riskin tipindən mümkün müsbət və ya mənfi meyillənmələrdən asılı olan, mövcud statistik bazaya endirimlərin və artımların məcmusu kimi çıxış edir. İstifadə olunan endirimlər və artımlar faizlə göstərilir.

Riskin sığorta oluna bilən olmasını müəyyən etmək üçün əsas kriteriyalar aşağıdakılardır:

- sığortaçının məsuliyyət həcminə daxil edilən risk, mümkün olmalıdır;
  - risk təsadüfi xarakter daşmalıdır. Yəni sığorta hüquq münasibəti yaranan obyekt sığortaçıya və ya sığorta olunana məlum olan təhlükəyə məruz qalmamalıdır;
  - sığorta hadisəsinin baş verməsi, sığortalı və ya başqa maraqlı tərəfin iradəsi ilə olmamalıdır;
  - sığorta hadisəsinin baş verməsi anı və yeri məlum deyil;
  - sığorta hadisəsi fəlakətli hadisə ölçüsündə olmamalıdır, yəni kütləvi zərər yaratmamalıdır;
  - riskin reallaşmasının mənfi nəticələri ölçülə və qiymətləndirilə bilər.
- “Risk” kateqoriyasına xas olan üç xüsusiyyəti qeyd etmək lazımdır:
- gələcəyə əmin olmamaq, qeyri-müəyyənlik;
  - bu qeyri-müəyyənliyin təqribi kəmiyyətlərlə ölçülməsi;
  - bu qeyri-müəyyənliyin nəticələrinin mənfi, müsbət və sabit (sıfır) olmaqla qiymətləndirilməsi.

Sığorta müqaviləsi.Sığorta fəaliyyətinin təşkili.

Sığorta müqaviləsi sığortalı ilə sığortaçı arasında sazişdir. Sığorta müqaviləsi konkret sığorta obyektinə görə bağlanılır və bu müqavilədə hüquqi baxımdan sığortaçı, sığorta etdirən, sığorta olunan və benefisiar çıxış edir. Sığorta müqaviləsi birgə sığortalama üsulları ilə də bağlanıla bilər. Birgə sığortalamada eyni bir obyekt müvafiq paylar şəklində ayrı-ayrı sığorta şirkətləri tərəfindən sığortalanır. Sığorta müqavilələri bundan əlavə təkrar sığortalama üsulu ilə də bağlanıla bilər.

Bu müqaviləyə görə sığortaçı sığorta hadisəsi zamanı sığortalıya ödəniş verməyi, sığortalı isə müəyyənləşdirilmiş müddətlərdə sığorta haqqını ödəməyi öhdəsinə götürür.

Sığorta müqaviləsi, əgər müqavilə ilə digərləri müəyyənləşməmişdirsə sığorta mükafatı (birinci sığorta haqqı) ödənildikdə qüvvəyə minir.

Sığortaçının, agentin və brokerin sığorta müqaviləsi bağlamaq üçün fiziki və ya hüquqi şəxslərə, onların hüquq və vəzifəsi haqqında, habelə broşurada, izahat kitabçalarında, reklam və elanlarda yalan, çaşdırıcı və ya aldadıcı məlumat verməsi qadağandır.

İcbari sığorta müqaviləsi icbari sığortanın təmin edilməsi üçün sığortaçı ilə sığortalı arasında, müvafiq icbari sığorta şəhadətnaməsinin sığortalıya (müvafiq hallarda sığorta olunanlara) verilməsi yolu ilə bağlanan müqavilədir. İcbari sığorta müqaviləsi 1 il müddətinə

bağlanır. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən icbari sığorta şəhadətnaməsi icbari sığorta müqaviləsinin bağlanması faktını təsdiq edən sənəddir. İcbari sığorta şəhadətnaməsi sığorta haqqının ödənilməsi günü, qrup halında sığortalanma zamanı isə sığorta haqqının ödənilməsindən 3 iş günü müddətində verilir. Qrup halında sığorta zamanı bir sığorta müqaviləsi ilə bir neçə sığorta predmeti sığortalanır. Qrup halında sığorta həm şəxsi, həm də əmlak sığortası üzrə aparıla bilər. Sığortaçı daxil olan sığorta haqlarının 20 faizədək hissəsini işlərin aparılması xərclərinə, o cümlədən 15 faizədək hissəsini sığorta vasitəçiliyi xidmətinə görə verilən komisyona müddəyə sərf edə bilər.

Sığorta müqaviləsində aşağıdakılar göstərməlidir: sığortaçının və sığortalının adı ünvanı; sığorta predmeti və onun olduğu yer; sığorta riskləri; sığorta məbləği və ödənişin verilməsi qaydası; sığorta haqqının məbləği, onun verilməsi qaydası və müddəti; müqavilənin qüvvədə olduğu müddət; müqavilə üzrə sığorta münasibətlərinin digər iştirakçıları varsa, onlar barədə məlumat (sığorta olunan, fayda götürən, lazım gəldikdə sığorta agent və brokerləri); müqavilənin dəyişdirilməsi və ona xitam verilməsi qaydası, sığortaçının sığorta şəhadətnaməsini, sığortalının isə müvafiq sığorta qaydaları ilə tanış olmasını təsdiq edən imzaları və (və ya) möhürləri.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması faktını təsdiq edən sənəd sığorta şəhadətnaməsidir. Sığorta şəhadətnaməsində sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan məlumatlar qeyd olunur.

Nəqliyyat vasitələrinin sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün aşağıdakı sənədlər tələb olunur:

- nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə (yəni nəqliyyat vasitəsi kimo məxsusdur);
- nəqliyyat vasitəsinin qiyməti haqqında sənədlər;
- nəqliyyat vasitəsinin istifadəyə hazır olduğu barədə sənədlər;
- nəqliyyat vasitəsinin istifadəsi barəsində şərtlər;
- nəqliyyat vasitəsinin nömrəsi;
- nəqliyyat vasitəsi haqqında məlumat, xidmət etdiyi vaxt, təmiri, kapital təmiri haqqında məlumat.

Nəqliyyat vasitəsinin itməsi halları sığorta polisində xüsusi qeyd olmalıdır.

Sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulmuş hallarda, habelə tərəflərin razılaşmasına əsasən müqaviləyə sığortalının və ya sığortaçının tələbi ilə vaxtından əvvəl xitam verilə bilər. Bu barədə tərəflər bir birini, qanunla müəyyən edilən hallar istisna olmaqla, azı 30 gün əvvəl yazılı şəkildə xəbərdar etməlidirlər.

Sığorta müqaviləsinə sığortalının tələbi ilə vaxtından əvvəl xitam verildikdə, sığortaçı çəkilmiş xərclər çıxılmaqla müqaviləmi qurtarmamış müddəti üçün sığorta haqlarını ona qaytarır, əgər bu tələb sığortaçının sığorta qaydalarını pozması ilə bağlıdırsa o, sığorta haqlarını sığortalıya bütünlüklə qaytarır.

Sığorta müqaviləsinə sığortaçının tələbi ilə vaxtından əvvəl xitam verildikdə o, sığortalının sığorta haqlarını bütünlüklə qaytarır əgər bu tələb sığortalının sığorta qaydalarını yerinə yetirməməsi ilə bağlıdırsa, sığortaçı çəkilmiş xərclər çıxılmaqla müqavilənin qurtarmamış müddəti üçün sığorta haqlarını qaytarır.

Sığortalının ölümü ilə əlaqədar sığorta müqaviləsinə xitam verildikdə, sığortaçı müqavilə müddətinin qalmış hissəsi üçün əvvəlcədən ödənilmiş sığorta haqlarını vəfat etmiş sığortalının qanun vərəsəsinə qaytarır.

Əqd mülki hüquq münasibətinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir.

Sığorta müqaviləsinə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

- müqavilənin qüvvədə olduğu müddət bitdikdə;
- sığortaçı sığortalı qarşısında öz öhdəliklərini tamamilə yerinə yetirdikdə;
- sığortalı sığorta haqqını müqavilədə müəyyən edilən qaydada ödəmədikdə;
- hüquqi şəxs ləğv edildikdə və ya fiziki şəxs vəfat etdikdə;
- məhkəmə sığorta müqaviləsinin etibarsız olduğu barədə qərar verdikdə;
- sığorta obyektinin mövcudluğu bitdikdə (yox olduqda);
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada sığortaçı ləğv edildikdə;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Sığorta müqaviləsi aşağıdakı hallarda etibarsız sayılır:

- sığorta predmeti müsadirə edildikdə;
- müqavilə bağlandığı anda sığorta obyektı mövcud olmadığıda;
- sığorta müqaviləsi bağlandığı anda sığorta obyektı mövcud olmadığıda;
- sığorta müqaviləsi ilə əmlak onun həqiqi dəyərindən artıq məbləğdə sığortalandıqda;
- qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Sığorta fəaliyyətinin təşkili

Müasir dövrdə sığorta işinin təşkilinin əsas prinsipial xüsusiyyəti sığortanın inhisarsızlaşdırılmasıdır. Dövlət sığortası ilə yanaşı səhmdar cəmiyyətlər, kooperativlər və digər təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən sığorta da meydana gəlib və inkişaf edir.

Sığortanın bütün təşkilatı formaları ümumi sığorta qanunları və normativ aktlarla tənzimlənir. Sığorta şirkəti yalnız sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək məqsədilə hüquqi şəxs olaraq yaradılır. Sığorta şirkətinin bank, istehsal və ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olması qadağandır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın əsas təşkili formaları aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Dövlət sığortası – sığortanın elə formasıdır ki, burada sığortaçı rolunda dövlət təşkilatı çıxış edir. Dövlət bütün sığorta növlərini tam dövlət inhisarı şəraitində, sığortanın bəzi növləri üzərində dövlət inhisarı şəraitində, yaxud hansısa dövlət sığorta inhisarı şəraitində həyata keçirilə bilər. Hazırda inkişaf sonuncu variant üzrə gedir. Dövlət bir neçə sığorta növü üzrə öz birinciliyini saxlamalıdır.

2. Qarşılıqlı sığorta – sığorta müdafiəsinin bu cür təşkili forması zamanı hər bir sığortalanan, eyni zamanda sığorta cəmiyyətinin daha doğrusu, qarşılıqlı yardımını təmin etmək məqsədilə yaradılmış sığorta birliklərinin üzvü olur. Bu forma azda olsa kommertiya istiqamətli formadır.

3. Kooperativ sığorta – bu forma öz mahiyyətinə görə qarşılıqlı sığorta ilə eyni əhəmiyyətə malikdir. Burada əsas etibarilə istehlak və yeyinti sistemində sığortanın həyata keçirilməsində milli təcrübə və beynəlxalq praktika əsas götürülür. Kooperasiyalar haqqında qanunda kooperativ sistemin də əmlak sığortasını həyata keçirən kooperativ sığorta idarələrinin fəaliyyət sahələri müəyyən edilir.

4. Məhdud məsuliyyətli sığorta – sığorta şirkəti məhdud məsuliyyətli cəmiyyət formasında bir və ya bir neçə hüquqi və ya hüquqi şəxs tərəfindən təsis edilə bilər. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət formasında yaradılmış sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalı nizamnamə ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada paylara bölünür, iştirakçılar onun öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşımır və cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərər üçün qoyduqları mayaların dəyəri həddində risk daşıyırlar.

5. Səhmdar sığorta – sığorta fəaliyyətinin elə təşkili formasıdır ki, burada sığortaçı sifətində öz nizamnamə kapitalını səhmlər hesabına formalaşdıran səhmdar cəmiyyətlər çıxış edir. Bu, təsisçilərə imkan verir ki, digər fiziki və hüquqi şəxslərin pul ehtiyatlarının cəlb edilməsi hesabına mövcud olan xüsusi vəsaitlərlə sığorta əməliyyatlarının aparılması sürətlə genişləndirilsin. İlk kapitalın təşkil edilməsi qaydalarından asılı olaraq, açıq tipli və qapalı tipli səhmdar cəmiyyətləri fərqləndirilir.

Açıq səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmış sığorta şirkətində iştirakçılar (səhmdarlar) onlara mənsub səhmləri digər səhmdarların razılığı olmadan özgəninkiləşdirə bilərlər. Qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmış sığorta şirkətinin səhmdarları isə şirkətin onlara mənsub olan səhmlərini sərbəst özgəninkiləşdirmək hüququna malik deyillər. Səhmlər ilk növbədə şirkətin səhmdarlarına təklif edilməlidir və səhmdarların səs çoxluğu ilə başqa şəxslərə satıla bilər.

Səhmdar cəmiyyət hüquqi şəxsdir, öz ayrıca adı, qeydiyyatdan keçmiş xüsusi nişanı, öz xüsusi möhürü var. Cəmiyyət dövlət qeydiyyatından keçən andan hüquqi şəxs sayılır. Bununla yanaşı, sığortanın aparılması üçün lisenziyanın alınması vacibdir. Siyasi partiyalar, ictimai birliklər, fondlar (qeyri-kommersiya təşkilatları) istisna edilməklə, bir və ya bir neçə hüquqi şəxs bilavasitə sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulan bütün təşkilatı hüquqi formalarda sığortaçı təsis edə bilərlər. Xarici investisiyalar haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq xarici hüquqi və fiziki şəxslər təsisçi kimi çıxış edə bilərlər.

Sığorta fəaliyyətində tarif sistemləri

Aktuar hesablamalar, sığorta tarifi

Aktuar hesablamalar sığortaçı və sığortalı arasında qarşılıqlı münasibətləri tənzimləyən riyazi-statistik qanunauyğunluqlar sistemidir. Hesablamaların bu adı sığorta tariflərinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı riyazi hesablamaları yerinə yetirən, ümumi qəbul edilmiş "aktuari" və ya mütəxəssis terminindən götürülüb. Aktuar hesablamalar üzrə mütəxəssis aktuari adlanır. Onların köməyi ilə hər bir sığortaçının sığorta fondunun yaradılmasında payı, yəni sığorta tariflərinin həcmi müəyyən edilir.

Sığorta haqqı (mükafat) sığorta müqaviləsində müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə sığortalının sığortaçıya ödəməli olduğu sığorta haqqıdır. Sığorta ödənişinin məbləği təyin olunduqda sığortaçı tərəfindən hazırlanmış və dövlət nəzarət orqanı ilə razılaşdırılmış, sığorta məbləği vahidində sığorta ödənməsini müəyyən edən, sığorta tarifləri istifadə oluna bilər. Sığorta haqqı sığorta şirkətinin xərcləri, gəlir, sığorta ödənişlərinin məbləği nəzərə alınaraq təyin edilir. Sığorta haqları nağd və nisyə yolla ödənilir.

Əmlak sığortasında sığorta haqqı, bu zaman kəsiyi ərzində sığortalının gözlənilən ümumi ödənişlərinin sığorta olunan obyektlərin ümumi sayına nisbətində orta qiyməti kimi təqdim oluna bilər.

Baxılan obyektin sığortası üçün zəruri olan xərclərin müəyyən edilməsi, sığortaçının fəaliyyətində ən mürəkkəb və məsuliyyətli məqamlardan biridir. Bu sığortanın aparılması üçün xərclərin hesablanma forması **sığorta (aktuar) kalkulyasiyası** adlanır. Bir tərəfdən, o, sığortaçı tərəfindən göstərilən xidmətlərin maya dəyərini təyin etməyə imkan verir, digər tərəfdən isə onun vasitəsilə sığortaçının fəaliyyətində iqtisadi, maliyyə və təşkilati uğurların və ya nöqsanların səbəblərinin aydınlaşdırılması üçün hərtərəfli şərait yaranır.

Aktuar hesablaşmaların xüsusiyyəti həmçinin də riskə görə xüsusi əlavənin müəyyən edilməsi ilə bağlıdır. Bu məbləğ şəxsi sığorta üzrə aktuar hesablaşmalar zamanı adətən tapılmır, çünki sığortanın məcmu həcmi kifayət qədər böyük, sığorta məbləğləri isə nisbətən azdır.

Aktuar hesablamalar sığorta növləri üzrə təsnif edilir. Onlar tərtib edilmə vaxtı üzrə də təsnif olunur: plan və hesabat (sonrakı). Praktikada adətən sığortaçının artıq icra edilmiş əməliyyatları üzrə sonrakı aktuar hesablamalar tərtib edilir. Plan aktuar hesablamalar yalnız, yeni növ sığorta riskinin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulduqda (riskin müəyyən olunması üzrə etibarlı məlumatlar olmadıqda) aparılır.

Aktuar hesablamalar ümumi (bütün ölkə üçün), zona (müəyyən region üçün) və ərazi (ayrıca bir rayon üçün) ola bilər.

Daha ümumiləşdirilmiş şəkildə sığorta statistikasını aşağıdakı göstəricilərin analizinə gətirmək olar:

- sığorta obyektlərinin sayı;
- sığorta hadisələrinin sayı;
- sığorta hadisələri nəticəsində zərər çəkmiş obyektlərin sayı;
- toplanmış sığorta ödənişlərinin məbləği;
- ödənilmiş sığorta məbləği;
- istənilən sığorta obyekti üçün sığorta məbləği;
- müşahidə məcmusunda zədələnmiş obyektə düşən sığorta məbləği.

Sığorta hadisəsinin ehtimalı dedikdə, keçmişdə müəyyən dövr ərzində bağlanmış sığorta müqavilələri üzrə baş vermiş sığorta hadisələrinin sayının həmin müqavilələrin ümumi sayına nisbəti başa düşülür. Həmin kəmiyyət 0-dan 1-dək dəyişir. Əgər hadisənin ehtimalı 0 və ya 1 olarsa, onda həmin hadisələrdən sığorta aparılmır. Başqa sözlə desək, sığorta əməliyyatı elə hadisələrdən aparılır ki, həmin hadisələrin əvvəlcədən baş verəcəyi və ya verməyəcəyi məlum deyildir.

Aktuar hesablamaların əsas məsələləri bunlardır: sığorta məcmusunda risklərin tədqiqi və qruplaşdırılması; sığorta hadisəsinin baş vermə ehtimalının, dəymiş zərərin baş vermə tezliyinin və ağırlıq dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi; sığortaçının işi aparması üçün zəruri xərclərin əsaslandırılması; sığortaçının zəruri ehtiyat fondlarının əsaslandırılması. Beləliklə aktuar hesablamalarla sığorta tarifləri müəyyən edilir.

Sığorta tarifi – bağlanmış sığorta müqaviləsinə görə sığortaçının öhdəliklərinin pul ilə ifadəsinə bərabər sığorta riskinin qiymətidir. Mütləq pul vahidləri və ya sığorta məbləğinin faizi kimi ifadə edilir. İcbari sığorta növləri üzrə sığorta tarifi (məbləği) qanunvericiliklə, könüllü sığorta növləri üzrə sığorta tarifi isə sığortaçı tərəfindən təyin olunur.

Sığorta tarifi sığorta riski nəzərə alınmaqla təyin olunur.

Sığorta müqaviləsi bağlanmış sığorta tarifi, brutto-dərəcə adlanır. Öz növbəsində, brutto-dərəcə iki hissədən ibarətdir: netto-dərəcə və yüklənmə. Əslində netto-dərəcə sığorta riskinin qiymətini bildirir: yanğın, daşqın, partlayış və s. Yüklənmə sığorta işinin təşkili və keçirilməsi üzrə sığortaçının xərclərini ödəyir, ehtiyat fondlarına ayırmalar edir, gəlir elementlərini əhatə edir. İstənilən sığorta növü üzrə netto-dərəcənin qurulmasının əsasında sığorta hadisəsinin baş vermə ehtimalı dayanır. Yüklərin sığortalanması tariflərinin müəyyən edilməsində üç amil əsas rol oynayır:

1. Nəqliyyatın növü;
2. Yükün (malın) növü;
3. Yolun uzunluğu.

Yüklərin sığorta tariflərinin müəyyən olunması və sığorta haqlarının təyin edilməsi daim təsir göstərən bir sıra amildən asılıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tarif kifayət qədər sərbəst iqtisadi alətdir və sığortalıların maksimal sığorta müdafiəsini təmin etmək üçün onların bütün maraqlarını nəzərə almalıdır.

Tarif dərəcələrinin hesablanması qaydası

Sığorta tarifləri hesablanarkən, sığorta etdirənlərdən alınacaq sığorta haqlarının sığorta ödənişlərinin verilməsi ilə yanaşı həm də işlərin aparılması xərclərinə kifayət etməsi də nəzərə alınır.

Tarif mənfəəti sığorta işinin kommersiya xarakterli olması nəzərə alınaraq sığorta tarifinin strukturuna daxil edilir. Başqa sözlə desək, sığortaçı fiziki və hüquqi şəxslərə sığorta xidmətləri göstərməklə yanaşı həm də mənfəət qazanmağa çalışır. Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta tarifinin strukturunda tarif mənfəəti nəzərdə tutulmaya da bilər. Çünki sığortaçı maliyyə nəticəsini birbaşa olaraq sığorta tarifinin strukturu üzrə deyil, konkret fəaliyyətlə əlaqədar yaranan gəlirlər və xərclər əsasında müəyyən edir.

Brutto-dərəcə (brutto-tarif) sığorta müqaviləsinə görə sığortalının sığortaçıya ödədiyi sığorta haqqının tam həcmi əks etdirir. Brutto-dərəcə netto-dərəcədən və ona əlavə olunan yüklənmədən ibarətdir. Qeyri-həyat sığortası üzrə tarif dərəcəsi hesablanarkən əvvəlcə netto-dərəcə hesablanır. Netto-dərəcə (netto-tarif) sığorta tarifinin əsas hissəsi olub, sığortaçının sığorta fondundan xərclərini əks etdirir. Netto-dərəcənin hesablanmasında aşağıdakı statistik məlumatlardan istifadə edilir:

- 1) Sığorta hadisəsinin baş verməsi ehtimalı;

- 2) Bir sığorta müqaviləsi üzrə orta sığorta məbləği;
- 3) Bir sığorta hadisəsi üzrə orta sığorta ödənişi;
- 4) Bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin gözlənilən sayı.

Sığorta hadisəsinin baş vermə ehtimalı $-q$, orta sığorta məbləği $-S$ və orta sığorta ödənişi $-S_{\ddot{o}}$ aşağıdakı kimi hesablanır:

$$q = \frac{M}{N}, S = \frac{\sum_{i=1}^N S_i}{N}; S_{\ddot{o}} = \frac{\sum_{k=1}^M S_{\ddot{o}k}}{M}, \quad (3)$$

burada, N – keçmişdə müəyyən dövr ərzində bağlanmış sığorta müqavilələrinin ümumi sayı; M – sığorta hadisələrinin sayı; S_i – i saylı sığorta müqaviləsi üzrə sığorta məbləği; $S_{\ddot{o}k}$ – k saylı sığorta hadisəsi üzrə sığorta ödənişidir.

Yeni sığorta növləri üzrə q , S və $S_{\ddot{o}}$ kəmiyyətləri barədə məlumat olmadığı üçün bu kəmiyyətlərə ekspert metodu ilə qiymətləndirilə bilər və ya onların əvəzinə həmin kəmiyyətlərə analoq göstəricilərin qiymətini götürmək olar. Bu halda ekspertin rəyi və ya həmin kəmiyyətlərin analoqunun götürülməsi üzrə əsaslandırılmış izahat təqdim olunmalıdır. Orta sığorta ödənişinin orta sığorta məbləğinə nisbətini isə aşağıda göstərilənlərdən az götürməmək tövsiyə olunur.

- 0,3 – fərdi qəza sığortası və sağlamlıq sığortası növləri üzrə;
- 0,4 – yerüstü nəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə;
- 0,5 – yüklərin sığortası üzrə;
- 0,6 – hava və su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası üzrə;
- 0,7 – avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin və məsuliyyətin digər növlərinin sığortası, maliyyə risklərinin sığortası üzrə.

Netto-tarif iki hissədən ibarətdir – əsas hissə ($T_{\ddot{\theta}}$) və risk əlavəsi (T_R):

$$T_N = T_{\ddot{\theta}} + T_R.$$

Netto-tarifin əsas hissəsi ($T_{\ddot{\theta}}$), sığorta hadisəsinin baş verə ehtimalından (q), orta sığorta məbləğindən (S) və orta sığorta ödənişinin ($S_{\ddot{o}}$) qiymətindən asılı olan sığorta məbləğinin orta zərərliyinə uyğundur. Netto-tarifsığortaçılara ödəmə fondunun yaradılması üçün nəzərdə tutulur. Buna görə də o sığortaçı və sığorta olunan arasında münasibətlərin ekvivalentliyini təmin edə bilməlidir. Başqa sözlə, sığorta şirkəti sonradan sığortaçılarla ödəmək lazım olan qədər sığorta mükafatı yığmalıdır.

Netto-tarifin əsas hissəsi aşağıdakı ifadə ilə hesablanır:

$$T_{\ddot{\theta}} = \frac{S_{\ddot{o}}}{S} q.$$

Risk əlavəsi – T_R sığorta hadisələrinin sayının orta qiymətdən çox olma ehtimalını nəzərə almaq üçün daxil edilir.

NƏQLİYYAT SIĞORTASI

9. Nəqliyyatda mülkiyyət sığortası

9.1. Nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması (kasko sığorta)

Nəqliyyat vasitələrinin sığortası (kasko) sığortanın könüllü növünə aiddir (*isp. casco* – dəbilqə və ya *niderl. casco* – gövdə). Sığortalının mülkiyyətində, istifadəsində, sərəncamında olan, fiziki və ya hüquqi şəxslərə məxsus nəqliyyat vasitələrinin itirilməsi və ya zədələnməsi ilə bağlı əmlak maraqları sığorta obyektidir. Müqavilə sığortalının və ya üçüncü şəxsin (faydalanan şəxsin) xeyrinə bağlana bilər. Sığorta müqaviləsinin bağlanması zamanı qeydiyyatata alınmış və ya alınacaq nəqliyyat vasitələri üçün təqdim edənin adına sığorta polisi yazılır. Bu sığorta növü üzrə istehsalçı zavodun təlimatına əsasən nəqliyyat vasitəsinin komplektinə daxil olmayan əlavə avadanlıqların (audio-, tele-, videoavadanlıq, taksometrlər, kompüterlər, xarici baqaj, yedəkləmə qarmağı, spoylerlər, dekorativ üstlüklər, quraşdırılmış barlar və soyuducular, qaçırılmaya qarşı quruluşlar və s.) bəzi növləri sığortalana bilər. Bir qayda olaraq, əlavə avadanlıq dedikdə, daimi müddət üçün quraşdırılmış və demontaj üçün mexaniki vasitələr və tərtibatlar tələb edən avadanlıq nəzərdə tutulur. Beləliklə, mobil və şanvarı telefon aparatları bu kateqoriyaya düşmür.

Nəqliyyat sığortası təkcə müxtəlif nəqliyyat vasitələri ilə daşıman yüklərin deyil, həm də avtomobildən tutmuş gəmiyə və təyyarəyə qədər bütün nəqliyyat vasitələrinin özlərinin də sığortasını əhatə edir. Bu vasitələr yüklə, yaxud sərnişinlərlə birlikdə və ayrıca sığortalana bilər.

Nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması aşağıdakı hallara qarşı həyata keçirilir:

- nəqliyyat vasitəsinin oğurlanması;
- nəqliyyat vasitəsinin tam dəyərdə (dağılma nəzər alınmaqla) məhvi və ya ləğv edilməsi (ləğv edildikdə istifadəyə yararlı qalıqların qiyməti çıxılmaqla);

- nəqliyyat vasitəsinin təmir qiyməti (zərəri) qədər zədələnməsi (zərərin məbləğinə nəqliyyat vasitəsinin xilas edilməsi, hadisə yerindən gətirilməsi xərcləri də aiddir, sığortaçı sığorta hadisələrinin nəticələrinin ekspertizası xərclərini də ödəyir). Zərəre nəqliyyat vasitəsinin komplektinə daxil olan ayrı-ayrı elementlərin, hissə və detalların oğurlanması da aiddir.

Nəqliyyat sığortasına minik və yük avtomobilləri, yük-sərnişin maşınları, mikroavtobuslar, motosikllər, motorrollerlər, mopedlər, traktorlar, motorlu, avarlı və yelkənli qayıqlar, yaxtalar, katerlər, gəmilər, təyyarələr və s. qəbul olunur.

Bununla eyni vaxtda sığorta müştərilərinin arzusu ilə sürücülər və sərnişinlər, nəqliyyat vasitəsinə məxsus olan əlavə avadanlıqlar, müxtəlif yük növləri də sığortalana bilər. Yüklər sığortalanarkən bir sıra əşyalar, məsələn, qiymətli metal məmulatları, qiymətli-, yarım qiymətli- və əlvan daşlar, şəkillər, əlyazmalar, pul nişanları, qiymətli kağızlar və s. sığortaya qəbul olunmur.

Nəqliyyat vasitələrinin sığortası adətən üç variant üzrə həyata keçirilir. Sığorta halları aşağıdakılar hesab olunur:

1. “Tam kasko” – yol nəqliyyat hadisələri (qəzalar), təbii fəlakətlərin təsiri; yükləmə (boşaltma) vaxtı daşların dəyməsi, yüklərin və alətlərin düşməsi; üçüncü şəxslərin qeyri-qanuni hərəkətləri, o cümlədən nəqliyyat vasitələrinin ayrı-ayrı hissələrinin, detallarının və həmçinin nəqliyyat vasitəsinin özünün oğurlanması səbəblərindən nəqliyyat vasitələrinin (əlavə avadanlığın) itirilməsi (məhvi) və ya zədələnməsi.

2. “Natamam kasko” – yol nəqliyyat hadisələri (qəzalar), təbii fəlakətlərin, yanğının, öz-özünə alışmanın, partlayışın təsiri; yükləmə (boşaltma) vaxtı yüklərin və alətlərin düşməsi; nəqliyyat vasitələrinin özünün oğurlanması istisna olunmaqla üçüncü şəxslərin qeyri-qanuni hərəkətləri səbəblərindən nəqliyyat vasitələrinin (əlavə avadanlığın) itirilməsi (məhvi) və ya zədələnməsi.

Natamam kasko oğurluq hallarına qarşı məsuliyyəti nəzərdə tutmur.

3. Yol nəqliyyat hadisələri nəticəsində nəqliyyat vasitələrinin (əlavə avadanlığın) itirilməsi (məhvi) və ya zədələnməsi (adətən dəyəri 5000 avrodan çox olmayan nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması zamanı istifadə edilir).

Bu sığorta üzrə, adətən, sığorta olunmayan hallar:

1. Yol hərəkəti qaydalarına görə nasaz və ya müəyyən olunmuş qaydada dövlət texniki baxışından keçməmiş nəqliyyat vasitələrinin istismarı, həmçinin istehsalçı zavod tərəfindən müəyyən edilmiş nəqliyyat vasitələrinin texniki istismar qaydalarına riayət olunmaması;

2. Nəqliyyat vasitəsinin digər zədələnmələri olmadan, yalnız şinlərin zədələnməsi;

3. Nəqliyyat vasitəsinin müvafiq kateqoriyasını idarə etmək üçün sürücülük vəsiqəsi olmayan və ya alkoqollu, toksik, narkotik sərxoşluq vəziyyətində olan, yaxud psixotrop maddələrin təsiri altında olan şəxslərin idarə etməsi;

4. Korroziya, zavod qüsuru və ya təbii yeyilmə nəticəsində nəqliyyat vasitələri detallarının, qovşaq və aqreqlərinin zədələnməsi və məhvi;

5. Aqreqların içinə kənar əşyaların və predmetlərin düşməsi;

6. Dövlət orqanlarının göstərişi ilə nəqliyyat vasitəsinin alınması, müsadirə edilməsi, milliləşdirilməsi, həbsi və ya məhvi;

7. Sığorta olunan öz əmlakının lazımı müdafiəsini təmin etməzsə, sığorta müqaviləsi qüvvədə olduğu vaxtda açarlar komplektini itirib və sığortaçıyı xəbərdar etməyibsə və ya sığorta halının baş verməsi haqda sığortaçıyı vaxtında xəbərdar etməyibsə və ya zərərin ağırlığının və nəticələrinin azaldılması üçün lazımı və mümkün tədbirləri həyata keçirməyibsə və s. hallarda.

Sığorta məbləği sığorta müqaviləsi bağlanan anda nəqliyyat vasitəsinin (əlavə avadanlığın) sığorta dəyərindən artıq olmur. O sığorta üçün verilmiş ərizə və nəqliyyat vasitəsinin qiymətini təsdiq edən sənədlər əsasında müəyyən olunur. Sığorta məbləği NV-nin dəyərinə bərabər müəyyən edilibsə sığorta tam, sığorta dəyərindən aşağıdırsa – natamam sayılır. Əksər sığorta şirkətləri əlavə avadanlıq üçün, onun həqiqi dəyərini götürürlər.

Sığorta ödənişləri qüvvədə olan tarif dərəcələrinə və azaldıcı (artırıcı) əmsallara görə müəyyən edilir. Məsələn, sığorta tarifi nəqliyyat vasitələrinin təsnifatına, onun istismar müddətinə, franşizanın məbləğinə, sığorta üsuluna, nəqliyyat vasitəsinin mənsubiyyətinə (taksi qismində istifadə olunur, şəxsi və ya hüquqi şəxsə məxsus olması, icarə avtomobili və s.); sığortalama yaşına, sürücünün təcrübəsi və qəzasız sürməsinə; sığorta növlərinin sayına (icbari sığorta müqavilələri istisna olmaqla); qaçırılmaya qarşı qurğuların mövcud olmasına və saxlanılma şəraitinə; istismar şəraitinə (xaricə getmək ilə, orda olma vaxtı); avtomobil komplektləşdiricilərinin tipinə və görə seçilir. Sığorta məbləği 3000 dollar olduqda sığorta mükafatının illik dərəcəsi orta hesabla təxminən 150 dollar təşkil edir. Əlavə avadanlıqlar üzrə sığorta tarifi onun dəyərinə əsaslanaraq müəyyən edilir və 20%-dən çox olmur. Sığorta haqqı adətən, birdəfəlik və ya möhlətlə (rüblük və ya iki mərhələdə), ödənilə bilər. Lakin sığorta hadisəsi baş verdikdə növbəti sığorta mükafatı ödənilənə qədər sığortaçı ödənilməmiş sığorta haqları hesabına sığorta ödənişinin bir hissəsini tuta bilər. Nəqliyyat vasitəsinin qaçırılmadan (oğurluqdan) sığortalanması zamanı hesablama üçün şərtsiz franşiza (sığortalının məsuliyyəti bu ziyanın həcmi ilə franşizanın fərqinə görə müəyyənləşdirilir) tətbiq olunur. O, hər konkret sığorta hadisəsinə görə tətbiq edilir. Əlavə avadanlıq üçün franşiza tətbiq olunmur.

Sığorta müqaviləsi bağlanarkən ekspert baxışının keçirilməsi üçün sığortalı nəqliyyat vasitəsinə sığortaçıya təqdim edir, o isə sığortalının yanında kuzovun (çərçivənin) və mühərrikin nömrələrinin nəqliyyat vasitəsinin sənədlərində (texniki pasportunda) göstərilənlə uyğunluğunu yoxlayır, kuzovun detallarını və zədələnmiş şüşələri qeyd edir – NV-nə xarici baxışı keçirir, əlavə avadanlığı yoxlayır və sonra yoxlama aktı tərtib edir.

Sığorta müqaviləsi 1 gündən 1 ilədək müddətə bağlana bilər. Sığorta bağlanan zamanı sığortaçı sığorta olunanı sığorta qaydaları ilə tanış etməli və qaydaları ona təqdim etməlidir, bu sığorta polisində yazı ilə mütləq qeyd edilir. Sığortalı bir illik müddətə növbəti müqaviləni rəsmiləşdirdikdə sığorta tarifi "bonus-malus" sistemi tətbiq edilməklə hesablanır, əgər sürücü əvvəlki ildə qəza törətmirsə sığorta ödənişinin miqdarı azaldılır, qəza törədərsə artırılır.

Sığortanın vacib şərtlərindən biri də sığortaçıya aşağıdakı məlumatları verməkdir:

- NV-nin özgəninkiləşdirilməsi, onun girov qoyulması, icarəyə verilməsi və s. haqqında;
- nömrəli aqreqların dəyişdirilməsi haqqında;
- sığortada bildirilməmiş əlavə avadanlığın quraşdırılması barədə;
- qeydiyyat sənədlərinin itirilməsi və s. haqqında.

Sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalıborcludur:

- baş vermiş hadisə ilə bağlı dərhal yol polisinə (DAM), polisə, yanğın nəzarəti xidmətinə, digər xidmətlərə və ya səlahiyyətli orqanlaraxəbər vermək və baş vermiş faktı təsdiqləyən arayış almaq, nəqliyyat vasitəsinin qaçırılması və ya əlavə avadanlığın oğurlanması aşkar edildikdə – aşkarlanma anından 2 – 3saat ərzində xəbər vermək. Baş vermiş hadisə haqqında müəyyən müddət ərzində (bir qayda olaraq, sığorta hadisəsinin baş verməsindən 10 günə qədər) sığortaçıya yazılı məlumat vermək;
- zədələnmiş sığorta obyektini (onun təmirdən qabaq) və ya onun qalıqlarını, habelə zədələnmiş hissələri, detalları, əşyaları, sığortaçıya təqdim etmək;
- sığortaçının ya onun nümayəndəsinin (ekspert) zədələnmiş əmlaka baxışına qədər nəqliyyat vasitəsinin təmir etmək, satmaq, müsadirə etmək və ya növünü dəyişmək olmaz. Baxış aktı tərtib edilənə qədər NV-ni özbaşına təmir etmək olmaz;
- yol-nəqliyyat hadisəsi baş verdiyi zaman onda iştirak edən nəqliyyat vasitəsinin nömrə nişanını, onun sahibi ilə bağlı məlumatları, sığorta polisinin nömrəsini və sığorta şirkətinin adını, şahidlərin ünvanları və s. yazmaq lazımdır;
- sığorta hadisəsinin törədilməsi faktını təsdiq edən digər sənədləri təqdim etmək.

Bu işlərin yerinə yetirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada sertifikatı olan TXS-də və ya digər müəssisədə avtomobilin təmiri zamanı, sığortaçının nümayəndəsinin iştirakı ilə avtomobilin qüsurlarının aşkar edilməsi (baxış) aparılır. Müəssisə təmirin aparılmasını sığortaçı ilə razılaşdırılmalıdır.

Zədələrin xarakteri və onların başvermə vaxtı haqda şübhə olduqda avtotexniki ekspertiza təyin edilir.

Nəqliyyat vasitəsinin bərpa təmiri nəqliyyat vasitəsinin sığorta dəyərinə bərabər olduqda (təmir məqsədəuyğun deyil) – nəqliyyat vasitəsi tam itirilmiş (məhv olmuş) hesab edilir.

Sonrakı istifadə üçün yararlı aqreقاتlar, qovşaqlar və detallar olduqda, onların dəyəri zərərin ümumi məbləğindən çıxılır və ya qarşılıqlı razılıq əsasında sığortalı DYP orqanlarında nəqliyyat vasitəsinin uçotdan çıxarıldıqdan sonra və onun qalıqlarını sığortaçıya verdikdən sonra sığorta ödənişini tam məbləğdə alır.

Əgər sığorta ödənişini aldıqdan sonra sığortalıya oğurlanmış əmlak qaytarılırsa, onda o, təmirlə bağlı xərclər çıxılmaqla pulu qaytarmalı və ya sığorta olunmuş nəqliyyat vasitəsindən imtina etməlidir.

Nəqliyyat vasitəsi ilə bərabər və ya əlavə müqavilə üzrə baqaj, həmçinin nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü və sənişinlər sığortalana bilər. Bu sığortası əmlak sığortasının növlərindən biri olubavtomobilin, sürücünün, baqajın kombinə edilmiş sığortası – "avto-kombi" sayılır.

Sığortanın bu növünün obyekti: sürücü (avtomobili sığortalayan), sənişin, bu nəqliyyat vasitəsində (qoşqu, yarımqoşquda) olan baqaj olur. Sığortanın bu növü sığorta olunanın həyatına və sağlamlığına, habelə onun əmlakına dəyən zərərin ödənilməsi üzrə inteqrasiya edilmiş sistemdir. Könüllü şəxsi sığortanın növlərindən biri də nəqliyyat vasitələri sürücülərinin, eləcə də sənişinlərin bədbəxt hadisələrdən sığortasıdır, əgər sığorta olunan YNH nəticəsində yaralanarsa və ya xəsarət alarsa, əmək qabiliyyətini uzun müddət və ya daimi itirərsə ya ölüm hadisəsi baş verərsə sığortaçı sığorta məbləğini ödəməyi öhdəsinə götürür. Sığorta məbləği hər bir yer üçün (sığorta şəhadətnaməsində sığortalanan yerlərinin sayı və hər bir yer üçün sığorta məbləği

göstərilir) və nəqliyyat vasitəsində olan bütün şəxslər üçün müəyyənləşdirilə bilər. Sonuncu halda sığortalanmış şəxslərin sayı sərnişin yerlərinin maksimal sayından (avtomobilin texniki pasportuna görə) çox ola bilməz.

Dəyəri müəyyən edilmiş minimumdan aşağı olan nəqliyyat vasitələri sığortaya qəbul edilmir.

Yüklərin sığortalanması.Yüklərin sığorta müqaviləsi.

Yüklərin sığortası (karqo) sığortanın könüllü növünə aiddir(*isp. cargo– yük* deməkdir). Sığorta obyektini avtomobil, dəmir yolu, hava, dəniz, çay, qarışıq nəqliyyatla daşınan yüklərin, o cümlədən idxal və ixrac olunan yüklərin zədələnməsi, məhvi və ya itirilməsi ilə bağlı sığortalının (faydalanan şəxsin– yükalan, yük göndərən, ekspeditor, daşıyıcı və s.) əmlak maraqlarıdır.

Daşınan yüklərin xarakterindən asılı olaraq onların sığortası aşağıdakı kimi təsnif edilir:

- əsas (standart, ümumi taralaşdırılmış, xüsusi daşıma şəraiti tələb etməyən) yüklərin sığortalanması;

- qalaqlanan, səpilən və süzülən yüklərin sığortalanması;

- kənd təsərrüfatına aid olan və digər canlıların sığortalanması;

- xüsusi yüklərin (qiymətli metallar, bank kağızları, sikkələr) sığortalanması.

Nəqlətmə üsulundan asılı olaraq sığortalanmanın aşağıdakı növləri var:

- yerüstü nəqliyyat vasitələri (dəmiryolu və avtomobil nəqliyyatı) ilə daşımalarda yüklərin sığortalanması;

- su yolları ilə daşımalarda yüklərin sığortalanması;

- kombinə edilmiş sığortalanma.

Xalq təsərrüfatı maraqları baxımından yüklərin sığortalanmasını ixrac olunan yüklərin və idxal olunan yüklərin sığortalanmasına ayırırlar. Bağlanmış alqı-satqı müqavilələri bu sığorta ilə müşayiət oluna bilər. Müqavilə şərtlərində sığorta müqaviləsinin kimin – satıcının yoxsa alıcının bağlamağa borclu olduğu haqda tələblər ola bilər. Sığorta müqaviləsi sığortalının yerləşdiyi yer üzrə və ya yükün olduğu yer üzrə bağlana bilər. Daşıyıcının (ekspeditorun) məsuliyyəti sığortalandığı halda əlavə arzu olunan əlavə sığorta növü daşıma zamanı yükün təsadüfən məhv olması riskinin sığortalanmasıdır.

Yüklərin sığortalanması həyata keçirildikdə “zərər” kimi aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- yükün tam itirilməsi (ölməsi), tam məhv olması – onun həqiqi (sığorta) dəyəri; yükün bir hissəsi – yükün hamısının həqiqi dəyəri ilə təqdim edilmiş sənədlərə görə saxlanmış yükün həqiqi dəyəri arasında olan fərq;
- yükün zədələnməsi zamanı – sığorta halı başlaması ilə əlaqədar qiymətdən düşmə (keyfiyyətin itirilməsi) nəzərə alınmaqla zədələnmiş yükün (bir hissəsinin və ya hamısının) həqiqi dəyəri ilə yükün dəyəri (bir hissəsinin və ya hamısının) arasında fərq.

Ümumən, əmlakın istənilən sığorta növündə zərərin nizamlanma ardıcılığını aşağıdakı mərhələlərə bölmək olar:

- əmlakın oğurlanması (məhv olması, zədələnməsi) faktının müəyyən edilməsi;
- zərərin vurulması səbəblərini və sığorta halının (qeyri-sığorta halının) olmasını müəyyən etmək;
- zərər çəkmiş obyektlərin müəyyən olunması və sığorta obyektlərinə dəymiş ziyanın məbləğinin hesablanması;
- sığorta ödənişinin aparılması.

Zərərlərin nizamlanması üçün aşağıdakı məlumatlar təqdim olunmalıdır:

a) dəmir yolu ilə daşımalarda:

– yükün itməsi zamanı: yük qəbzi və ya qaimənin dublikatı (üçüncü vərəq) və ya qaimənin əsli və yükün təyinat stansiyasına çatmaması haqda məlumat qeyd olunmuş bildiriş vərəqi;

– yükün çatışmaması və zədələnməsi halında: qaimə (daxili dəmir yolu daşımalarda), qaimənin əsli və yükün çatması haqqında bildiriş vərəqi, təyinat məntəqəsində dəmir yolu tərəfindən verilən kommersiya aktı və ya qəza sertifikatı;

– şəxsi hərəkət tərkibi ilə daşıma zamanı: yükün çatışmaması və zədələnməsi halında – kommersiya aktı; yükün itməsi halında – yükün çatmadığı haqda təyinat stansiyasının qeydi olan dəmir yolu qəbzi.

Bunlardan əlavə sığorta halının baş verməsi faktını və zərərin məbləğini təsdiq edən digər sənədlərin də təqdim olunması mümkündür.

b) avtomobil nəqliyyatı ilə daşımalarda:

– nəqliyyat-əmtəə qaiməsi; qorunmamış daşıma haqda akt və ya malın kəmiyyət və keyfiyyət üzrə qəbulu aktı; oğurluq halında daxili işlər orqanlarının (polis) qərarı; yol nəqliyyat hadisəsi baş verdikdə sürücünün günahkarlıq dərəcəsi haqqında yol polisinin arayışı və sığorta hadisəsinin baş vermə faktını və dəymiş zərərin məbləğini təsdiq edən digər rəsmi sənədlər.

c) dəniz və hava nəqliyyatı ilə daşımalarda:

zərərin nizamlanması üçün: konosamentlər; dəniz etirazı (protest); gəmi jurnalından çıxarış; bildiriş aktı; əsas akt və idarə tələbi ilə tərtib olunmuş digər rəsmi sənədlər.

Dəniz daşımalarında xərcləri təsdiq edən hesabatlar təqdim olunur. Gəminin itkin düşməsi zamanı gəminin göndərmə məntəqəsindən yola düşmə vaxtı və təyinat yerinə müəyyən olunmuş vaxtda gəlməməsi haqqında obyektiv faktlar təqdim olunur.

Əgər yükün qəbulu zamanı yükalan müəyyən edilmiş müddətdə əlaqədar şəxsə yükün çatışmaması və ya korlanması (zədələnməsi) ilə əlaqədar yazılı məlumat verməyibsə, onda daşınma müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq, onun yükü zədəsiz və tam həcmdə qəbul etdiyi hesab edilir. Əgər yükün standart qəbulu üsulunda onun çatışmaması (zədələnməsi) müəyyən oluna bilməyibsə, bu halda onun müəyyən olunması zamanı əlaqədar şəxsləri xəbərdar etmək lazımdır, əks halda yükün tam həcmdə, zədəsiz qəbul olunduğu hesab olunacaq. Yükün və ya nəqliyyat vasitəsinin itməsi zamanı zərərin miqyası tam məhv olmadakı kimi hesablanır. Əgər yük (və ya onun bir hissəsi) sığortalıya (faydalanan şəxsə) geri qaytarılıbsa, onda o, alınmış yükə (onun hissəsinə) uyğun verilən sığorta ödənişini sığortaçıya qaytarmalıdır.

Yüklərin sığorta müqaviləsi

Yüklərin sığorta müqaviləsinin bağlanma şərtləri digər növ sığorta müqavilələrinin bağlanmasının mövcud şərtləri ilə eynidir. Sığorta müqaviləsi bağlanan zaman sığortaçıya sığorta riskini qiymətləndirilməsi hüququ verilir. Sığorta olunan sığortaçının nümayəndəsinə göndərmə müddətində yükün vəziyyəti ilə tanış olmaq imkanı verir, həm də yüklənmə hüququnu təsdiqləyən zəruri sənədləri təqdim edir. Tərəflər arasında zərərin səbəbi və ölçüsü barədə mübahisə düşərsə hər tərəf ekspertiza tələb etmə hüququna malik olur. Ekspertiza xərcləri onun keçirilməsini tələb edən tərəfindən ödənilir. Sığorta məbləği yükün hər kiloqramına görə müəyyən edilir və bu sığorta ümumi məsuliyyət sığortasının tərkibinə daxil edilir. Yük təyyarəsində isə adətən yükə görə məsuliyyət üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyətdən ayrı olaraq sığortalanır, bu halda sığorta məbləği hava gəmisinin götürə biləcəyi maksimum yükün çəkisinə müvafiq olaraq hesablanır.

Yüklərin sığorta müqaviləsi yükün bir dəfəlik daşınması və ya eynicinsli (eynitipli) yüklərin partiyalı daşınması üçün, başlanğıc şərtlərdə müəyyən edilmiş müddət üçün bağlana bilər. Eyni tipli yük partiyalarının sığortalanmasında sığortalıya baş polis verilir.

Yükün daşınması üzrə sığorta müqaviləsinin bağlanması haqqında ərizədə aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- yükün dəqiq adı, miqdarı, qiyməti və aidiyyəti, qablaşdırma forması, çəkisi;
- daşıma sənədlərinin tarixi və nömrəsi;
- daşıma şərtləri (nəqliyyat, marşrut və s.);
- yükün göndərilmə üsulu (tarada, açıq və s.);
- yükün göndərildiyi, yükləndiyi məntəqələr və təyinatı;
- yükün göndərilmə tarixi;
- yükün dəyəri (sığorta məbləği);
- sığorta məsuliyyətinin növü (sığorta şərti).
- saxlanma üsulu;

Sığorta şirkəti müqaviləni yükə baxış keçirməklə və yük haqqında bütün məlumatların qeyd olunduğu siyahını tərtib etməklə, ya da yük və onun daşınma növündən asılı olaraq baxış keçirmədən bağlaya bilər.

Yük sahibi olan təşkilat əmlakın keyfiyyətində, yerləşdiyi məkanda baş verən bütün dəyişikliklər haqqında məlumat verməyə borcludur.

Ticarət sazişlərinin aşağıdakı tipləri yayılmışdır (İnkoterms 2010-a görə): EXW, FCA, FAS, FOB, CFR, CIF, CPT, CIP, DAT, DAP, DDP.

Hər bir müəyyənedici termin də üç hərflə abreviaturadır, birinci hərflər öhdəliklərin satıcıdan alıcıya keçdiyi nöqtəni göstərir:

E – göndərmə yerində (ing. *departure*);

F – əsas daşınmanın göndərmə terminallarında, əsas daşınma ödənilməmişdir (ing. *main carriage unpaid*);

C – əsas daşınmanın çatdırılma terminallarında, əsas daşınma ödənilmişdir (ing. *main carriage paid*);

D – alıcıda, tam çatdırılma (ing. *arrival*).

– **EXW** (ing. *EXWorks* sözlərindən) – franko-zavod. Mal alıcı tərəfindən satıcının müqavilədə göstərilmiş anbarından götürülür, ixrac rüsumlarının ödənilməsi alıcının məsuliyyəti ilə əvəz edilir. EXW çatdırma şərtinə görə alıcı satıcının ərazisindən göstərilmiş təyinat yerinə qədər yüklərin hərəkəti üzrə bütün riskləri və xərcləri ödəyir. Bu termin satıcının üzərinə minimal öhdəlik qoyur.

– **CFR** (ing. *Cost and Freight*) – qiymət və fraxt. Mal alıcının müqavilədə göstərilmiş təyinat limanına çatdırılır, əsas daşınmanın sığortasını, boşaltmanı, boşaldılıb-yükləməni alıcı ödəyir.

– **CIF** (ing. *Cost Insurance and Freight*) – qiymət, sığorta və fraxt. CFR ilə eynidir, lakin əsas daşınmanı satıcı sığortalayır.

– **CPT** (ing. *Carriage Paid To...*) – fraxt/daşınma ... qədər ödənilib. Mal sifarişçinin əsas daşıyıcısına çatdırılır, müqavilədə göstərilmiş çatdırılma terminala qədər əsas daşınmanı satıcı ödəyir, sığorta xərclərini alıcı çəkir, idxal gömrük rüsumlarını və əsas daşıyıcının çatma terminalından daşınmanı alıcı edir.

– **CIP** (*Carriage and Insurance Paid to*) – daşınma və sığortalanma ... qədər ödənilmişdir. CPT ilə eynidir, lakin əsas daşınmanı satıcı sığortalayır.

– **FCA** (*Free Carrier*) – azad daşıyıcı (yer göstərilməklə). Mal müqavilədə göstərilmiş göndərmə terminalında sifarişçinin əsas daşıyıcısına çatdırılır. İxrac rüsumlarını satıcı ödəyir. Yük göndərən yükü sığortalamaya borclu deyil, bütün risklər alıcının üzərinə düşür.

– **FOB** (*Free On Board*) – gəmini bortuna pulsuz. Satıcı malları limana daşıyır və alıcının fraxt etdiyi gəminin bortuna yükləyir. Malın gəminin bortuna çatdırılma xərci satıcının üzərinə düşür. Malın təsadüfi məhvi və ya zədələnməsi üzrə risklər – malın gəminin bortunu keçdiyi ana qədər satıcının, bu andan sonra isə alıcının üzərinə düşür.

– **FAS** (*Free Alongside Ship*) – gəminin bortu boyunca azad. Satıcı malı göndərmə limanında alıcının gəmisinə çatdırır və bortun yanında alıcıya təhvil verir. Malın gəminin yanına çatdırılma xərclərini satıcı çəkir. Yükləmə xərclərini, gəminin fraxtını, sığorta xərclərini, boşaltma və təyinat məntəqəsinə çatdırılma xərclərini alıcı çəkir.

– **DAT** (ing. *Delivered At Terminal*) – terminalda çatdırma. Müqavilədə göstərilmiş idxal gömrük terminalına qədər çatdırma ödənilib, yəni sığorta da daxil olmaqla ixrac ödənişlərini və əsas daşımını satıcı ödəyir, idxal üzrə gömrük ödənişini alıcı edir.

– **DAP** (ing. *Delivered At Point*) – məntəqədə çatdırma. Müqavilədə göstərilmiş məntəqədə çatdırma, idxal rüsumları və yerli rüsumlar alıcı tərəfindən ödənilir.

– **DDP** (ing. *Delivered Duty Paid*) – çatdırılıb, rüsum ödənilib. Mal bütün risklərdən və rüsumlardan təmizlənməklə, müqavilədə göstərilmiş təyinat yerində sifarişçiyə çatdırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, FAS, FOB, CFR və CIF müqavilə növləri yalnız dəniz və ərazi su nəqliyyatına aiddir.

Yüklərin sığortamüqaviləsi aşağıdakı şərtlərlə bağlana bilər:

1-ci variant. "Bütün risklərə görə məsuliyyətlə" –zərərlərin bütün növləri üzrə və zədələrin bütün səbəbləri üzrə, yüklərin tam olaraq və ya bir hissəsinin məhv olması (itməsi); maddi ziyan, xərclər, yüklərin məhv olma hissəsi üzrə qəza ödəmələri; yükün xilas edilməsi və zərərin azaldılması üçün məqsədəuyğun və zəruri xərclər; zərərin məbləğinin müəyyənləşdirilməsi və səbəblərinin araşdırılması üzrə xərclərə görə sığorta mühafizəsi təqdim edilir.

2-ci variant. "Fərdiqəzaya görə məsuliyyətlə" –yüklərin tam olaraq və ya bir hissəsinin: yanğın, partlayış; ildırım, tufan, qasırğa, vulkan püskürmələri və digər təbii fəlakətlər (daşqın, zəlzələ və sunamilərdən başqa); gəmilərin, təyyarələrin və digər daşıma nəqliyyat vasitələrinin öz aralarında və ya istənilən obyektə (su ilə kontakt, gəminin dayaza oturması, sahilə atılması, aşması, su basması, körpü və tunellərin dağılması, nəqliyyat vasitəsinin və ya uçuş aparatının və ya onun bir hissəsinin yükün üzərinə düşməsi, yükləmə-boşaltma vaxtı qəzalar, nəqliyyat vasitəsinin yanacaqda doldurulması, yükün nəqliyyat vasitəsi ilə birlikdə itməsi və s. istisna olunmaqla)toqquşması və qəzası səbəblərdən məhv olması və ya zədələnməsi üzrə xərclər ödənilir.

3-ci variant. "Qəza halları istisna olunmaqla, zədələnməyə görə məsuliyyət olmadan". Bu varianta görə, bağlanmış sığorta müqaviləsinə görə sığortaçı, əgər qəza neqativ hadisələr ilə əlaqədardır baş verərsəyüklərin tam olaraq və ya bir hissəsinin məhv olması və ya zədələnməsi üzrə bütün xərcləri, həmçinin yüklərin xilas edilməsi, zərərin məbləğinin azaldılması, sığorta hadisəsinin törədilməsi səbəblərinin araşdırılması üzrə bütün zəruri xərcləri ödəyir.

Dəniz daşınmaları gedişində qəza zamanı yüklərə dəymiş ziyan, həmçinin yükün (onun hissəsinin) xilas edilməsi ilə bağlı xərclər ödənilir.

Sığorta ödənişinin məbləği nəqlətmə növlərinə görə diferensiasiya olunur. Məsələn, dəniz nəqliyyatı ilə daşınma zamanı ödəniş məbləği - yüklərin anbarda və ya göyertədə nəqli yerindən asılıdır. Sığorta şirkətləri daşınma şəraitindən, onun uzunluğundan və istiqamətindən, nəqliyyat vasitələrinin vəziyyətindən və s. asılı olaraq sığorta haqqının məbləğini korreksiya edirlər. Əlavə məsuliyyətli müqavilənin bağlanması zamanı qəbul edilmiş əlavə sığorta şərtləri və daşıyan yükün spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq fərdi pul ödənişləri tətbiq edilir.

Tərəflərin razılığına görə, adətən sığortaya qəbul olunmayan risklər sığortalana bilər, məsələn, ayrıca müqavilə ilə hərbi risklər, çaxnaşma və s. sığortalana bilər.

Yük sığorta edənibəyan etdiyi, lakin yükə əlavə edilən, daşıma sənədlərində göstərilən, onun real həqiqi dəyərindən (sığorta) çox olmayan məbləğdə sığortalanan hesab edilir. Yükün həqiqi dəyəri – sığorta müqaviləsinin bağlandığı yerdə, bağlandığı andakı dəyəridir.

Yüklərin sığorta müqaviləsi yükün bir dəfəlik daşınması müddəti üçün və ya eynitipli (eynincisli) yük partiyalarının uyğun şərtlərlə, müəyyən olunmuş müddətdə daşınması üçün bağlana bilər. Eyni tipli yük partiyalarının sığortalanması zamanı sığorta edənə baş polis verilir, bu çərçivədə sığortaçı ayrı-ayrı yük partiyaları üçün (məsələn gediş üçün) polis verir. Bu halda sığorta edən yükün hər göndərilməsi zamanı sığortaçıya daşıma haqqında (daşıyıcı nəqliyyat vasitələrinin adı, hərəkət marşrutu, yükün dəyəri və s.) informasiya verməlidir. 1 il-dən az müddətə bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə sığorta ödənişi, birdəfəlik həyata keçirilir. Əks halda ödənişi kvartallar, aylar üzrə yerinə yetirmək olar, lakin bu halda sığorta şirkətləri sığorta mükafatını yenidən hesablamaq üçün müəyyən vaxtlarda informasiya verilməsini tələb edə bilər.

Sığorta obyektini sığorta ödənişi və ya onun bir hissəsi ödənilməsi gündən sonrakı gündən tez olmamaq şərti ilə, sığorta polisində qeyd olunmuş günün 00 saatında sığorta mühafizəsinə qəbul olunmuş hesab edilir, polisdə müqavilənin bitmə günü kimi qeyd olunmuş günün 24 saatında isə qurtarır.

Sığortaçının məsuliyyəti yükün göndərilmə məntəqəsində anbardan götürüldüyü andan başlayır və bütün daşıma ərzində (o cümlədən yenidən yüklənmə, yükləmə-boşaltma, yükləmə məntəqələrində müvəqqəti saxlanması zamanı), yük yükalanın anbarında (və ya sığorta polisində qeyd olunan digər son məntəqədə) təhvil verilənədək davam edir.

Subroqasiya – mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş şərtlərlə tələb etmə hüququnun başqasına keçməsidir. Subroqasiyanı adı güzəştədən fərqləndirmək lazımdır. Əsas fərq ondadır ki, subroqasiya zamanı sığortaçıya tələb hüququ qanuna görə keçir, ikinci halda isə tələb hüququ kreditör tərəfindən başqa şəxsə güzəşt olunur.

Sığortaçı sığorta ödənişini ödəməklə, zərərin təqsirkar şəxslərin hesabına heç olmasa qismən qaytarılması üzrə işin başlanması haqqında məsələni həll edir. Ümumi qaydalara görə, qarşısı alınmayan qüvvələr nəticəsində (zəlzələ, qasırğa, şimşək və s.) baş verən itkilər üzrə tələblər verilməz. Subroqasiya tələbləri verildikdə sığortaçının əsas vəzifəsi müəyyən şəxslərin sığorta hadisəsinin baş verməsində günahını sübut etməkdir.

Aşağıdakı hadisələr nəticəsində yaranan itkilərə görə ödəniş edilmir:

- sığortalının ehtiyatsızlığı və düşünülüb hərəketi;
- yükün lazımi qaydada qablaşdırılmaması, yükün zədələnmiş halda göndərilməsi, iriləşdirilmiş yük yerlərinin fəmaləşdirilməsi tələbinin pozulması;
- temperatur-nəmlik rejiminin pozulması;
- sığortalanmış yüklə birlikdə xüsusi ehtiyat tədbiri tələb edən və ya qadağan olunmuş təhlükəli yüklərin daşınması;
- yükün gəmiricilər, həşəratlar, qurdlar tərəfindən zədələnməsi;
- fors-majör vəziyyətlər;
- yükün çatdırılmasının gecikdirilməsi və qiymətlərin dəyişməsi;
- yükün istehsalat qüsurları (defektləri);
- daşıma sənədlərinin səhv, natamam tərtibatı və ya vaxtında yerinə yetirilməməsi.

Əgər sığorta edilmiş yükə sahiblik hüququ başqasına keçərsə, yükün məcburi müsadirə edilməsi istisna olmaqla (dövlət orqanlarının sərəncamı ilə və s.) sığortaya aid bütün hüquqlar və öhdəliklər avtomatik olaraq həmin şəxsə keçir. Əgər sığorta müddətində sığortaçı hüquqi şəxs

statusunu itirərsə (yenidən təşkil edilmə, birləşmə, ləğv olunma və s.) onunmülkiyyət hüququ onun qanuni varisi – təsərrüfat subyektinə keçir.

Yükü bir neçə sığorta kompaniyasında, onları yükün çoxmüqaviləli sığorta edildiyi haqda xəbərdar etməklə sığorta etdirmək olar, lakin istənilən halda sığortalıya ödəniləcək sığorta məbləği yükün sığorta dəyərindən çox olmayacaq.

Yüklərin sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün əsas sığorta olunanın bəyənnaməsidir (şəkil A.2 - A.3).

Dəniz sığortası

Dəniz sığortası gəmilərlə yük, sərnəşin və baqajın daşınmasında, gəmilərin yedəyə alma üçün istifadə olunmasında, xilasetmə əməliyyatlarında, gəmilərin dəniz yollarında, çaylarda, göllərdə, su anbarlarında ticarət məqsədi ilə üzməsi zamanı risk şəraitləri üzrə sığorta hallarının baş verməsi ilə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyir. Bu sığortalanmada daxili, həmçinin də qarışıq (çay-dəniz) daşıma gəmiləri, dəniz yolları, həmçinin çay, göl, su anbarı və digər daxili su yolu ilə yük, sərnəşin və baqajın daşımalarını yerinə yetirən, xilasetmə əməliyyatları aparan gəmilər iştirak edirlər.

Dəniz sığorta müqaviləsinə görə razılaşdırılmış haqq müqabilində sığortaçı sığorta obyektinin məruz qaldığı, müqavilədə nəzərdə tutulmuş təhlükə və təsadüf baş verdikdə sığortalıya dəyən zərərin ödənilməsinə öhdəsinə götürür.

Sığorta obyekt – ticarət gəmiçiliyi ilə əlaqədar istənilən əmlak marağı: gəmi, o cümlədən tikilməkdə olan, yük, fraxt, gediş haqqı, yük daşınmasından gözlənilən mənfəət, əmək haqqı və mükafatlar, gəmi sahibinin məsuliyyəti, həmçinin sığortaçının üzərinə götürdüyü riskdir (təkrar sığorta).

Fraxt ingilis dilindən *freight* – dəniz yolu ilə daşımalar üçün ödəniş və ya fraxt edilmiş gəmidə daşınan yüküdür.

Sığortalanan maraqların məzmunundan asılı olaraq dəniz sığortasının aşağıdakı növləri var:

– **kasko sığorta**– gəminin gövdəsinin, mühərrikinin və təchizatının sığortasını əhatə edir. Gəmilər razılaşıdırılmış məbləğdə müəyyən müddətə (adətən 1 il) və ya reys müddətinə sığorta olunur. Sığorta haqları sığorta məbləğinə əsasən müəyyən olunur.

– **karqo sığorta**– yükün “qapıdan qapıya” prinsipi üzrə daşınmasında sığorta müdafiəsidir.

– **məsuliyyət sığortası** – daşımanı yerinə yetirənin vətəndaş məsuliyyəti risklərinin qarşılınmasını təmin edir.

– **fraxtin sığortası** – gəmi sahibinin gəlirinin itirilməsinin sığortasıdır. Belə ki, yük və gəmi kimi fraxt, gəminin icarəsi üçün haqq da risk altındadır.

Yüklərin dəniz sığorta müqaviləsi sığorta olunanın ərizəsi üzrə bağlanır. Ərizədə yükün dəqiq adı, qablaşdırılma növü, yüklərin sayı, yükün kütləsi, konosament və ya başqa daşıma sənədinin nömrəsi, gəminin adı, tikilmə tarixi, tonnajı, bayrağı, yükün yerləşdirilmə üsulu (anbarda, göyərtədə, səpilən, tökülən, süzülən), göndərilmə, təkrar yükləmə, təyinat məntəqələri, gəminin göndərilmə tarixi, yükün sığorta məbləği, sığortalama şərtləri qeyd olunur. Bütün bu məlumatlar baxılan yükün daşınmasının müxtəlif yüklərin daşınması zamanı qablaşdırılmasına, gəmidə yerləşdirilməsinə və gəminin özünə qoyulan müəyyən tələblərə uyğunluğunu müəyyən-ləşdirmək üçündür.

Sığorta təminatının aşağıdakı növləri var:

- **FPA**(Free of Particular Average)– fərdi qəzaya görə məsuliyyət olmadan;
- **WPA**(With Particular Average) – fərdi qəzaya görə məsuliyyət daxil olmaqla;
- **ALL RISKS** – malın tipinə uyğun olaraq bütün risklərə görə sığorta.

Əgər gəminin üzməsi və ya dayanması zamanı gəmi sahibinə qarşı əmlak iddiası qaldırmağa əsas verən hadisə baş verərsə, gəmi kapitanı sübutu təmin etmək məqsədi ilə müəyyən olunmuş qaydada dəniz protesti (sığorta halı barədə bəyanat) verir.

Dəniz protesti bəyanatında hadisənin baş vermə şəraiti və səbəbləri, həmçinin zərər və zərərin aradan qaldırılması və azaldılması üzrə görülmüş tədbirlər barədə informasiya daxil olur. Dəniz protesti barədə bəyanat edilir, əgər hadisə:

- limanda – hadisə anından 24 saat ərzində baş veribsə;
- üzmə zamanı – çatma anından 24 saat ərzində baş veribsə.

Baş vermiş hadisənin gəmidə olan yükə zərər vurduğunu güman etməyə əsas olduqda, dəniz protesti haqda bəyanat lyukların açılmasına qədər edilir. Dəniz protesti olunana qədər yükün boşaldılması olduqca zəruri hallarda başlaya bilər. Gəmi jurnalı məhv olduğu halda dəniz protesti bəyanatında dəniz jurnalının məhv olma şəraiti və səbəbləri qeyd olunmalıdır.

Dəniz hüququnda qəza dedikdə dəniz müəssisəsinə hadisə nəticəsində dəymiş zərər və xərclər nəzərdə tutulur. Bu zərər dəniz müəssisəsinin bütün iştirakçıları arasında bölünə (ümumi qəza) və ya zədələnmiş məhsulun sahibinin üzərinə (fərdi qəza) düşə bilər.

Ümumi qəza – ümumi təhlükəsizlik naminə, ümumi təhlükədən əmlakın: gəminin, yükün və s. qorunması üçün məqsədli və məntiqli fəvqəladə xərclərin çəkilməsi və ya ianələrin verilməsidir.

Zərərlərin ümumi qəzaya aid edilməsi üçün, xərc və zərər:

- məqsədli olmalıdır;
- məntiqli olmalıdır;

- fəvqəladə olmalıdır;
- gəmi, yük və fraxtın onlar üçün ümumi təhlükədən qorunması üçün çəkilməlidir.

Ümumi qəzada itkilər gəmi, yük və fraxt arasında onların qiymətinə mütənasib şəkildə bölüşdürülür. Yük, gəmi və fraxtın hər birinin sığortaçısı müvafiq olaraq öz üzərinə düşən itki payını qeyd-şərtsiz ödəyir.

Ümumi qəza maraqlı şəxslərin bəyanatı əsasında müəyyənləşdirilir və onun bölüşdürülməsi üzrə hesablama (dispaşa) dəniz hüququ sahəsində təcrübə və biliyə malik olan şəxslər (dispaşerlər) tərəfindən tərtib edilir.

Ümumi qəzanın xarakterik halları: yükün bortdan kənara atılması, yanğının söndürülməsi, gəminin bilərəkdən dayaza oturdulması, gəminin sığınacaq yerinə girməsi, yükün gəminin bortu üzrə hərəkət etdirilməsi, yükün boşaldılması və yenidən yüklənməsi, ümumi təhlükəsizlik naminə gəminin gecikdirilməsi, gəminin üzmək üçün yarasız sayılması, yüklü gəminin xilas edilməsi, ətraf mühitə vurulan zərərin aradan qaldırılması və ya azaldılması, gəminin məhv olması.

Ümumi qəza əlamətlərinə uyğun gəlməyən zərər gəmi, yük və fraxt üzrə *fərdi qəza* hesab edilir. Fərdi qəza gəmi, yük və fraxt arasında bölüşdürülmür. Belə zərərlər üzrə məsuliyyəti ona məruz qalanın özü və ya onun baş verməsi üzrə məsuliyyət kimin üzərinə qoyulursa o daşıyır.

Dəniz daşımalarında iki növ müqavilə istifadə edilir: yüklərin daşınma müqaviləsi və fraxtetmə müqaviləsi.

Yüklərin daşınması üzrə müqavilədə daşıyıcı yük göndərən tərəfdən ona etibar olunmuş yükün təyinat məntəqəsinə çatdırılmasını və yükün alınmasına vəkil edilmiş şəxsə (alıcıya) verilməsini, yük göndərən (fraxtedən) isə yükün daşınması üçün haqqın (fraxtı) ödənməsini öz üzərinə götürür. Burada fraxt və fraxtedən sözləri müxtəlif mənalarda işlənir. Fraxt nəqliyyat vasitəsi sahibinə verilən haqqı ifadə edir, fraxtedən isə icarəçidir (nəqliyyat vasitəsini müəyyən vaxta icarəyə, kirayəyə götürən şəxs).

Fraxtetmə müqaviləsinə görə bir tərəf (daşıyıcı, fraxtçı) ödənişə görə digər tərəfə (fraxtedənə) yüklərin və ya baqajın daşınması üçün nəqliyyat vasitəsini verməyi öhdəsinə götürür. Dəniz daşıyıcısı kimi gəmi sahibi və ya gəmini idarə etməyə hüququ olan digər hüquqi şəxs ola bilər. Fraxtedən malı alan və ya satan, multimodal daşımanın operatoru, broker və ya ekspeditor ola bilər.

Dəniz daşınmasının bağlanması yük göndərənə konosamentin verilməsi ilə, fraxtetmə müqaviləsi isə reys çarteri ilə təsdiq olunur.

Konosament dəniz daşımaları müqaviləsi kimi adətən, xətti gəmiçilikdə kiçik partiyalı yüklərin daşınmasında istifadə edilir.

Çarterdə tərəflərin adı, gəminin adı, yükün mənşəyi və növü, fraxtın ölçüsü, yükləmə yerinin adı, təyinat yeri və ya gəminin hərəkət istiqaməti göstərilməlidir.

Konosament – yük daşıyıcı tərəfindən yükün sahibinə (yük göndərənə) verilən və yükün dəniz daşımaları üçün qəbul edildiyini, yükün təyinat limanına çatdırılaraq onu qanuni saxlayıcıya çatdırması haqda öhdəliyi bildirən sənəddir. Göndərilən yükə görə mülkiyyət hüququnun olmasını təsdiq edir. Konosament eyni zamanda bir neçə funksiya yerinə yetirir:

- dəniz daşıma müqaviləsi;
- yükün qəbul edilməsinin sübutu;
- yükə aid sərəncam verən sənəd.

Sığorta şirkəti narazılıq və iddianı yükün verilməsi gündən, yük verilməmişdirsə yükün verilməli olduğu gündən bir il müddətində təqdim edə bilər. Yükün qorunmaması səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün gəlmə limanında tərtib olunmuş sənədin xüsusi əhəmiyyəti var. Limanda yükün vəziyyətini göstərən iki sənəd tərtib oluna bilər. Birinci sənədi gömrük orqanları, liman rəhbərliyi, gəmi sahibinin və yükalanın agentləri və s. verə bilər. İkinci sənəd qəza sertifikatıdır və baxış üçün müraciət etmiş şəxsin xahişi və vəsaiti hesabına qaza komissarı tərəfindən verilir. Qəza sertifikatı - dünya təcrübəsində sığortalanmış əmlaka dəyən zərərin ölçüsünü, səbəbini, xarakterini təsdiq edən sığorta sənədidir.

Dəniz sığortasında iddia və iradların irəli sürülməsində əhəmiyyətli amil daşıyıcının məsuliyyətinin qanunla müəyyən edilmiş həddidir, daha doğrusu elə bir həddir ki, istənilən halda daşıyıcı ondan yuxarı məsuliyyət daşımır. Həqiqət qaydalarına görə bir yerə görə məsuliyyət həddi 100 funt sterlinq həcmində müəyyən olunmuşdur.

Dənizlə daşıma həyata keçirən şirkətə qarşı narazılıq vermək üçün aşağıdakı sənədlər təqdim olunmalıdır:

- konosamentin əsli
- sığorta şəhadətnaməsinin əsli;
- yükə görə hesab-fakturanın əsli və ya surəti;
- yükün sertifikasiyasının əsli və surəti;
- təyinat limanında yükün qəbulu aktları;
- qəza sertifikatı;
- subroqasiya qəbzi.

Aviasiya sığortası

Dəniz daşımaları ilə müqayisədə hava nəqliyyatı ilə daşımanı həyata keçirənlərin məsuliyyətinin müəyyən edilməsi daha sadədir. Bu etirazların verilməsinə də aiddir. Bu ilk növbədə yükün xarakterinə görə çatışmazlığı və zədəni müəyyən etməyin asan olması ilə əlaqədardır (burada tökülən, səpilən və ya süzülən yük yoxdur). İkincisi yükün çatdırılma vaxtı çox qısa, itkinin yerini və səbəbini tapmaq asandır. Üçüncüsü itkiyə görə məsuliyyət yükün daşınmaya təhvil alınması anından aviadaşıyıcının üzərinə düşür.

Yük daşıma müqaviləsi yük daşıyanın yığkəndərəyə yük qaiməsinin verilməsi ilə təsdiqlənir. Öz hüquqi qüvvəsinə görə bu sənəd konosamentlə eyni tutulur. Sığortaçı üçün bu sənədin əsas tərəfi daşıma şərtlərinin qeyd olunduğu arxa tərəfidir. Sığortaçı yükün saxlanması (saxlana bilməməsinə) görə mübahisələrin nizamlanması üçün narazılıq və iddiaların verilməsi müddəti haqqında qaydalara xüsusi diqqət yetirməlidir. Varşava konvensiyasına görə yükün zədələnməsi zamanı narazılıq yükün təhvil verilməsindən 14 gün, itməsində isə 2 il müddətində bildirilməlidir. İddia müddəti 2 ildir. Amma bəzi ölkələr Varşava konvensiyasının müddəalarına baxmayaraq narazılığın verilməsi müddətini tam yerlər üçün 120 gündən 160 günə qədər

müəyyənləşdirmişlər. Hava daşımalarında daşımaçı iradlara 30 gün ərzində baxaraq cavab verməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, narazılıqların verilmə müddətinin qurtarması yük sahiblərinin yükün vəziyyəti ilə əlaqədar iddialarının təmin olunmasına daşıyıcının imtinası üçün şərtsiz əsasdır. Müasir qaydalara əsasən daşıma şərtlərinin pozulması halında tələb irəli sürə biləcək şəxs kimi sığortaçı göstərilir. Bu sığortaçının, sığorta kompensasiyasının verilməsindən sonra daşıyıcıya subroqasiya tələbini verməsi zamanı vəziyyətini xeyli yaxşılaşdırır. Aviadaşıyıcıya verilən narazılıqları əsaslandırان sənədlər aşağıdakılardır:

- yük qaiməsinin əsli;
- kommersiya aktı;
- yükə görə hesab və spesifikasiya;
- ehtiyac olduqda qəza komissarının baxış əqdi.

Aviadaşıyıcının məsuliyyətinin məhdudlaşdırılması dəniz daşımalarında olduğu kimidir, lakin bütöv yükə görə yox, yerlərin hamısına görədir. Müasir valyuta məzənnəsinə görə hər 1 kq itmiş və ya zədələnmiş yük üçün bu məsuliyyət həddi təxminən 20 ABŞ dolları həcmindədir.

Əks tələbin verilməsi üçün:

- iddia müddətinə riayət etməli;
- 1 kq yükə görə məsuliyyət limitindən çıxış etməli;
- əлиндə yükalanın aviaşirkətə verdiyi narazılığın sürəti olmalıdır.

Dəmir yolu nəqliyyatında sığorta

Avrasiya materikinin ölkələrində iki əsas beynəlxalq dəmir yolu konvensiyası fəaliyyət göstərir: keçmiş sosialist düşərgəsi ölkələri arasında qəbul edilmiş konvensiya və COTIF (fransızcadan *Convention relative aux transports internationaux ferroviaires*). Bu konvensiyalar əsasında dəmiryollarının birgə məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur. Belə ki, bir ölkənin dəmir yoluna digər ölkənin dəmir yolundakı çatışmazlığa görə narazılıq verilə bilər. Narazılıq və iddiaların təmin olunmasından sonra dəmir yolları öz aralarında müəyyən olunmuş qaydada hesablaşırlar. Beynəlxalq COTIF konvensiyasına əsasən iddia qaldırılmasına qədər narazılıqların təqdim olunması vacibdir. Dəmir yolunda münasibətləri nizamlayan normativ aktlara görə narazılıqların və iddiaların qısa vaxtları müəyyən olunmuşdur: Şərqi Avropa ölkələri arasında qəbul edilmiş konvensiyaya əsasən narazılıq və iddia müddəti 9 ay. COTIF konvensiyasına görə yükün saxlanması barədə fikir ayrılığının nizamlanmasında narazılıqların verilməsi qaydasına mütləq riayət olunmadan iddia müddəti 1 ildir.

Dəmir yoluna narazılıq bildirmək hüququ olan şəxslərin müəyyən olunması əhəmiyyətli rol oynayır. Bu şəxslərə ancaq yükalan və yükəndərənələr aiddir. Onlar narazılıqların və

iddiaların verilməsi üzrə öz hüquqlarını etibarnamə və ya həvalə vasitəsilə digər fiziki və hüquqi şəxslərə verə bilərlər. Bu hal dəmir yollarına narazılıq və ya iddia hüququ ötürülmüş şəxslərə imtina üçün əsas ola bilər.

Yüklərə görə narazılıqlar yükün təhvil verilməsindən 6 ay müddətində bildirilməlidir.

Yükün çatışmaması və ya zədələnməsi aşkarlandıqda dəmiryolu stansiyası yükün korlanması xarakteri göstərilməklə kommersiya əqdi tərtib etməlidir. Bu əqdin tərtib olunması çox diqqətlə yerinə yetirilməlidir, çünki onun tərtibatının ətraflı və düzgün olması dəmiryoluna tələbatın gələcəyinə təsir göstərir. Müxtəlif ölkələrin dəmir yollarının iştirak etdiyi beynəlxalq daşımalarda konkret dəmiryolu qaiməsində qeyd edilən konvensiyaların tələblərinə diqqət yetirmək vacibdir. Bəzən yük hər hansı mübadilə stansiyasında bir dəmir yolundan digərinə ötürülür və orada başqa qaimə təqdim olunur. Bu halda qaimədə yükün lazımi mövcud vəziyyəti haqqında qeydlərin olmasına fikir vermək lazımdır. Bu cür qeydlərin edilməsi ilə yanaşı yeni kommersiya əqdi də tərtib oluna bilər. Bu qaydalara lazımi şəkildə riayət olunarsa qəbul edilən dəmir yolu məsuliyyət daşımır. Bu cür qeydlərin və kommersiya əqdinin olmaması yükün lazımi qaydada təhvil alınmasını göstərir.

Avtomobil sığortası

XX əsrin 20-ci illərindən etibarən yollarda avtonəqliyyat vasitələrinin sayı sürətlə artmağa başladı. Bunun nəticəsində yol nəqliyyat hadisələrinin sayı artdı və avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin öz əmlak maraqlarını sığortalama zərurəti yarandı. Amerika Birləşmiş Ştatlar hökuməti tərəfindən avtovətəndaş məsuliyyətinin icbari sığortası tətbiq olundu. 50-ci illərə qədər Avropa ölkələrinin əksəriyyətində də avtonəqliyyat vasitələrinin məcburi sığortası tətbiq olunmağa başladı və sığorta polislərinin beynəlxalq səviyyədə qarşılıqlı tanınması sistemi inkişaf etdirildi.

Avtonəqliyyat vasitələri sığortalananarkən sığortalı qismində həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər çıxış edə bilər. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə nəqliyyat vasitələrinin sığortası könüllü qaydada həyata keçirilir. *Ölkə vətəndaşları, həmin ölkədə daimi yaşayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər nəqliyyat vasitələrinin sığorta müştəriləridir.*

Avtonəqliyyat vasitələrinin istismarı ilə əlaqədar sığorta riskləri avtonəqliyyat vasitəsi sahibinin və ya istifadəçisinin əmlak maraqları ilə bağlı çoxsaylı sığorta növlərini birləşdirir. Avtonəqliyyat sığortasının əsas növləri avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası, avtonəqliyyat vasitələrinin sahiblərinin məsuliyyət sığortası, avtonəqliyyat vasitələrinin sürücü və

sərnişinlərinin bədbəxt hadisələrdən sığortası hesab olunur. Ən çox yayılmış avtonəqliyyat sığortası nəqliyyat vasitələrinin özünün sığortasıdır.

Sığorta obyektini dövlət qeydiyyatı olan istənilən özügedən avtonəqliyyat vasitəsi ola bilər.

Avtonəqliyyat vasitələri əsasən aşağıdakı risklərə görə sığortalanır: avtonəqliyyat hadisəsi, atılmış və ya düşmüş əşya, üçüncü şəxsin qanunazidd hərəkəti, oğurluq, quldurluq, qaçırılma və soyğunçuluq, yanğın və partlayış, təbii fəlakət və s.

Avtomobilin sığortası üzrə müəyyən olunan sığorta məbləği sığortalanan avtomobilin bazar dəyərindən artıq ola bilməz. Avtomobilin sığortası üzrə sığorta məbləği sığortalanan avtomobilin bazar dəyərindən artıq olduğu halda (ikili və ya çoxqat sığorta halında), müvafiq sığorta məbləğinin həmin dəyərdən artıq olan hissəsində sığorta müqaviləsi etibarsızdır. Avtomobil sığortalı tərəfindən qanunsuz gəlir əldə etmək məqsədilə bir və ya bir neçə sığorta müqaviləsi əsasında onun bazar dəyərindən artıq məbləğə sığorta etdirildikdə, bu məqsədlə bağlanmış hər bir sığorta müqaviləsi bağlandığı andan etibarsız sayılır. Bu halda sığortalının qanunsuz gəlir əldə etmək məqsədi məhkəmə qaydasında sübut edilməlidir.

Avtonəqliyyat sığortasında anderraytinq prinsipləri sığortaya qəbul edilmiş nəqliyyat vasitələrinin xarakteristikası və texniki göstəricilərini (qiymət, sinif, tip, yürüş, mühərrikin gücü və həcmi), nəqliyyat vasitəsi istifadəçilərinin fərdi göstəricilərini (yaş, cins, sürücülük stajı, sağlamlıq vəziyyəti), nəqliyyat vasitəsindən istifadə olunma məqsədini (şəxsi və ya xidmət), tətbiq olunan qorunma amillərini (siqnalizasiya, qaraj, qorunan dayanacaq və s.) və digər risk amillərini nəzərə alır.

Sığortaçının sığorta tarifini müəyyənləşdirməsi zamanı tətbiq ediləcək risk amilləri, avtonəqliyyat sahiblərinin məsuliyyət sığortası icbari olduğu bəzi ölkələrdə qanunlar və ya qanunvericilik qaydasına görə müəyyən olunur. Məsələn, Fransada sığortaçının nəzərə alınmalı olduğu risk amillərinə nəqliyyat vasitəsinin reyting qrupu (cəmi 15 qrup); nəqliyyat vasitəsinin istifadə olunduğu coğrafi region (yol hərəkəti intensivliyi nəzərə alınmaqla seçilmiş 5 region); sığortaçının fəaliyyət sahəsi; avtonəqliyyat vasitəsi istifadəçisinin yaşı və cinsinə görə korrelyasiya edilən sürmə stajı; avtonəqliyyat vasitəsinin yaşı; sığorta olunmuş avtonəqliyyat vasitəsindən istifadə edən sürücülərin sayı aiddir.

Sığortaçılar sığorta olunmuş avtonəqliyyat vasitələrinin zədələnməsi halında sığorta təminatının aşağıdakı hesabat və forma variantlarından istifadə edirlər:

- sığortaçının xətti ilə texniki xidmət stansiyalarında təmir hesabının ödənilməsi;
- sığorta olunanın seçdiyi texniki xidmət stansiyalarında təmir hesabının ödənilməsi;
- avtonəqliyyat vasitəsinin sığortalandığı region üzrə təmir qiymətlərinin kalkulyasiyası əsasında zərərin ödənilməsi.

Sığorta ödənişi sığorta müqaviləsinə və ya sığortalanma qaydalarına əsasən müəyyən edilmişdirsə, müəyyən olunma zamanı sığortaçı onun miqdarını aşağıdakı hallarda aşağı sala bilər:

- müqaviləyə əsasən fransiza nəzərdə tutulmuşdursa (şərti və şərtsiz);
- sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddətdə avtonəqliyyat vasitəsinin əlavə yeyilməsi üçün üstəlik xərclər nəzərdə tutulmuşdursa.

Daşıma prosesində yükün saxlanması üçün məsul olan tərəf daşıyıcının özüdür. Yükalan daşıyıcının günahını sübut etmək məcburiyyətində deyil. Malın tam şəkildə saxlanmadığını göstərmək kifayətdir. Daşıyıcı isə öz növbəsində günahının olmadığını sübut etməlidir. Beynəlxalq avtomobil daşımaları Avropa ölkələri tərəfindən 1956-cı ildə qəbul edilmiş CMR konvensiyası ilə nizamlanır.

Təcrübi nöqteyi-nəzərdən sığorta şirkətini yükün saxlanma bilməməsi haqqında narazılıq və iddialar daha çox maraqlandırılmalıdır. İddia müddəti yükün təhvil verildiyi andan, yükün itirilməsi halında isə razılaşdırılmış çatdırma müddətinin qurtardığı 30-cu gündən, belə razılaşma yoxdursa yükün daşımaya qəbul edildiyi 60-cı gündən etibarən 1 ildir. İddia yükəgöndərən və yükalan ölkənin məhkəməsində qaldırıla bilər. Daşıyıcıya verilən narazılıq iddianın müddətini narazılığa cavab alan günə qədər dayandırır. Bu dayandırılma limitsiz uzun ola bilər.

Yükün təhvil verilməsi zamanı onun qənaətbəxş və lazımı sayda olmaması ilə əlaqədar daşıyıcıya ünvanlanmış iradlar yükün qəbul edilməsindən sonra 7 gündən gec olmayaraq yükalan tərəfindən yazılı formada bildirilməlidir. Əks halda daşıyıcının günahının sübut edilməsi məsuliyyəti yükalanın (və ya müvafiq qaydada sığorta şirkətinin) üzərinə düşür. CMR konvensiyasının tətbiqinin rahatlığı həm də ondadır ki, ölkələrdən biri (yükəgöndərən və ya yük alan) bu konvensiyanın üzvü olmasa da tətbiq edilir. Bir ölkənin iştirakı yetərlidir.

Aşağıdakı hallarda sığorta hadisəsi yoxdur və daşıyıcıya tələb irəli sürülə bilməz:

- bütöv qablaşdırmada və ya yükəgöndərənin zədələnməmiş möhürü olan yükün itirilməsi;
- yükün xarakterinə uyğun olmayan qablaşdırma nəticəsində yükün itirilməsi və ya zədələnməsi;
- yükün yenidən çeşidlənməsi.

Konteynerlərin sığortalanması

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, yüklərin mühafizəsi nöqteyi-nəzərdən ən effektiv yol yüklərin konteynerlərdə daşınmasıdır. Buna görə də son 20 ildə konteynerlərlə daşıma beynəlxalq ticarətdə geniş tətbiq olunur. Müxtəlif ölçülü və kütləli konteynerlərdən istifadə olunması onların standartlaşdırılmasına səbəb olmuşdur. Daşıma praktikasında 3,5,10,20,25 və 30 tonluq konteynerlərdən geniş istifadə olunur. Konteyner daşımaları həmişə dəniz, dəmiryolu, hava və avtomobil nəqliyyatı ilə fasiləsiz ardıcıl nəqlətmənin yerinə yetirilmə imkanı ilə təmin olunur.

Sığortalanma obyektı konteynerdir. Konteynerlərin sığortalanması özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Gəmilərdə daşınma zamanı onlar gəminin hissəsi hesab olunur. Konteynerlərin sığortalanması xüsusi sığorta müqavilələri əsasında yerinə yetirilir. Sığortalanma həm bütün risklərə, həm də yalnız müəyyən risklərə görə aparıla bilər. Bir konteynerin qiyməti çox olmasa da (ölçüsündən və materialından asılı olaraq 2 – 10 min dollar) orta yükəgötürmə qabiliyyətli konteynerdaşıyanın bortundakı konteynerlərin ümumi qiyməti 3 – 4 milyon dollar təşkil edir ki, bu da böyük riskdir.

Statistikaya əsasən müəyyən olunmuşdur ki, konteynerin ilk ildə istismarı nəticəsində amortizasiyası ən çoxdur və 30% təşkil edir. Sonrakı iki ildə amortizasiya 20%, daha sonrakı 3 və 5 il ərzində isə 10% təşkil edir. Konteynerin məhv olma riskini öz üzərinə götürən zaman sığortaçılar məsuliyyətlərini məhdudlaşdırırlar. Bundan əlavə sığortaçını xırda zərərlərdən azad etmək üçün 100 – 500 dollarlıq franşiza nəzərdə tutulur.

Konteynerlərin sığortalanmasının mütləq şərti onların üzərində nömrələnmə və digər tanınma nişanlarının dəqiq görüntüsünün olmasıdır. Sığortaçı konteynerin tədrici təbii yeyilməsi və keyfiyyətinin pisləşməsinə görə, həmçinin reysin ləngiməsi və ya sığorta obyektinin təbii xüsusiyyətləri ilə əlaqədar mümkün itkilər, konteynerin məhvi, zədələnməsinə görə məsuliyyət daşımır.

Konteyner zədələnməmişdirsə, lakin bu onun tam məhvinə səbəb olmamışdırsa sığorta ödənişinin məbləği onun təmirinə sərf olunan vəsaitdən çox olmamalıdır. Əgər təmir yerinə yetirilməmiş zədələnməmiş konteyner başqa bir səbəbdən tam məhv olmuşdursa sığortaçı konteynerin tam məhvi üçün məsuliyyət daşıyır, konteynerin yerinə yetirilməyən təmiri üçün pul ödəmək məcburiyyətində deyil.

Konteynerin bərpası üçün yerinə yetirilən təmirin qiyməti sığorta məbləğindən çox olarsa konteyner tam konstruktiv məhv olmuş hesab olunur və tam məhvə görə kompensasiya verilir.

Konteyner satıldıqda satılma günündən sığorta müqaviləsi ləğv olunmuş hesab olunur.

Vətəndaş müharibəsi, hərbi çevriliş, üsyan, dəniz quldurlarının hücumu, vətəndaş qarşıdurması nəticəsində konteynerə dəyən ziyanə görə sığortaçı məsuliyyət daşımır. Sığortaçı həmçinin radioaktiv, toksiki və yanğın təhlükəli maddələrin təsirindən yaranan ziyanə görə məsuliyyətdən azaddır.

Nəqliyyat sığortaçılarının fikrinə görə qeydə alınmış itkilərin təxminən 70%-i qablaşdırmanın keyfiyyətini yüksəltməklə aradan qaldırıla bilər.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması sığorta edənin yazılı ərizəsi əsasında aparılır, ərizədə obyekt haqqında əsas məlumatlar: konteynerin tipi, həcm göstəriciləri, qiymət, daşıyıcı-gəminin adı, gəminin reysə çıxma tarixi, yola düşmə məntəqəsi, təyinat və boşaltma-yükləmə məntəqələri və s. olmalıdır. Sığorta olunmuş konteynerin sığorta üçün qəbul olunmuş öhdəliklər səbəbindən baş verdiyinin sübutu, adətən sığorta olunanın üzərinə düşür.

Konteynerlərin emalı, daşınması, boşaldılıb-yüklənməsi və anbarlaşması zamanı üçüncü şəxslərə zərər dəyə biləcəyini nəzərə alaraq sığortaçılar konteynerlərin istifadəsi ilə zərər vurulması ilə bağlı konteyner sahiblərinin, icarədarların mülki məsuliyyət riskini sığortaya qəbul edirlər. Bu sığorta bir və ya bir neçə şəxsin xəsarət alması və ya ölümünə görə; üçüncü şəxslərin əmlakının məhv olması və ya zədələnməsinə görə məsuliyyət həddinin əvvəlcədən müəyyən olunduğu, məsuliyyət sığortası növünə aiddir. Beləliklə, nəqliyyat əmlak sığortası, bir qayda olaraq, birbaşa faktiki zərərin ödənilməsinə və ya məhv olmuş sığorta obyektlərinin bərpa edilməsini təmin edir, lakin əvvəlcədən razılaşdırılmış şərtlərlə məsuliyyətə dolayı zərər də daxil edilə bilər. Məsələn gəmi sahibləri, neft məhsulları dağılıqdaliman tikilələrinə, su hövzəsinə və sahilə dəyə biləcək ziyanə görə məsuliyyəti sığortalayırlar. Əvvəllər gəmi sahibinin məsuliyyətinin sığortası, gəminin sığortasına əlavə kimi nəzərdə tutulurdu, sonradan müstəqil sığorta növü oldu.

MƏSULİYYƏT SİĞORTASI

Nəqliyyatda məsuliyyətin sığortası

Məsuliyyətin sığortası könüllü və icbari qaydada həyata keçirilən sığorta fəaliyyəti sahəsidir. Sığorta obyektini qanuna və ya sığorta öhdəliklərinə görə digər şəxslər (üçüncü) qarşısında, onlara vurulan zərərə görə (sağlamlığına, həyatına və ya əmlakına) müəyyən edilən məsuliyyətdir. Məsuliyyətin sığortasının aşağıdakı növləri var: nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, məsuliyyətin sığortası (daşıyıcının, ekspeditorun, daşıyıcının sərnişinlər qarşısında və s.), gömrük orqanları qarşısında məsuliyyətin sığortası, peşəkar məsuliyyətin sığortası və s.

Mülki məsuliyyətin sığortasız zərərçəkənin (digər, üçüncü şəxsin) pozulmuş əmlak maraqlarının qaydanı pozanın (günahkarın) hesabına təmin olunmasına yönəlib, sığorta müqaviləsinə əsasən bu vəzifəni sığortaçı öz üzərinə götürür.

Peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar vurulmuş zərərə görə vətəndaş məsuliyyətinin sığortalanması məcburi xarakter daşıyır və onun vəzifəsi –peşəkar fəaliyyət ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxsləri, professional fəaliyyətlərindəki diqqətsizlik, səhlənkarlıq və ya səhvlərə görə, onlara qarşı iddiaların verilməsindən qorumaqdır.

Sığorta müdafiəsi müəyyən peşələrə (həkimlər, hakimlər, müəllimlər, vəkillər, notariuslar və s.) aid edilir.

Məsuliyyətin sığortasına aşağıdakı növlər aiddir:

- nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- nəqliyyatın müxtəlif növlərində daşıyıcının (ekspeditorun) mülki məsuliyyətinin sığortası;
- yüksək təhlükəli müəssisələrin – mənbələrin məsuliyyətinin sığortası;
- peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar dəymiş zərərə görə mülki məsuliyyətin sığortası;
- sərnişinlər qarşısında daşıyıcıların məsuliyyətinin sığortası;
- öhdəliklərin icra edilməməsinə görə məsuliyyətin sığortası;
- gömrük daşıyıcısının məsuliyyətinin sığortası;
- gömrük orqanları qarşısında məsuliyyətin sığortası;
- məsuliyyət digər növlərinin sığortası (sığortaçı sığortalının üçüncü şəxslərə vurduğu zərəri ödəməyə borcludur).

Nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin məsuliyyət sığortası

Avtomobilşəmənin artmasının mənfəi nəticəsi qəzalılıqdır. Qəza (yol nəqliyyat hadisəsi) heç olmasa hərəkətdə olan bir mexaniki nəqliyyat vasitəsinin iştirakı ilə baş vermiş – insanların yaralanması (ölümü), nəqliyyat vasitələrinə, yola və onun qurğularına, texniki nizamlaşdırma vasitələrinə və s. zərərin dəyməsi ilə nəticələn hadisədir. Mexaniki nəqliyyat vasitəsi yol hərəkəti iştirakçılarına və qeyrilərinə zərər yetirən yüksək təhlükə mənbəyidir. Avropa ölkələrində avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin məsuliyyətinin sığortası icbari xarakter daşıyır.

Sığorta obyektini səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qeydə alınan yol nəqliyyat hadisəsi (sığorta hadisəsi) nəticəsində fiziki şəxslərin həyatına və əmlakına və ya hüquqi şəxslərin əmlakına dəyən zərərə görə nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətidir. Sığorta müqaviləsinin olmasına nəzarəti DYP orqanları edir. Zərərin ödənilməsi əvvəlcədən razılaşdırılmış sığorta məbləği hədlərində həyata keçirilir.

Məsuliyyətin məcburi sığortası əmlaka vurulan hər mümkün zərərə görə sığortaçının məsuliyyəti limitləşdirilməklə, könüllü sığorta isə – əvvəlcədən razılaşdırılmış limitsiz həyata keçirilir. Sığorta hallarına sığorta hadisəsi nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin həyatına, sağlamlığına və (və ya) əmlakına vurulan maddi zərər faktları aiddir, yəni ölüm, əlillik və ya digər bədən xəsarətləri, zərər görmüşün sağlamlığının pozulması və ya itirilməsi, onun zədələnməsi, yaxud əmlakının itirilməsi, həmçinin yol, yol qurğularına və s. vurulan material zərər ödənilməlidir. Mənəvi zərər, əldən verilmiş xeyir və ya nəqliyyat vasitəsinin əmtəə qiymətinin itirilməsi ödənilmir.

Sığorta haqqının məbləği minik avtomobillərinin mühərrikinin işçi həcmindən, yükləyici qabiliyyətindən (yük avtomobilləri, qoşqular və ya yarımqoşqular üçün), mühərrikin gücündən (traktor və özüyəriyən maşınlar üçün), avtobuslar üçün sərnişin yerlərinin sayından, qəzasız sürmədən, nəqliyyat vasitəsinin bu və ya başqa ölkəyə aid olmasından asılı olaraq müəyyən edilir.

“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu respublika ərazisində avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin üçüncü şəxs qarşısında mülki məsuliyyətinin sığortası sahəsində münasibətləri tənzimləyir, sığorta müqaviləsinin bağlanması, sığorta haqlarının və ödənişlərinin verilməsi qaydasını müəyyən edir. Bu Qanuna görə sığorta məqsədilə nəqliyyat vasitələrinə mühərrikin silindrinin həcmi 50 kub sm-dən artıq olan hər hansı minik və yük avtomobilləri, mikroavtobuslar, avtobus, trolleybus və tramvaylar, motosiklet və motorrollerlər, traktorlar və yol-tikinti maşınları aid edilir.

Sığorta müqaviləsi bir ilədək müddətə bağlana bilər, sığortalı bonus – malus (güzaşt və əlavələr) sistemində iştirak etmək istəsə, müqavilə mütləq uzadılmalıdır. Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığorta müqaviləsi üzrə sığorta məbləğləri müvafiq sığorta ödənişlərinin həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, həmin müqavilənin qüvvədə olduğu müddət ərzində dəyişmir. Bir ay müddətinə bağlanmış icbari sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqqı müvafiq illik sığorta haqqının 25 faizi nisbətində ödənilir. Azərbaycan Respublikasının ərazisinə tranzit məqsədilə daxil olan, xarici ölkədə qeydiyyatda alınmış avtonəqliyyat vasitələrinin sahibləri ilə müvafiq icbari sığorta müqavilələri bir ay müddətinə bağlanılır.

Sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün əsas nəqliyyat vasitəsi sahibinin sığortaçıya yazılı ərizəsidir, ərizədə aşağıdakı məlumatlar əks etdirilir: sığorta olunanın – hüquqi şəxsin (qeydiyyat yerinə əsasən) adı və olduğu yer və ya fiziki şəxsin – soyadı, adı, atasının adı və yaşayış yeri; nəqliyyat vasitəsinə sahib olmaq və ya nəqliyyat vasitəindən istifadə etmək haqqında əsas; nəqliyyat vasitələrinin (o cümlədən qoşqu və yarımqoşquların) sayı, onların texniki xarakteristikası (mühərrikin gücü və ya mühərrikin iş həcmi, avtomobilin tutumu və s.) haqqında məlumat; nəqliyyat vasitəsinin tipi, markası və nömrə nişanı, kuzovun nömrəsi, qeydiyyat yeri, şassinin nömrəsi; nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə 50% həcmində ödənişin ödənilməsi imkanını təsdiq edən sənədlərin adı, nömrəsi və verilmə tarixi; sığorta müddəti, sığorta ödənişinin aparılma qaydası (bir dəfəyə və ya iki mərhələdə, nağd və ya nağdsız yolla); əvvəlki sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu dövrdə sığortalının təqsiri üzündən yol-nəqliyyat hadisələrinin törədilməsi barədə məlumatlar; əvvəlki sığorta müqaviləsi bağlanan sığortaçının adı, sığorta şəhadətnaməsinin tarixi və nömrəsi; minik avtomobilinin taksi kimi, avtobusun isə ekspress və müntəzəm marşrutlarda istifadəsi və s.

Bu sığorta növü üzrə aşağıdakı səbəblərdən zərər vurulma faktları sığorta hadisəsi sayılmır:

- qarşısı alınmayan qüvvə və ya zərərçəkənin pis niyyəti səbəbindən həyata, sağlamlığa, əmlaka vurulmuş zərər;
- yol-nəqliyyat hadisəsi törətməkdə təqsirli bilinən nəqliyyat vasitəsi sahibi və ya nəqliyyat vasitəsinə qəza törətməkdə günahkar olan şəxs idarə edərsə, nəqliyyat vasitəsinin mülkiyyətçisi;
- DYP (yol polisi) orqanlarında hadisə qeydiyyatda alınmayan hallarda;

- nəqliyyat vasitəsinin idman yarışlarında, məşqlərdə, kütləvi tədbirlərin keçirilməsində və s. istifadəsi zamanı;
- ekspert baxış aparana qədər saxlanmamış əmlak;
- nəqliyyat vasitəsində quraşdırılmış mexanizmin işi zamanı ondan düşən yük, təkərin altından əşyaların atılması və s. səbəbdən baş vermiş hadisələr.

Sığorta şirkətləri aşağıda göstərilən hallarda reqressiya iddiası hüququna malikdir:

- qəsdlə edilən fəaliyyət və ya cinayət əməlinin törədilməsi;
- nəqliyyat vasitəsinin sərxoş halda (narkotik, toksikomanik vasitələrin təsiri ilə) idarə olunması və ya belə vəziyyətdə olan şəxsə idarə olunmaq üçün verilməsi;
- yol-nəqliyyat hadisəsində günahkar olan şəxsin bu kateqoriyalı nəqliyyat vasitəsini idarə etmək üçün hüququnun olmaması;
- icbari məsuliyyət sığortası müqaviləsi sahibi ilə müqavilə bağlanmadan nəqliyyat vasitəsinin hərəkətdə olması;
- yolun (küçənin) istismarı və saxlanmasına cavabdeh olan təşkilatların günahı (məhkəmə orqanlarının qərarı ilə və s.).

Əgər bir sığorta hadisəsinin baş verməsi nəticəsində ziyan bir neçə nəfərə dəyibsə, onda müəyyən edilmiş məsuliyyət limitinin üçqat məbləğindən çox olmamaqla onların hər birinə sığorta ödənişi edilir. Əgər bütün sığorta ödənişi bu limit həcmi keçərsə, onda sığorta ödənişlərinin məbləği mütənasib olaraq azaldılır. Əgər baş verən yol-nəqliyyat hadisəsində eyni sahibin nəqliyyat vasitələri iştirak edibsə, onda sığorta ödənişi verilmir, çünki zərərçəkən yoxdur.

Yol-nəqliyyat hadisəsi baş verdikdə sürücü (nəqliyyat vasitəsinin sahibi) dərhal dayanmalı və qəza yerində qalmalı, qəza işıq siqnalizasiyasını işə salmalı və qəza dayanma nişanını qoymalı, zərərçəkmiş şəxsə (yaralıya) ilkin tibbi yardım göstərilməsi üzrə tədbirlər görməli, təcili tibbi yardım çağırmalı, əgər bu mümkün deyilsə zərərçəkəni eyni istiqamətdə gedən və öz nəqliyyat vasitəsində yaxın tibbi müəssisəyə çatdırmalı, yolun hərəkət hissəsini azad etmək və ya öz maşınında zərərçəkəni tibb müəssisəsinə aparmaq lazım gələrsə şahidlərin iştirakı ilə nəqliyyat vasitəsinin vəziyyətini, izləri və YNH-nə aid əşyaları qeydə almalı, YNH-nin şahidlərinin fəamiliya və adresini yazmalı, baş verən hadisə barədə daxili işlər orqanlarına xəbər verməli və DYP işçilərinin gəlməsini gözləməli, DYP işçisi gəldikdən sonra hadisənin baş verməsində günahkar olanın sığorta şəhadətnaməsinin nömrəsini yazmalıdır.

Baş vermiş hadisə barədə DYP orqanlarından ilkin arayış aldıqdan sonra iştirakçılardan hər hansı beş iş günü ərzində, nəqliyyat vasitəsinin sahibinin mülkü məsuliyyətini sığortalamış sığortaçıya xəbər verməlidir. Əgər zərərçəkmiş, üzrlü səbəbdən beş gün ərzində məlumat verə bilməyini sübut edərsə, məlumat YNH-nin baş verdiyi andan üç ay ərzində verilə bilər. Bu müddət bitdikdən sonra zərərin ödənilməsi haqda sənədlər yalnız məhkəmənin qərarı ilə qəbul oluna bilər.

Baş vermiş yol-nəqliyyat qəzası barədə məlumat alan sığortaçı zərər vuranla qüvvədə olan sığorta müqaviləsinin olduğunu yoxlayır, o mövcuddursa beş gün ərzində müəyyən olunmuş formada Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər nazirliyinin Dövlət Yol Polisinə sorğu göndərir. Sığorta hadisəsi haqqında ərizənin tərtib edildikdən sonra yol-nəqliyyat hadisəsinin haqqında yazılı izahat götürülür. Lazım gələrsə belə izahat yol-nəqliyyat hadisəsinin

digər iştirakçılardan da götürülə bilər. Sığortaçı ərizə aldığı gündən beş iş günündən gec olmayaraq ekspert-qiyətləndiricini zədələnmiş əmlaka baxış üçün göndərir. Əgər sığortaçı tərəfindən təyin olunmuş ekspert göstərilən vaxtda gəlməzsə, zərərçəkənin müstəqil şəkildə ekspert seçmək hüququ var.

Nəqliyyat vasitəsinə baxış ekspertin yanında və ya avtomobil nəqliyyatı və avtomobil servisi müəssisələrində keçirilir. Nəqliyyat vasitəsinə baxış saxlama yeri (dayanacaqlar) üzrə də keçirilə bilər, bu zaman nəqliyyat vasitəsinin sahibi baxış keçirilmək üçün normal şərait yaratmalıdır. Nəqliyyat vasitəsinin baxışı sifarişçinin, (vəkil edilmiş nümayəndəsi), maraqlı şəxslərin (onların vəkil edilmiş nümayəndələrinin) və digər rəsmi səlahiyyətli şəxslərin iştirakı ilə həyata keçirilir. Nəqliyyat vasitəsinin baxış iştirakçıları müvafiq sənədlərlə (vəsiqələr, etibarnamələr və s.) öz səlahiyyətlərini təsdiq etməlidirlər. Maraqlı şəxslər (onların vəkil edilmiş nümayəndələri) xidmətlərin sifarişçisi tərəfindən dəvət olunur. Dəvət mütləq fərdi olmalıdır, orada baxışın keçirilmə tarixi, vaxtı və yeri göstərilir. Zədələnmiş nəqliyyat vasitəsinə baxışın nəticələrinə görə ekspert baxış aktı tərtib edir, onun əsasında isə nəqliyyat vasitəsinə dəyən zərərin məbləği haqqında nəticə çıxarılır.

Zərərin məbləğinin müəyyənləşdirilməsi nəqliyyat sığortası üzrə mütəxəssislər və ya peşəkar ekspert-qiyətləndiricilər tərəfindən müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat qəzalarında zərərin avtomatik müəyyən olunması üçün "Audateks" proqram təminatının işə salınmasına qərar verilib. Bu sistemin işə düşməsi ilə günlərlə uzanan qiymətləndirmə və hesablama prosesinə, maşın sahibləri ilə sığorta şirkətlərinin yorucu mübahisələrinə ehtiyac qalmayacaq. Sistemin digər üstünlüyü odur ki, zərərlər bütün sığorta şirkətləri tərəfindən eyni sistem vasitəsilə qiymətləndiriləcək.

"Nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanuna görə avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə baza sığorta haqqı 50 manat məbləğində müəyyən olunur. Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə fiziki şəxslərin (3-cü şəxslərin) sağlamlığına dəyən zərəre görə sığorta məbləği 50000 man məbləğindən çox olmamaqla, bir fiziki şəxsin sağlamlığına dəyən zərəre görə sığorta məbləği 5000 man, bir hadisə üzrə üçüncü şəxslərin əmlakına dəyən zərəre görə sığorta məbləği 5000 man müəyyən edilir.

Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə bir illik sığorta haqqı məbləği üzrə tətbiq olunan əmsallar minik avtomobilləri üçün mühərrikin işçi həcminə, yük avtomobilləri üçün buraxılabilən maksimal kütləyə, avtobusların sərnişin yerlərinin sayına görə müəyyənləşdirilir. Azərbaycan respublikasında avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta haqqı məbləği hesablanarkən bonus-malus sistemi tətbiq olunur. Bonus-malus sistemi – əvvəlki sığorta müqavilələri üzrə nəqliyyat vasitəsi sürücüsünün təqsiri üzündən baş verən sığorta hadisəsinin olub-olmamasından asılı olaraq, sığortalıya münasibətdə sığorta haqlarını artıran və ya azaldan əmsallar tətbiq edilməsini nəzərdə tutan güzəştlər və əlavələr sistemidir.

Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası müqaviləsi bağlanarkən ödənilməli olan bir illik sığorta haqqı məbləğinin hesablanması müəyyən edilmiş əmsallar tətbiq olunmaqla aşağıdakı qayda tətbiq olunur:

Avtonəqliyyat vasitəsinin sahibi fiziki şəxs olduqda:

$$SH = BSH \times ANV\Theta \times BM\Theta.$$

Avtonəqliyyat vasitəsinin sahibi hüquqi şəxs olduqda:

$$SH = BSH \times ANV\Theta \times BM\Theta \times H\mathcal{S}\Theta,$$

burada SH – bir illik sığorta haqqı məbləği; BSH – baza sığorta haqqı məbləği; ANVΘ – avtonəqliyyat vasitəsinin növünə görə əmsal; BMΘ – bonus-malus sinfinə görə əmsal; HŞΘ – avtonəqliyyat vasitəsi sahibinin hüquqi şəxs olmasına görə əmsalidir.

Avtomobil sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası könüllü qaydada da aparılır. Könüllü sığorta, icbari sığorta ilə müəyyən edilənlə müqayisədə daha böyük məsuliyyətin, məsuliyyət limitinin təmin olunması üçün aparılır. Bir qayda olaraq, zərər çəkmiş şəxsin həyatına, sağlamlığına və əmlakına dəyən zərəərə görə məsuliyyət limiti 20000 – 30000 avroya qədər yüksəldilir.

Yük avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sığorta məbləği avtomobilin yükötürmə qabiliyyətinə, minik avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sığorta məbləği mühərrikin işçi həcminə görə, avtobusların sığorta məbləği sərnişin tutumuna görə müəyyən edilir. Nəqliyyat növlərinin sığorta məbləği sığorta qanuna görə müxtəlif ölçüdə və variantlarda müəyyən edilir.

“Yaşıl kart” sistemi

“Yaşıl kart” (*ing.* Green Card) sistemi 1949-cu ildə BMT AİK-in tövsiyəsi əsasında təsis edilmiş və 1953-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmişdir. "Yaşıl Kart" sistemi bu sistemin iştirakçıları, yəni üzv-ölkələr tərəfindən avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortalanmasının tanınması haqqında Sazişdir. Hazırda “Yaşıl kart” sisteminin üzvlərinin sayı 48-dir. “Yaşıl kart” sisteminin Azərbaycan ərazisində tətbiqi 2016-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minib. Azərbaycanda "Yaşıl Kart" sistemi üzrə müqavilələr 3, 6 və 12 ay müddətinə bağlanır.

Bu sistemə əsasən, "Yaşıl Kart" sazişinin iştirakçısı olan istənilən dövlətdə verilmiş avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası haqqında şəhadətnamə, bu Sazişin digər iştirakçısı olan digər dövlətlərin ərazisində etibarlı sayılır.

Sistemin əsas məqsədi, üzv ölkələrin ərazisində "Yaşıl Kart" sazişi üzrə sığortalı şəxs tərəfindən baş vermiş yol-nəqliyyat hadisələrində üçüncü şəxslərin əmlakına və səhhətinə vurulan zərəərə görə hadisə baş vermiş ölkənin daxili qanunlarına uyğun ödənişlərin təmin edilməsidir.

İcbari sığortanın obyektı yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində fiziki şəxslərin həyatına və ya sağlamlığına, onların əmlakına və ya hüquqi şəxslərin əmlakına vurulmuş zərəərə görə nəqliyyat vasitələrinin sahiblərinin mülki məsuliyyətdir. Nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasının subyektlərinə sığortalı, sığortaçı büro və zərərçəkən daxildir.

Ən aşağı tarif motosiklet, ən yuxarı isə yük maşınları üzrədir. Müqavilələr 1, 3, 6 və 12 aylıq bağlanır. Sığorta şirkətləri həmin sistemdə iştirak üçün 10 min manat ödəməlidir.

Bu sistemə əsasən Avropa ölkələri olmaqla 47 ölkə daxildir və Azərbaycanın üzvlüyü ilə iştirakçıların sayı 48-ə çatıb. "Yaşıl Kart" sistemi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası şəhadətnaməsinin bu sistemin iştirakçıları, yəni üzv ölkələr arasında qarşılıqlı tanınması haqqında sazişdir. Sistemin əsas məqsədi onun üzvü olan istənilən ölkəyə səfər edən xarici avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin onların mənsub olduğu ölkənin milli qanunvericiliyinə uyğun qaydada sığortalanması ilə səyahət etdikləri ölkələrdə törətdikləri yol-nəqliyyat hadisələri nəticəsində vurduqları zərərin əvəzinin hadisənin baş verdiyi ölkənin daxili qanunvericiliyinə uyğun qaydada ödənilməsinə təmin etməkdən ibarətdir.

Daşıyıcının mülki məsuliyyətinin sığortası

Daşıyıcı– daşımanı yerinə yetirən və ya yerinə yetirməyi öz üzərinə götürən şəxs və ya kompaniyadır. **Daşıyıcının məsuliyyəti** – müqavilə şərtlərini və ya daşıma qaydalarını pozmuş sürücüyə, qanunvericilik əsasında tətbiq olunan məcburi əmlak təsirli tədbirdir. Daşıyıcının məsuliyyəti cərimə alınması və ya zərərin ödənilməsi ilə ifadə olunur. Daşıyıcının mülki məsuliyyətinin sığortalanması sərnişinlərə, yük sahiblərinə və digər üçüncü şəxslərə dəyən zərəre görə sığortalının (daşımanı yerinə yetirən şəxs və ya nəqliyyat müəssisəsinin) məsuliyyəti ilə əlaqədar əmlak maraqlarına yönəldilir.

Nəqliyyat-ekspedisiya fəaliyyəti gedişində, xüsusilə də qarışıq daşımalarda bir neçə nəqliyyat növünün tətbiqi zəruriliyi daim yaranır: hava, dəniz, avtomobil və s. Buna görə də "daşıyıcının mülki məsuliyyət" anlayışı hər bir konkret nəqliyyat növündə daşımanın təşkili zamanı baxıla bilər.

Aviasiyaya tətbiqdə mülki məsuliyyət subyekti (sığortalı, gəlir əldə edən və s.) zərər anında gəmini, əmlak sahibliyi və ya digər qanuni əsaslarla istifadə edən hava gəmisinin sahibidir. **Sığorta hadisəsi**– hava gəmisinin gövdəsinin, ondan yıxılan şəxsinin və ya düşən əşyanın fiziki təsiri nəticəsində yerdə və ya gəmidən kənarında olan üçüncü şəxslərin ölümü, bədən xəsarəti və ya əmlakına dəyən zərərdir. Sığorta şərtlərinə əsasən sığortaçı, bir qayda olaraq, sığorta hadisəsi nəticəsində üçüncü şəxsin əmlakına, sağlamlığına və həyatına vurulan zərəre görə daşıyıcının ödəməli olduğu sığorta ödənişini ödəyir. Sığorta məbləği tərəflərin razılığı əsasında müəyyən edilir və sığorta hadisəsi zamanı ödənişin son həddi hesab olunur. Sığorta tarifinin ölçüsü məsuliyyətin həcmindən, hava gəmisinin tipindən, müqavilənin qüvvədə

olduğu müddətdən asılıdır. Sənişinlər qarşısında mülki məsuliyyətin sığortasına yüklərin (baqajın) saxlanması da daxil edilə bilər.

Dəniz nəqliyyatında sığortaya gəmi sahibinin risk öhdəlikləri qəbul edilir, onlar sənişinlərin həyatına, sağlamlığına, gəmi heyəti üzvlərinin həyatına, limanda yükləyici fəhlələrə, digər şəxslərə, habelə üçüncü şəxslərin əmlakına (digər gəmilərə, yüklərə, heyət üzvlərinin şəxsi əşyalarına, sənişinlərin baqajına, liman qurğularına və s.) vurulan zərərle bağlıdır. Sığorta üçün aşağıdakı risklər də qəbul edilir: ətraf mühitə vurulan zərərle bağlı; liman administrasiyasının, gömrük və karantin xidmətlərinin iddialarına görə yaranmış; dəniz müqavilələrinin xüsusi növü üzrə (məsələn, qəzaya uğrayan gəminin xilasını üzrə müqavilə, dayaza oturmuş gəminin yedəyə alınması üzrə müqavilə və s.); zərərin aradan qaldırılması, onun azaldılması, zərərin müəyyən edilməsi üzrə xərclər və s.

Sadalanan qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq daşıyıcı yükün daşınma üçün qəbulu anındanonun təhvil verilmə anınadək yükün tam və ya qismən itirilməsi və ya zədələnməsinə görə, həmçinin çatdırılmanın gecikməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

Avtomobil daşıyıcısının mülki məsuliyyətinin yük sahibi qarşısında qüvvədə olan sığortalanma praktikası sığorta mükafatlarının daşınma həcmindən (fraxtın qiymətindən) asılı ödənilməsi ilə, müəyyən müddət üçün sığortalanmanı nəzərdə tutur. Lakin birdəfəlik daşımalar zamanı da məsuliyyətin sığortalanması ehtiyacı var. Belə sığorta mahiyyətə yükün qorunması üzrə sığortanın analoqudur. Lakin yükün qorunması sığortası yalnız daşıyıcısı tərəfindən deyil, həm də yük sahibi tərəfindən də aparıla bilər, o sığortalanmanın kompleksliyini nəzərdə tutmur.

Avtomobil daşıyıcısının mülkü məsuliyyətinin sığortalanması və ya CMR sığortalanma könüllü xarakter daşıyır və 1956-cı il, Avtomobil nəqliyyatı ilə yüklərin beynəlxalq daşınması müqaviləsi haqqında Konvensiyanın (CMR Konvensiyası) şərtləri əsasında yerinə yetirilir.

Yüklərin beynəlxalq avtomobil daşımaları ilə daşınması zamanı bu sığorta növü geniş inkişaf edilir, çünki yük sahibi üçün avtomobil daşıyıcısının üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üzrə əlavə təminatdır.

Sığorta obyektini CMR müddəaları əsasında yerinə yetirilən yüklərin daşınma müqaviləsi üzrə öhdəliklərdən yaranan, həmçinin yüklərin daşınması zamanı üçüncü şəxslərə vurulan zərəre görə sığortalının məsuliyyətidir, zərərin ödənilməsi vəzifəsi daşınma həyata keçirilən ölkənin milli qanunvericiliyində nəzərdə tutulur.

Sığorta halı sığortalının məsuliyyətinin başlama faktı hesab olunur:

- yükün səlahiyyəti olmayan alıcıya verilməsi nəticəsində itirilməsi istisna olunmaqla, CMR Konvensiyasına və ya sığorta müqaviləsinin bağlandığı anda qüvvədə olan beynəlxalq yük daşımaları haqqında hökumətlər arasındakı ikitərəfli sazişlərə uyğun daşımaya qəbul edilmiş yüklərin zədələnməsi, tam və ya qismən itirilməsi üçün məsuliyyət;

- CMR Konvensiyasına uyğun daşımaya qəbul edilmiş yükün səlahiyyəti olmayan alıcıya verilməsi nəticəsində itirilməsinə görə məsuliyyət, yalnız o şərtlə ki, sığortalı yükü göstərilən ünvanə çatdırıb, CMR-də və Carnet-TIR-də (BYD kitabçası) alıcının qeyd olunmuş göstəricilərini yükalanın nümayəndəsinin sənədləri ilə tutuşdurub (etibarnamənin əsli, yük göndərən tərəfindən ona verilmiş vəsiqə);

- idxal (ixrac) zamanı və ya idxalla (ixrac) əlaqədar tutulan gömrük rüsumlarının, vergilərin, yığımların və digər məbləğlərin ödənilməsi ilə əlaqədar gömrük orqanları qarşısında

(Carnet-TIR-in tətbiqi ilə Beynəlxalq yük daşımaları haqqında Gömrük Konvensiyasının təsiri altına düşən əməliyyatlarla bağlı pozuntuya görə məsuliyyəti təmin etmir) (BYD Konvensiyası/TIR 1975 il)

- sığortalının müştərisinin, CMR Konvensiyasına uyğun daşımaya qəbul edilmiş yükün çatdırılmasında gecikdirilmə ilə əlaqədar vurduğu maliyyə zərərinə görə məsuliyyət;

- daşınan yükün yüklənməsi, düşməsi, partlaması, sızması, ərazinin yüklə çirklənməsi nəticəsində üçüncü şəxslərin həyatına, sağlamlığına və əmlakına dəyən zərəre görə üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət (dəf ediləbilməyən qüvvələrin təsiri, yükgöndənin yükün təhlükəlilik dərəcəsi və lazımi ehtiyat tədbirlərinin görülməsi ilə əlaqədar daşıyıcıya məlumat verməməsi nəticəsində üçüncü şəxslərə dəymiş zərər sığorta halı hesab olunmur). Ümumiyyətlə, avtomobil daşıyıcısının məsuliyyətinin həcmi və baş vermə şərti konkret ölkənin qanunvericiliyi və beynəlxalq hüquq normaları ilə müəyyən olunur.

Bir qayda olaraq, aşağıdakı səbəblərdən yaranan zərər ödənilmir:

- texniki cəhətdən nasaz nəqliyyat vasitələrinin istismarı;
- sığortalı (müvəkkil etdiyi şəxslər) öz vəzifə təlimatlarını yerinə yetirmədiyi;
- yedəkçi avtomobildən ayrı yerləşdirilmiş qoşqu və/və ya yarımqoşquların yük ilə birlikdə oğurlanması;
- qablaşdırılmanın olmaması və ya qablaşdırılmada qüsurlar, qablaşdırılmamış və ya lazımi qaydada qablaşdırılmamış daşınanyüklər korlanarsa və ya zədələnsə;
- təbii xassələri nəticəsində tam və ya qismən itirilə və ya zərəre məruz qala bilən bəzi yüklər, məsələn, sınıma, korroziya, öz-özünə çürümə, normal sıxlaşma və ya gəmiricilərin və parazitlərin təsiri nəticəsində;
- yük yerlərinin az və ya qeyri-qənaətbəxş nömrələnməsi və ya markalanması;
- uyğun gəlməyən nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi, əgər belə istifadə yük qaiməsində xüsusirəzləşdirilib və göstərilibsə;
- canlı heyvanların daşınması;
- qiymətli yüklərin (qiymətli metalların, daşların və zərgərlik məmulatları; banknot və sikkələrin; istiqraz və başqa növ qiymətli kağızların; incəsənət əsərlərinin, ev əmlakının və s.) daşınması.

Əgər sığortalı (səlahiyyətli şəxs) aşağıdakı şərtlər yerinə yetirərsə sığorta müdafiəsi təmin olunur:

- bu daşımaların həyata keçirilməsi üçün zəruri olan bütün icazə və lisenziyalar alınmışdır;
- əmtəə-nəqliyyat qaiməsi müəyyən edilmiş formada doldurulub;
- daşınma həyata keçirildiyi dövlətlərin, bütün dövlət və inzibati-hüquqi normaları yerinə yetirilmişdir;
- daşınma dövlət və inzibati orqanların göstərdiyi yollarla həyata keçirilir və s.

Sığorta şirkəti yalnız, bu dövlətin ərazisində sığorta hadisəsi baş verdikdə zərərlərin ödənilməsi üçün sənədləşmənin rəsmiləşdirilməsi üzrə müqavilə olduğu halda, sığorta müqaviləsi bağlayır.

Daşıyıcının məsuliyyətinin sığorta müqaviləsinə adətən aşağıdakı əsas risklər daxil edilir:

- yükün daşınması zamanı faktiki zədələnməsi və/və ya məhvə görə və yaxud bu səbəblərdən yaranan dolaylı zərərlərə görə daşıyıcının məsuliyyəti;

- işçilərin (qulluqçuların) müştərilər qarşısında səhvləri və ya diqqətsizliyinə görə, sonuncuların maliyyə zərərinə və başqa ayrı-ayrı risklərə görə daşıyıcının məsuliyyəti;

- daşıyıcının gömrük orqanları qarşısında (bir müqavilə üzrə gömrük qanunvericiliyinin pozulmasına görə sığortaçı tərəfindən ödəniş, adətən, 50000 ABŞ dollarından çox olmur) məsuliyyəti;

- yükün (yüklərin) vurduğu zərəərə görə üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət. Bütün sığorta halları üzrə bütün sığorta müddəti ərzində məsuliyyətin limiti tərəflər arasında razılaşdırılır, lakin adətən 2 mln avronu ötmür. Müəyyən edilmiş məsuliyyətin limitləri sığorta polisində göstərilir.

Sığorta müqaviləsi bağlanarkən sığortaçı sığortalı ilə razılaşdırılmaqla şərtsiz franşizanın məbləğini (bir qayda olaraq, 200 avrodan az olmamaqla) müəyyən edir.

Sığortaçının məsuliyyəti sığortalı yükü daşınma üçün qəbul edildiyi andan başlanır, bütün daşınma boyu davam edir və yükün yükə verilməsi anında başa çatır.

Yükün daşınma üçün qəbulu, onun yük daşınması üçün yük göndərəndən daşıyıcıya keçməsi və sonuncuya yükü müşayiət edən sənədlərin verilməsi sayılır.

Yükün təhvil verilməsi yükün daşıyıcıdan yükə verilməsi sayılır, məsələn:

yükün boşaldılması üçün ona bilavasitə əlçatmanın təmin olunması və yükü müşayiət edən sənədlərin yükə verilməsi. Daşınma sığorta müqaviləsi qanuni qüvvəyə minəndək başlayarsa, onda o, sığorta müdafiəsi ilə təmin edilmir, lakin əgər daşınma müqavilə hələ qüvvədə olduğu müddətdə başlayıb, onun qüvvədə olma müddəti bitdikdən sonra başa çatırsa, onda belə daşınma sığorta ilə təmin edilir.

Zərərin məbləği müəyyən edilərkən yükün dəyəri yükün daşınma üçün qəbulu zamanı yük göndərən sığortalıya təqdim etdiyi hesab-fakturaya (invoysa) əsasən təyin oluna bilər, hesab-faktura (invoys) olmadıqda – birja qiymətlərinə, bu olmadıqda, eyni cür və keyfiyyətli malın, daşınma üçün qəbul edilən yerdə və müddətdə adi qiyməti əsasında qəbul edilir. Əmtə-nəqliyyat qaiməsində qiyməti qeyd olunmuş yükün itirilməsi, zədələnməsi zamanı sığorta ödənişinin məbləği, elan olunmuş maraqlardan çox olmamaqla təsdiq olunmuş zərəərə uyğun olur.

Sığorta müqaviləsi aşağıdakı şərtlərlə bağlana bilər:

1) Daşımaların müəyyən dövr üçün bəyan (rəsmi elan) edilməsi. Bu halda sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddətdə bütün daşımalar sığorta olunan hesab edilir. Sığorta haqqı bütün sığorta dövrü üçün nəzərdə tutulan fraxta əsaslanaraq hesablanır.

2) Hər daşımının bəyan edilməsi. Bu halda bəyan edilməmiş daşınma sığorta edilməmiş sayılır.

3) Hər bir nəqliyyat vasitəsi üçün təsbit (fiksə) edilmiş sığorta haqqı. Bu halda, sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddətdə sığorta müqaviləsində göstərilən nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilən bütün daşınmalar, sığorta dövrü ərzində faktiki fraxt haqqında məlumatların sonradan verilməsi tələb olunmadan sığortalanmış sayılır.

4) Kombinə edilmiş üsul. Bu halda sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu dövrdə sığortalının nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilən bütün daşımalar, hər daşımının bəyan edilməsi tələb edilmədən sığortalanmış sayılır.

Tarifin hesablanması: tarifin baza məbləği, bir sığorta hadisəsinə görə məsuliyyətin limiti; franşızanın məbləği; daşıma regionu, daşıma məsafəsi; nəqliyyat vasitələrinin parkı və onların istismar müddəti; beynəlxalq daşımalarda təcrübə; daşınan yüklərin növü; seçilmiş risklər; sığorta müddəti; zərərin və ya sığorta hadisələrinin olmaması və s. nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

Daşıyıcının sərnəşinlər qarşısında mülki məsuliyyətinin sığortası

Bu sığorta növündə sığorta obyektı – sərnəşinlərin həyatı və sağlamlığına və ya baqajın itirilməsinə, əskik olmasına və ya zədələnməsinə görə dəyən zərərin ödənilməsi ilə bağlı sığortalının mülkiyyət maraqlarıdır. Beynəlxalq daşımalar üçün sığortanın bu növü könüllüdür və sərnəşinlərin bədbəxt hadisələrdən sığortası ilə birlikdə həyata keçirilir (və ya əvəz olunur).

Sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün daşıyıcı sığortaçıya, aşağıdakılar əks olunan ərizə verir:

- daşıyıcının – hüquqi şəxsin adı və olduğu yer, daşıyıcı fərdi sahibkar olduqda soyadı, adı, atasının adı və yaşayış yeri, həmçinin onun cari bank hesabı;
- sərnəşin daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinin sayı və onların texniki xarakteristikaları haqqında məlumat;
- sığorta müqaviləsi bağlandığı ildən əvvəlki təqvim ili üçün sərnəşin dövrüyyəsi və sərnəşinlərin daşınmasından əldə olunan pul vəsaitlərinin ümumi məbləği haqqında məlumat;
- sığorta müqaviləsi bağlandığı ildən qabaqki iki təqvim ili ərzində baş vermiş sığorta hallarının sayı haqqında məlumat.

Sığorta müqaviləsi yazılı formada bağlanır və sığortalıya, sığorta müqaviləsinin əsas şərtləri göstərilmiş, müəyyən edilmiş formada sığorta polisi (sığorta şəhadətnaməsi) təqdim olunur.

Əgər daşıyıcı sığorta müqaviləsi imzalamayıbsa və ya müəyyən şərtlərlə müqayisədə, sərnişinlərin vəziyyətini pisləşdirən şərtlərlə onu bağlayıbsa, o, sərnişinlər qarşısında lazımı qaydada sığorta müqaviləsi bağlanıldığı haldakına uyğun məsuliyyəti daşıyır.

Sığorta müqaviləsi, əgər onda başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, sığorta mükafatı və ya onunun birinci haqqı ödənilməsi andan qüvvəyə minir.

Hava, dəmir yolu, su, avtomobil nəqliyyatı vasitələrinə bilet alan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan və xarici vətəndaşlar gediş (uçuş) zamanı və ya minmə elan edildiyi andan etibarən vəğzalda, limanda, stansiyada olma zamanı bədbəxt hadisələrdən sığortalanmış sayılır.

Yolda olduğu müddətdə bədbəxt hadisə nəticəsində sərnişinin həyatına, sağlamlığına vurulmuş zərər və/və ya sərnişinlərin minməni, daşımını, düşməni həyata keçirərkən baqajın itirilməsi, əskik olması və ya zədələnməsi sığorta hadisəsi sayılır.

Sığorta hadisəsi baş verdikdə zərərçəkmiş şəxsin həyatına və ya sağlamlığına vurulmuş zərəre görə sığorta məbləğinin minimal məbləği 3000 avro, onunun baqajının itirilməsi, əskik olması və ya zədələnməsi üzrə minimal məbləğ isə 1000 avro təşkil edir.

Sığorta ödənişinin məbləği zərər zərərçəkənin həyatına və sağlamlığına dəyən zərərin ağırlıq dərəcəsiindən, sığorta məbləğinin ölçüsündən asılıdır, lakin müəyyən edilmiş minimum sığorta məbləğindən az ola bilməz.

Zərəre uğrayana məxsus baqajın itirilməsi, əskik olması və ya zədələnməsi zamanı sığorta ödənişi, müqavilə tərəflərinin müəyyən etdiyi sığorta məbləği hədlərində, real zərəre görə ödənilir.

Ekspeditorun məsuliyyətinin sığortası

Nəqliyyat sahəsində təklif olunan xidmətlərdən biri də yüklərin hərəkəti üzrə işlərin geniş spektrini əhatə edən nəqliyyat-ekspedisiya fəaliyyətidir. Bu işin aparılması üçün, nəqliyyat ekspedisiyası müqaviləsinə görə daşıma həyata keçirilən ölkədə istənilən növ nəqliyyatda qüvvədə olan vəbeynəlxalq xidmət bazarında ekspeditor kompaniyasının maliyyə stabilliyinin qarantı olan ekspeditorların mülki məsuliyyətinin sığortalanması lazımdır. Bu sığorta növü daim inkişaf edir, çünki, xarici müştərilərin yüklərin ekspedisiyasını təşkil etməsi zaman sığorta müdafiəsini tələb etməsi, onun inkişafını stimullaşdırır.

Ekspeditorun, daşıyıcının və yükün sığortalanması şərtləri arasında uyğunsuzluq, həmçinin də bu növ sığortalar üzrə məsuliyyətin limitinin ölçüləri arasındakı fərq bu növ sığortalanmaya gəlirli avtomobil sığorta növləri arasında lider mövqə tutmağa imkan vermir.

Bu sığorta növündə sığorta obyektini nəqliyyat-ekspedisiya müqaviləsində şərtləşdirilmiş öhdəliklərin sığortalının yerinə yetirməməsiindən yaranan məsuliyyəti ilə bağlı əmlak maraqlarıdır. Bununla belə sığortaçı sığorta müqaviləsi qüvvədə olduğu müddətdə sığortalının bağladığı bütün nəqliyyat ekspedisiya müqavilələrinə görə məsuliyyət daşıyır.

Müştəri – ekspeditorla nəqliyyat ekspedisiya müqaviləsi bağlayan hüquqi (fiziki) şəxsdir.

Yükün sığortalının sərəncamında olduğu vaxt sığortalı tərəfindən aşağıdakı zərər vurulma faktları sığorta müdafiəsi ilə təmin edilir:

- yükün səlahiyyəti olmayan alıcıya təhvil verilməsi zamanı itirilməsi istisna olmaqla, yükün tam (qismən) itirilməsi, zədələnməsi;

- yükün səlahiyyəti olmayan alıcıya təhvil verilməsi nəticəsində itirilməsi;

- nəqliyyat ekspedisiyası müqaviləsində qeyd olunmuş öhdəliklərin sığortalı və ya onun işçiləri tərəfindən yerinə yetirilməməsi (lazımi qaydada yerinə yetirilməməsi) səbəbindən yükün çatdırılmasının gecikdirilməsi, müştəriyə maliyyə zərərinin vurulması.

Bu hadisələr yalnız, yük sığortalının tabeliyində olduğu zaman baş verdikdə sığorta hadisəsi kimi təsnif edilir.

Əgər sığortalı yük sahibinə (yük göndərənə, ona yükün daşınmasını tapşırın digər şəxsə) nəqliyyat ekspedisiya müqaviləsini təsdiq edən ekspeditor sənədi (yükün daşınması üçün ekspeditor sertifikatı (FIATA-FCT), yükün qəbul olunması sertifikatı, konosament (FIATA-FBL) və ya CMR-qaimə) verərsə, yük sərəncama götürülmüş hesab olunur. Əks halda yükün sığortalının sərəncamında olması faktını sifarişçi və ekspeditor arasında bağlanmış nəqliyyat ekspedisiya xidməti haqqında müqavilənin təsdiq etdiyini qəbul etmək olar. Bu halda ekspeditorla yükdaşıyıcı arasında müqavilə münasibətləri sənədlər əsasında rəsmiləşdirilməlidir, çünki o, yükün daşınmasını həyata keçirmək üçün, onun qəbul edilməsini təsdiqləyən sənəddir.

Aşağıdakı səbəblərdən vurulmuş zərər ödənilmir:

- sığortalının (onun səlahiyyətli şəxsi və nümayəndəsinin) nəqliyyat ekspedisiya müqaviləsində razılaşdırılan məsələlərdən kənara çıxan fəaliyyəti, həmçinin alkoqollu, narkotik, toksikomanik sərxoş və s. vəziyyətdə törətdiyi; yükləmə-boşaltma və nəql etmə zamanı qanunvericilik və normativ sənədlərdə (təlimatlarda, qaydalarda və s.) yol verilmiş pozuntular;

- pulun, qiymətli kağızların, qiymətli metalların və daşların, incəsənət əşyalarının (ayrı-ayrı əşyaların həqiqi dəyəri 2000 ABŞ dollarından çox olduqda), ev əmlakının, canlı heyvanların, avtomobillərin, alkoqollu içkilərin və tütün məmulatlarının, əgər əlavə müqavilədə şərtlər göstərilməyibsə;

- yükləmə-boşaltma, boşaldılıb-yükləmə işləri aparmağa səlahiyyəti olmayan şəxslərin və ya bu işləri lazımi təlimat olmadan aparan şəxslərin hərəkəti, qüvvədə olan mövcud qanunvericilik, sahə və istehsalat qaydaları, təlimat və digər normativ sənədlərin tələbləri pozulduqda;

- mühafizə olunan duracaqda olan nəqliyyat vasitəsində olan yüklərin oğurlanması; yedəkçi avtomobildən ayrı olan yüklü qoşqunun (yarımqoşqunun) oğurlanması; yükü gömrük orqanına təqdim edənə qədər alıcının sərəncamına verilməsi; nəqliyyat vasitəsini gömrük nəzarəti məntəqəsinə yerləşdirənə qədər sürücünün Carnet-TIR-i alıcının nümayəndəsinə və ya gömrük orqanı işçilərinə verməsi; gömrük plombu itirildikdə və ya zədələndikdə və ya yük yeri zədələndikdə və s. sürücünün yaxın orqana (gömrük aktı tərtib etmək üçün) müraciət etməməsi.

Sığorta müdafiəsi sığortalının, qulluqçuların (agentləri və s.) və ya sığortalı nəqliyyat ekspedisiya müqavilənin icrası üçün xidmətlərindən istifadə etdiyi hər hansı digər şəxslərin, əgər onlar xidməti vəzifələri daxilində fəaliyyət göstərərsə hərəkət və səhvlərinə görə məsuliyyətini əhatə edir. O həmçinin sığorta halı baş vermə səbəbləri və onun ağırlığının təyin olunması üzrə xərcləri əhatə edir, məsələn, vəkillər, ekspertlər, surveyerlər, adcasterlərin (sığortalının zərərin

ödənilməsi üzrə iddialarını tənzimləyən şəxs) xidmətləri, iddiaları baxılması ilə bağlı məhkəmə xərcləri və s.

Sığorta haqqının ölçüsü sığorta tarifindən və ekspeditorun gəlirindən asılıdır. Müqavilənin bağlanması zamanı bir sığorta halı üçün şərtsiz franşiza müəyyənləşdirilə bilər.

Sığorta halı baş verdikdə bu faktı təsdiq etmək üçün sığortalı sığortaçıya aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidir: sığorta hadisəsi haqqında ərizəni; sığortalıya verilən iddianı; nəqliyyat ekspedisiya müqaviləsinin surətini; zərərin miqdarının hesabını (kalkulyasiyası); sığortalının və ya onun səlahiyyətli şəxslərinin izahını; əmtəə-nəqliyyat qaiməsinin surətini; invoysun surətini, zədələnmiş yük üçün hesab-fakturanı; yaranan xərclər üzrə orijinal hesabları; yol-nəqliyyat qəzası baş verdikdə protokol və ya yol polisi arayışını və s.

Sərnişinlərin sığortası

Sərnişinlərin sığortalanmasının icbariliyini şərtləndirən sərnişin nəqliyyatında baş verən hadisələrdir. İcbari sığorta hava, dəmir yolu, dəniz, daxili su və avtomobil nəqliyyatının sərnişinlərinə, turizm-ekskursiya təşkilatlarının xətti ilə beynəlxalq ekskursiyalarda olan turistlərə və ekskursantlara yolda olduqları müddətdə tətbiq edilir. Sərnişinlər biletin qiymətinə daxil olan sığorta haqqını nəqliyyat qurumunun təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq bilet əldə edərkən ödəyirlər. Pulsuz gediş hüququ olan sərnişinlərə sığorta da pulszdur. Nəqliyyat vasitələrinin xidmət personalı məcburi sığortadan azaddır.

Sığorta məsuliyyətinin həcmi yolda sərnişinlərin üzləşdikləri bədbəxt hadisələrin nəticələri ilə əlaqədardır. Sığorta məbləği sığortalanmışların sağlamlığının itirilməsinə və ya vəfatına görə ödənilir.

Bədbəxt hadisə sığorta olunmuş şəxsin cinayət törətməsi, özünü öldürmək istəməsi, administrasiyanın tələblərini sayma salmaması, yaxud nəqliyyatda gediş qaydalarını pozması nəticəsində baş verərsə, sığorta şərtlərində nəzərdə tutulmuş sığorta məsuliyyəti məhdudlaşdırılır.

Biletlərin qiymətləri ilə birlikdə nəqliyyat təşkilatlarının kassalarına daxil olan sığorta ödəmələri müəyyən olunmuş qaydada sığorta orqanlarının hesabına köçürülür. Sığorta orqanları alacaqları məbləğin vaxtında və tam köçürülməsinə nəzarət edirlər. Xərclər bağlandıqdan sonra qalan məbləğin bir hissəsi sərnişin daşınmalarının təhlükəsizliyinə yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsinə sərf olunur.

Əmlakın məcburi sığortasından fərqli olaraq sərnişinlərin məcburi sığortasının avtomatizm prinsipi, əvvəl dediyimiz kimi, onların vaxtaşırı olaraq yola çıxmaları ilə bağlıdır və biletin tam qiymətinə daxil olan sığorta (komisyon) yığımlarının ödənilməsindən asılıdır. Bu şərtlər yerinə yetirilmədikdə sığorta qüvvədən düşmüş sayılır. Yolda olan sərnişinlər eyni vaxtda sığorta ayırmalarını ödəmiş sığortalılar hesab olunurlar.

Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası sərnişin daşımaları xidmətini həyata keçirən hava, su, dəmiryolu və avtomobil nəqliyyatı vasitələrində olan sərnişinlərin həyatına və sağlamlığına sığorta hadisəsi nəticəsində zərər dəyməsinə görə sığorta təminatının verilməsi məqsədi ilə tətbiq edilir.

“İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən nəqliyyat vasitələrinin sahibləri müvafiq nəqliyyat vasitəsilə daşıdıqları sərnişinləri fərdi qəza sığortası üzrə icbari sığorta etdirməlidirlər. Bu qanunun tələbləri şəhərdaxili və ya qəsəbədaxili sərnişin daşıyan nəqliyyat vasitələrinin sahiblərinə şamil edilmir.

Nəqliyyat vasitəsi sərnişin daşıma xidmətini yerinə yetirməsi ilə əlaqədar hərəkətdə olarkən və ya bu məqsədlə dayanacaqlarda (hava limanlarında, dəniz, dəmiryolu və ya avtobus vağzallarında, stansiyalarında, platformalarında və ya körpülərində) olarkən sığorta olunmuş sərnişinin nəqliyyat vasitəsində olduğu müddət ərzində nəqliyyat vasitəsinin istismarı ilə əlaqədar onun bədən üzvlərinin zədələnməsi nəticəsində yüngül və ya ağır xəsarət alması, əmək qabiliyyətini tam və ya qismən itirməsi, yaxud ölməsi faktı sığorta hadisəsi hesab edilir.

Müvafiq nəqliyyat vasitəsilə daşınan sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası müqaviləsini bağlayan və müvafiq icbari sığorta şəhadətnaməsinin adına verildiyi, nəqliyyat vasitəsinin sahibi sığortalı hesab edilir. Nəqliyyat vasitəsində daşınan və fərdi qəzadan icbari sığortalanmış sərnişinlər sığorta olunanlar hesab edirlər.

Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə sığorta məbləğləri aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

- nəqliyyat vasitəsində olan hər bir sərnişinə görə sığorta məbləği - 5000 manat;
- hər bir nəqliyyat vasitəsi üzrə - nəqliyyat vasitəsində olan hər bir sərnişinə görə sığorta məbləğinin müvafiq nəqliyyat vasitəsindəki sərnişin yerlərinin sayına hasilindən alınan məbləğ.

Sərnişinlərin icbari sığorta müqaviləsi üzrə sığorta məbləğləri müvafiq sığorta ödənişlərinin həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, həmin müqavilənin qüvvədə olduğu müddət ərzində dəyişmir.

Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə sığorta olunanların sığorta hadisəsi nəticəsində sağlamlığına dəyən zərəre görə sığorta ödənişinin verilməsi “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun ümumi hissəsində müəyyən edilmiş ümumi əsaslarla həyata keçirilir. Bu qanuna görə sığorta hadisəsi nəticəsində sığorta olunan öldükdə hər bir sığorta olunan sığorta məbləğindən 100%, I qrup əlilliyə görə – 80%, II qrup əlilliyə görə –

60%, III qrup əlilliyə görə – 40%, ağır xəsarətə görə – 25%, yüngül xəsarətə görə isə – 5% sığorta ödənişi verilir.

Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə nəqliyyat vasitəsində olan bir sərnişin yeri üzrə illik sığorta haqqı məbləğləri nəqliyyat vasitəsinin növündən asılı olaraq aşağıdakı qaydada müəyyən edilir:

- hava nəqliyyatı vasitələri üçün - 14,0 manat;
- su nəqliyyatı vasitələri üçün - 5,0 manat;
- dəmiryolu nəqliyyatı vasitələri üçün - 3,0 manat;
- avtomobil nəqliyyatı vasitələri üçün - 6,0 manat;

Nəqliyyat vasitəsi üçün ümumi sığorta haqqı nəqliyyat vasitəsindəki sərnişin yerlərinin sayının bir sərnişin yeri üzrə illik sığorta haqqına hasili kimi hesablanır.

İcbari sığorta növləri üzrə sağlamlığa və əmlaka vurulan zərərə görə sığorta tələbi, belə tələb hüququ yaranmış sığortalının, sığorta olunanın və ya üçüncü şəxsin sığorta hadisəsinin baş verməsini bildiyi və ya bilməli olduğu tarixdən 3 il müddətində irəli sürülə bilər.

1929-cu il Varşava Konvensiyası hava daşımalarda sərnişinlər qarşısında məsuliyyət həddini 10000 ABŞ dolları həcmində müəyyən etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 24 iyun 2011-ci il
2. Abbasov İ.M., Həsənov İ.C. Sığorta işinin təşkili. Dərs vəsaiti. Bakı. “Bakı Biznes Universiteti” nəşriyyatı 2013.
3. Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsinin sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləğlərinin hesablanması qaydası (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin “06” dekabr 2011-ci il tarixli Q-01 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
4. Xankişişiyev B.A. Sığorta fəaliyyətinin əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı. “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı. 2006.274 s.
5. İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi. X.Kazımlı, İ.Quliyev. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 17.12.2010-cu il tarixli 1656 sayılı əmri ilə dərs vəsaiti kimi təsdiq edilmişdir.

6. Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləğinin hesablanması qaydası (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin “06” dekabr 2011-ci il tarixli Q-01 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
7. Андреев А.Я. Страхование на транспорте. Практикум: учебное пособие. Гомель. БелГУТ. 2006, 147 с.
8. Андреев А.Я., Капский В.Д., Седюкевич В.Н., Скирковский С.В. Страхование на транспорте. Учебное пособие. Гомель: БелГУТ. 2008. 147 с.
9. Васильев В.А. Морское страхование. М. Транспорт. 1972. 112 с.
10. Камынкина М.Г., Солнцева Е.Е. Страхование авиационного транспорта - М., 2004
11. Капустин В.В. Оценка стоимости автотранспортных средств и ущерб от дорожных происшествий. Мн. ООО «ФУ Аинформ». 2003. 230 с.
12. Щабека В.Л. Автомобильный транспорт и страхование. Учебное пособие. Мн. Фещенко И.В. Страхование на железнодорожном транспорте : учеб. посо-бие / И.В. Фещенко, Н.А. Басина. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2014. – 125 с. : ил.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin
"Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin
icbari sığortası üzrə sığorta şəhadətnaməsinin forması,
onun çap olunması və doldurulması Qaydaları"na əlavə

**AVTONƏQLİYYAT VASİTƏSİ SAHİBLƏRİNİN MÜLKİ
MƏSULİYYƏTİNİN İCBARİ SİĞORTA ŞƏHADƏTNAMƏSİ**

Şəhadətnamə №:		Blank:	Seriya: AA	№	000001
			Seriya:	№	

1. SİĞORTAÇI:

1.1. Adı:	
1.2. Ünvanı:	
1.3. Telefon nömrəsi:	

2. NƏQLİYYAT VASİTƏSİNİN SAHİBİ (SİĞORTALI):

2.1. Adı:	
2.2. Ünvanı:	
2.3. Telefon nömrəsi:	
2.4. VÖEN // Şəxsiyyət vəsiqəsinin (müvəqqəti və daimi yaşamaq üçün icazə almış əcnəbiyə və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsə verilən müvafiq vəsiqənin) PİN-kodu:	

3. AVTONƏQLİYYAT VASİTƏSİNƏ DAİR MƏLUMAT

3.1. Dövlət qeydiyyat nişanı:		3.2. Ban və ya şassi və ya mühərrikin nömrəsi:	
3.3. Markası:		3.4. Modeli:	
3.5. Növü:		3.6. İstehsal ili:	

4. SİĞORTA MƏBLƏĞİ (manat)

4.1. Əmlaka vurulan zərərə görə	5000 (beş min)	4.2. Sağlamlığa vurulan zərərə görə	4.2.1. Bir şəxs üzrə	5000 (beş min)
			4.2.2. Bir hadisə üzrə	50000 (əlli min)

5. SİĞORTA HAQQI
(manat)

**6. SİĞORTANIN QÜVVƏDƏ
OLDUĞU ƏRAZİ**

Azərbaycan
Respublikası

7. SİĞORTA MÜQAVİLƏSİ QÜVVƏYƏ MİNİR:		8. SİĞORTA MÜQAVİLƏSİ QÜVVƏDƏN DÜŞÜR:	
---	--	--	--

Sığortaçının nümayəndəsi _____ **Möhür Yeri**
imzası

-----
adi, atasının adı, soyadı,

-----
telefon nömrəsi

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin
"Sərnəşinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə
sığorta şəhadətnaməsinin forması, onun çap
olunması və doldurulması Qaydaları"na əlavə

SƏRNƏŞİNLƏRİN İCBARİ FƏRDİ QƏZA SİĞORTASI ŞƏHADƏTNAMƏSİ

Şəhadətnamə №:		Blank:	Seriya: DA	№ 000001
-----------------------	--	---------------	------------	----------

1. SİĞORTAÇI:

1.1. Adı:	
1.2. Ünvanı:	
1.3. Telefon nömrəsi:	

2. SİĞORTALI:

2.1. Adı:	
2.2. Ünvanı:	
2.3. Telefon nömrəsi:	

3. NƏQLİYYAT VASİTƏSİNƏ DAİR MƏLUMAT

3.1. Növü:		3.2. Qeydiyyat şəhadətnaməsinin seriya və nömrəsi:	
3.3. Dövlət qeydiyyat nişanı:		3.4. Marka və model:	
3.5. Sərnəşin yerlərinin sayı:		3.6. İstehsal ili:	

4. SİĞORTA MƏBLƏĞİ (manat)

4.1. Hər bir sərnəşinə görə	5000 (beş min)	4.2. Nəqliyyat vasitəsi üzrə	
--------------------------------	----------------	---------------------------------	--

5. SİĞORTA HAQQI (manat)		6. SİĞORTANIN QÜVVƏDƏ OLDUĞU ƏRAZİ	Nəqliyyat vasitəsinin sərnəşin daşıma xidmətini yerinə yetməsi ilə əlaqədar olduğu bütün ərazilər
-----------------------------	--	--	---

7. SİĞORTA MÜQAVİLƏSİ QÜVVƏYƏ MİNİR:		8. SİĞORTA MÜQAVİLƏSİ QÜVVƏDƏN DÜŞÜR:	
--	--	---	--

Sığortaçının nümayəndəsi

_____

Möhür Yeri

_____

_____

Sığortalının (hüquqi şəxs olduqda, səlahiyyətli nümayəndəsinin) imzası _____

ƏDƏBİYYAT

1. “Nəqliyyat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 11 iyun 1999-cu il.
2. “Aviasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 24 iyun 1999-cu il
3. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 25 dekabr 2007-ci il.
4. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 24 iyun 2011-ci il
5. Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsinin sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləğlərinin hesablanması qaydası (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin “06” dekabr 2011-ci il tarixli Q-01 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
6. Sənişinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləğinin hesablanması qaydası (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin “06” dekabr 2011-ci il tarixli Q-01 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
7. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 50-ci «Sığorta» fəslü.
8. Андреев А.Я., Капский В.Д., Седюкевич В.Н., Скирковский С.В. Страхование на транспорте. Учебное пособие. Гомель: БелГУТ. 2008. 147 с.
9. Андреев А.Я. Страхование на транспорте. Практикум: учебное пособие. Гомель. БелГУТ. 2006, 147 с.
10. Шахов В.В. Страхование. Учебник для вузов. М. ЮНИТИ. 2003.236 с.
11. Н. Г. Адамчук. Мировой страховой рынок на пути к глобализации. Москва. РОССПЭН. 2004. 589 с.
12. Страхование дело. Учеб, пособие / Е.В. Козлова, Н.А. Феоктистова. - Хабаровск: РИЦ ХГАЭП, 2011. - 208 с
13. Владимиров В.В. Основы страхования предпринимательских рисков. Г. Оренбург, ГОУ ОГУ, 2011, 234 с.
14. Ю.Т. Ахвледиани, Имущественное страхование. Москва. 2002.288 с.
15. Т.А. Федорова. Страхование: Учебник / Под ред. Т.А. Федоровой. - 2-е издание, перераб. И доп. - М.-. Экономистъ, 2004. 875 с.
16. Капустин В.В. Оценка стоимости автотранспортных средств и ущерб от дорожных происшествий. Мн. ООО «ФУ Аинформ». 2003. 230 с.
17. Гергенов А.С. Информационные технологии в управлении». Учебное пособие. - Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2005г.
18. М.В. Бастриков О.П. Пономарев. Информационные технологии управления. Учебное пособие. Калининград. Издательство института «КВШУ». 2007. 140 с.
19. Корнеев И.К., Машурцев В.А. Информационные технологии в управлении. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 158 с.

20. Лузин В.П. Информационно-технические основы создания системы управления крупными рисками в страховой компании. М. БУКВИЦА. 2009. 146 с.

21. Николенко Н.П. Реинжиниринг бизнес-процессов страховой компании. Учебное пособие. М.: Издательский дом «Страховое ревю». 2009. 123 с.

Mündəricat.

1. Sığorta anlayışı və onun inkişaf tarixi.	1.
2. Sığortanın forma və növləri. Sığorta qanunvericiliyi .	2.
3. Könüllü sığortanın aparılma qaydası	4.
4. Sığortanın növləri .	5
5.Sığorta terminləri .	6.
6. Sığortanın iqtisai mahiyyəti və rolu .	9.
7. Sığorta riski anlayışı . Riskin növləri və qiymətləndirilməsi	11.
8.Riskin	14.
9.Sığorta müqaviləsi .	16.
10. Sığorta fəaliyyətinin təşkili	18.
11. Aktuar hesablaşmalar . Sığorta tarifi.	19
12. Tarif dərəcələrinin hesablanma qaydaları	20.
13. Nəqliyyatda mülkiyyət sığortası.	22.
14. Yüklərin sığortalanması. Yüklərin sığorta müqaviləsi.	25.
15. Yüklərin sığorta müqaviləsi.	27.
16. Subroqasiya	30.
17.Dəniz sığortası.	30.
18. Aviasiya sığortası.	33.
19. Dəmir yolu nəqliyyatında sığorta	34.
20.Avtomobil sığortası.	34..35.
21. Konteynerlərin sığortası.	36..37
22. Nəqliyyatda mülkiyyət sığortası.	38.
23. Nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülkiyyət sığortası.	38..41.
24. Yaşıl kart sistemi	42
25. Daşıyıcının məsuliyyət sığortası.	43.
26. Daşıyıcının sərnəşinlər qarşısında mülki məsuliyyət sığortası.	46.
27. Ekspeditorun məsuliyyət sığortası.	47.
28. Sərnəşinlərin sığortası.	49.
29. Ədəbiyyat.	67.

